

Robert Kinanen

”VOI AIKOJA, VOI TAPOJA!”
Säätyläisyyden tapojen muutosten kokeminen maaseudulla
vuosien 1860–1910 välillä

TIIVISTELMÄ

ROBERT KINANEN: ”Voi aikoja, voi tapoja!” Säätyläisyyden tapojen muutosten kokeminen maaseudulla vuosien 1860–1910 välillä

Pro Gradu -tutkielma: 75 sivua, 4 sivua liitteitä, tiivistelmä 1 sivu

Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Historian tutkinto-ohjelma

Toukokuu 2023

Tutkimuksessani käsittelen Suomen suuruhtinaskunnassa säätyläisyyden tapojen murtumisen ja muuttumisen vaikutusta ja kokemista maaseudulla vuosien 1860–1910 välillä. Säätyläisyys vaikutti kokonaisvaltaisesti aikalaisten maailmaan. Ruotsin kuningaskunnan ajoilta periytyvä hierarkkinen järjestelmä piti jokaisen omalla paikallaan yhteisöissä. Aateliston, papiston, porvariston ja talonpoikien määrä oli koko väestöön verrattuna pieni. Kuitenkin jokaisella säädyllä oli omat etuoikeutensa ja velvollisuutensa. Maaseudulla talonpojat edustivat arjen kohtaamisissa paikallisen hierarkian huippua, mutta enemmistö talonpojista ei erottautunut elintavoiltaan muista maalaisista 1800-luvun alussa. Säätyläisyyden verkkainen mureneminen heijastui talonpoikien ja muiden maalaisten pyrkimyksiin toimia aikaisempien säätyläisyyden tapojen vastaisesti.

Alkuperäislähteinäni käytän kahta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa säilytettyä keruukyselyä. Ensimmäinen koostuu vuonna 1939 kerätyistä ja nykyisin Uudet elämänmuodot -nimellä säilytetystä kyselyvastauksista. Toinen aineisto on vuonna 1996 kerätty Lastenhoitoperinne-kysely. Molemmat aineistot tarjoavat yhdessä kattavan kuvan aikalaisten kokemuksista tapojen muutoksiin. Metodini oli muistitietotutkimukselle tyypillinen yleinen ja tarkka lukutapa. Muisteluista nostin tutkimuksen näkökulmasta merkittäviä sanoja ja osuuksia, joihin palasin tarkemassa lähiluvussa. Luokittelun jälkeen tulkitsin ja analysoin edellä mainittuja aineistosta erottautuneita muistelijoitten kokemuksia.

Suuruhtinaskunnan maaseutua 1860-luvulla kuvastaa ristiriitaisesti koettu ja näennäinen idyllisyys, jonka alla kyti monia tulipaloja. Maanomistajien, vuokratilajelijöiden ja työläisten väliset jaottelut näkyivät ja olivat selviä aikalaisten näkökulmista. Muutos alkoi maanomistajien keskuudessa, jotka ryhtyivät kokeilemaan maanviljelytapoja ja työkoneita. Monet maanviljelijöistä rahoittivat uudistuksiaan metsästä saaduilla tukeilla ja puusta jalostetuilla lankuilla. Uudistukset tekivät metsästä ja maataloudesta kannattavampia, jolloin maanomistajat vaurastuivat. Samalla talolliset kävivät sisäisiä keskusteluja talonpoikaisuuden tapojen muuttamisesta.

Maanomistajien sisäinen keskustelu muutti verkkaisesti vuosien 1870–1890 välillä suuntaansa muiden maalaisten ottaessa osaa tapakeskusteluun. Maanomistajat eivät pitäneet vuokratilajelijän ja työläisten osallistumisesta esimerkiksi kansakouluihin, nuorisoseuroihin ja uuden muodin mukaiseen pukeutumiseen, sillä kyseiset toiminnot rikkoivat perinteisiä säätyläisyyden normeja. Asemansa perusteella marginaaliin jätetyt maalaiset, joihin kuuluivat myös ikäryhmänä nuoret ja sukupuolen mukaisesti naiset, eivät tyytyneet noudattamaan vanhoja käytänteitä. Toisin toimimisen mahdollisuudet olivat paikoittain rajallisia. Esimerkiksi naisten oli vaikeampaa elinkeinovapaudesta huolimatta osallistua omistajana uusiin elinkeinoihin.

Pinnan alla kyteneet jännitteet näkyivät vuosien 1890–1910 välillä. Maanomistajat eriytyivät yhä enemmän yhteisöstään. Samalla monet työhön liittyvät uutuudet veivät perinteisiä töitä maalaisilta. Tämä metsän arvon nousun kanssa ajoi vuokratilajelijät yhä ahtaammalle. Useampi maalainen oli myös valmis omaksuma aikaisempia herraskaisia tapoja ja uusien yhdistysten kautta osallistumaan äänekkäämmin paikallisten asioiden hoitamiseen. Puolueiden saapuminen vain kasvatti maaseudun väestön toisistaan eriytymistä.

Kokonaisuudessaan maalaisten sisäinen eroavaisuus kasvoi tutkittavalla ajalla. Samalla monet uudistuksista tarjosivat uusia mahdollisuuksia aikaisemmin marginaaliin jätettyjen ryhmien, kuten nuorten ja naisten, keskuudessa. Tutkimukseni mukaan kuitenkin perinteisen maanomistajan asema jäi edelleen vahvaksi. Toisaalta samalla uudet tavat rakensivat pohjaa tasa-arvoisen yhteiskunnan rakentumiselle.

Avainsanat: sääty, säätyläisyys, modernisaatio, Suomen historia, Venäjän historia, muistitietotutkimus.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimustehtäväni	2
1.1.1 Tutkimukseni aineisto.....	2
1.1.2 Tutkimukseni metodit.....	4
1.1.3 Tutkimukseni rakenne.....	5
1.2 Edeltävä tutkimuskirjallisuus ja säätyläisyys käsitteenä	5
1.2.1 Taustoittava yleinen tutkimuskirjallisuus	6
1.2.2 Ilmiölähtöinen tutkimuskirjallisuus.....	7
1.2.3 Teoreettinen tutkimuskirjallisuus.....	7
1.2.4 Säätyläisyys tutkimukseni kattokäsitteenä	8
2 Maalaisten muuttuneet kokoontumiset murtavat perinteitä vuosien 1860–1910 välillä	10
2.1 Uskonnolliset yhteisöt perinteiden ja uudistusten puristuksissa.....	11
2.2 Sanomalehdet, kansakoulut ja nuorisoseurat haastavat perinteitä.....	15
2.3 Puoluepolitiikka yhdistää ja erottaa maalaisia.....	21
3 Työn muutosten kokeminen vuosien 1860–1910 välillä	26
3.1 Muuttuva maatalous erottaa maanomistajaa yhteisöstä.....	27
3.1.1 Uudet viljelystavat ja koneet kiihdyttävä maanomistajien eriytymistä muista maalaisista	29
3.1.2 Metsien taloudellisen arvon nousu vaikuttaa maalaisten eriarvoistumiseen	32
3.1.3 Meijeritoiminnan ja kaupan alkutaipaleet heijastavat tapojen muutoksia	33
3.2 Työn muuttuminen heikentää vuokraviljelijöiden asemaa	36
3.2.1 Perinteinen vuokraviljelyjärjestelmä	36
3.2.2 Vuokraviljelijöiden asema murroksessa	38
4 Vaatteet yhdistävät ja erottavat maalaisia vuosien 1860–1910 välillä.....	39
4.1 Perinteisten vaatteiden vahva asema yhteisöissä.....	40
4.1.1 Vaatteet ja kankaat kertovat maalaisen asemasta yhteisössä	41
4.1.2 Sukupuoli ja ikä perinteisessä pukeutumisessa	44
4.2 Uusi muoti jakaa maalaisia.....	46
4.2.1 Miesten uusi pukeutuminen oli edistyksellistä tai herrakaista yksilöstä riippuen	48
4.2.2 Tytöt ja naiset yhteisönsä silmätikkaina	50
5 Perinteiden verkkainen murtuminen miehen ja naisen välisissä suhteissa vuosien 1860–1910 välillä.....	52
5.1 Soveliaan ja sopimattoman seurustelun häilyvät rajat.....	54
5.1.1 Suhteessa työn ohessa, seuroissa ja kammareissa	55
5.1.2 Aittaelämä hyväksyttynä nuorten seurusteluna	57
5.2 Parien jäykkä ja joustava matka kohti avioliittoa.....	59

5.3 Perheiden monet muodot	62
5.3.1 Lasten määrän muuttuvat merkitykset.....	64
5.3.2 Perinteistä poikkeavat perheet	66
6 Tutkimukseni tulokset ja niiden merkittävyys.....	67
6.1 Tutkimukseni tulokset	68
6.2 Tutkimukseni merkitys ja tulevaisuus	74
7 Alkuperäislähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	76
8 Liite 1	84
9 Liite 2	86

1 Johdanto

Tutkin alueellisesti vuoden 1917 rajat käsittävän Suomen suuruhtinaskunnan maaseudun asukkaiden kokemia säätyläisyyden perinteiden muutoksia ja jatkuvuuksia. Tutkimuksessa olen kiinnostunut moniulotteisen säätyjärjestelmän kulttuurisista toimintamalleista eli perinteistä, jotka vaikuttivat yksilöiden ja ryhmien toimintaan arjessa. Tutkimuskohteina painotan maataomistavien talollisten ja maaseudun muun väestön, kuten vuokraviljelijöiden ja työläisten, välisiä sekä sisäisiä jännitteitä modernisaatioprosesseissa. Vanhojen ja uusien tapojen kokemiseen painottuvan aineiston kokoaminen on haasteellista. Tutkimuksessani käytän Suomalaisen kirjallisuuden seuran (SKS) uudet elämänmuodot ja lastenhoitoperinne -keruita. Näissä muistelijat omin käsittein kertoivat muutoksia herraskaisissa, talonpoikaisissa ja yleisemmin maalaisissa tavoissa.

Tutkittavalla aikakaudella vuosien 1860–1910 välillä suomalaiset muiden maatalousvaltaisten Itä-Eurooppalaisten tavoin elivät samanaikaisesti muuttuvassa modernisoituvassa sekä perinteisessä poliittisesti ja kulttuurisesti jäykässä maailmassa.¹ Suuruhtinaskunnassa tapahtui merkittäviä muutoksia 1800-luvulta 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana. Nämä muutokset vaikuttivat maaseudun syrjäkylien asukkaisiin asti. Ensimmäiseksi hallinnollisesti Suomen läänit siirtyivät osaksi Venäjää autonomisena uutena suuruhtinaskuntana. Toiseksi laajemmin autonomian aikana 1809–1917 Suomessa tietoisesti rakennettiin poliittisia, taloudellisia ja kulttuurisia instituutioita. Vuosisadan aikana tehdyt uudistukset vapauttivat suuruhtinaskuntalaisia elinkeinoelämän ja sosiaalisen liikkuvuuden puolella enemmän kuin aikaisemmin. Ammattien harjoittaminen ja samalla naisten mahdollisuus osallistua virallisesti kodin ulkopuoliseen elämään muuttui yleisemmäksi ja hyväksyttävämmäksi.²

Aikaisemmin ylemmille säädyille ja sivistyneistölle yksinomaan kuuluneita tuotteita, kuten kahvi ja verkakankaat, levisi kiertokaupan ja uusien kauppojen kautta ensin kaupunkien, varakkaiden talonpoikien ja lopulta verkkaisesti rahvaan keskuuteen.³ Reformit eivät lopettaneet monia sukupuoleen, ikään ja asemaan liittyvistä virallisista ja kulttuurisista esteistä, vaikka poliittinen säätyjen virallinen poliittinen valta murtui vuonna 1906 eduskuntauudistuksessa. Monitasoisen järjestelmän

¹ Einonen 2020, 19–21; Villstrand, Einonen, Karonen & Rähä 2021, 218–220; Karonen, Frigen, Suodenjoki & Haapala 2021, 304–307, 332–333.

² Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 18–19;

³ Uotila 2019, 120–121.

murtuminen ja Suomen itsenäistymisen jälkeinen sisällissota vuonna 1918 hajauttivat entisestään yhteiskunnallisia, taloudellisia ja kulttuurisia asetelmia.⁴

Nykyisyydestä katsoen järjestelmästä ja samalla tutkimuskohteeksi säätyläisyydestä tekee kiinnostavaksi se, että viimeiset säätyjärjestelmän rippeet poistettiin Suomen lainsäädännöstä vasta 1990-luvulla. Samalla luokkayhteiskunta on tapakulttuurin ja hierarkkisuuden perillinen, joka on viime vuosikymmenten aikana noussut jälleen kiinnostuksen kohteeksi tutkijoiden ja laajemman yleisön keskuudessa. Lisäksi monet nykyiset tapamme esimerkiksi pukeutua ja jakaa ihmisiä ryhmiin perustuvat vuosikymmenten ja vuosisatojen aikana kehittyneisiin tapoihin. Tällöin säätyläisyyden murenemisen aika näyttäytyy hedelmälliseksi tutkimuskohteeksi.

1.1 Tutkimustehtäväni

Tämän tutkimuksen kohteena on ilmiönä monimuotoinen poliittinen, taloudellinen ja kulttuurinen säätyjärjestelmä, jonka vaikutus ulottuu nykypäivään saakka. Ensisijainen tutkimuskysymykseni on, miten säätyjärjestelmän sisällä pitämät perinteet koettiin maaseudulla taloudellisten, poliittisten ja kulttuuristen modernisaatioprosessien aikana vuosien 1860–1910 välillä. Haluan selvittää maaseudulla asuvien ryhmien sisäisiä ja välisiä vuorovaikutusprosesseja, jotka sijoittuivat normien muutosten ja jatkuvuuksien ympärille. Tällöin koko tutkimuksen kattavaksi kysymykseksi yksilöiden ja ryhmien toimijuudesta tulee, kenellä on yhteisöjen mielestä oikeus toimia ja muuttaa perinteitä. Pyrin vastaamaan esittämiini kysymyksiin suomalaisen muistitietotutkimuksen perinteen mukaisesti kirjallisten SKS:n Kansanrunousarkistossa (KRA) säilytetyn kahden keruukyselyn vastausten kautta.⁵

1.1.1 Tutkimukseni aineisto

Ensimmäinen tutkimuksessani käyttämäni aineisto koostuu vuonna 1939 *Kansantieto*-lehdessä julkaistun kyselyn 87 tiedonantajan vastauksista, jotka nykyisin säilytään SKS:n arkistoon Uudet elämänmuodot-nimellä. Kyselyn vastaajille esitettiin kymmenen kysymystä, jotka liikkuivat maaseudun muutosten puolustamisesta ja vastustamisesta esimerkiksi työvälineiden, rakennustapojen,

⁴ Stark 2006a, 10, 24–25; Stark 2011, 15.

⁵ Savolainen & Taavetti 2022, 11–12; Kivilaakso, Pesonen & Taavetti 2022, 96–98. Ruotsissa ja Baltian alueella muistitietotutkimus on lähempänä suomalaista tutkimusperinnettä kuin yleisesti tunnustettu kansainvälinen Oral History -tutkimusperinne. Ks. Korhokangas, Olsson, Ruotsala & Åström 2016 kansantieteellisten kyselyiden historiasta, keskeisistä tutkimussuunnista ja näkökulmista.

pukeutumisen ja muiden tapojen sekä poliittisen elämän kehittymisen kohdalla (ks. liite 1). Keruun julkaisuaika vaikutti väistämättä vastaajien taustaan. Enemmistö keruiden toimittajista olivat miehiä, mutta kertojina olivat monessa vastauksessa useampi henkilö. Esimerkiksi yleisenä tapana oli kirjoittaa ”vanhat ukot” tai ”akat” kertovat. Vastaavasti monessa puhuttiin yleisesti, että kylällä tai kylissä kerrotaan. Muisteluissa hyvin tasaisesti kerrotaan maataomistavien, vuokraviljelijöiden ja laaja-alaisesti työväestön näkökulmasta elämäntapojen muutoksista ja jatkuvuuksista.

Toinen tutkimuksen aineista on osa vuonna 1996 kerätystä Lastenhoitoperinnekyseleyn vastauksista. Aiemmin esitellystä keruusta poiketen kyselyvastausten määrästä johtuen rajasin käsiteltävän aineiston vuosien 1890–1926 aikana syntyneisiin vastaajiin. Samalla informanteista on saatavilla huomattavasti tarkempia tietoja sukupuolesta ja tapahtumapaikasta lähtien. Rajaukset tehtyänä tiedonantajien määrä tiivistyi 79 henkilöön, joista 18 on miehiä ja 61 naisia. Lastenhoitoperinne aineiston kysymykset koskivat esimerkiksi vauvojen ja lasten käytännön hoitamisen muotoja, hoitoneuvojen antajia ja sisältöä sekä eri ikäryhmille asetettuja mielikuvia (ks. liite 2). Lastenhoitamista koskevien kysymysten lisäksi enemmistö informanteista kertovat laaja-alaisesti aikakauden arjen elämästä ja perheen taustasta. Tämä mahdollistaa aineiston laaja-alaisemman hyödyntämisen tutkimuksessa. Uudet elämänmuodot -aineiston tavoin vastauksissa on useita yleistyksiä kylän tai naapurien toimista. Samalla vastaavasti aineiston kertojien tausta on monipuolinen.

Tutkijan suhtautuminen aineistoon erottaa monitieteellisen muistitietotutkimuksen muista historian tutkimuksen aloista.⁶ Muistitietotutkimus ei yleensä keskity siihen mitä tapahtui, vaan aikaisten rakentamaan maailmankuvaan ja käsityksiin hahmottaa ympäröivää maailmaa.⁷ Tällöin alkuperäislähteinä käytettävät keruut tai haastattelut usein kerätään vuosien tai vuosikymmenten jälkeen tutkittavista tapahtumista. Ajan kulumisen tapahtumista mahdollistaa tiedonantajien kokemuksen kiinnittyminen henkilöiden elämäkokemukseen, mikä osaltaan tarjoaa mahdollisuuden tapahtumien pitkänaikavälin kriittiselle tarkastelulle tuoden alkuperäislähteille oman erityispiirteensä.⁸ Muistelijoiden muisteluista voi nostaa heidän mielestään muutoksiin johtaneita syitä. Toisaalta samalla kiinnostavaa on pohtia muistelussa unohdettuihin asioihin. Esimerkiksi monet muistelijat jättivät huomiotta maaseudun sisäisen jakautuneisuuden ennen uudistuksia. Tämä tutkimus asettuu kahden tutkimussuuntauksen välille, jossa realistisen tutkimuksen tavoin pohditaan säätyläisyyden perinteiden muutoksessa syy-seuraussuhteita. Samalla tulkinnallisen tutkimuksen näkökulmasta pyrin aineiston,

⁶ Fingerroos & Peltonen 2006, 17–18; Savolainen & Taavetti 2022, 10–11.

⁷ Kalela 2006, 86–88; Korhokangas et al. 2016, 21–24; Häkkinen 2022, 328–330.

⁸ Fingerroos & Haanpää 2006, 32; Korhokangas et al. 2016, 19–21; Häkkinen 2022, 328–331; Cubitt & Rigney 2019, 129.

tutkimuskirjallisuuden ja oman pohdinnan dialogisuuden kautta rakentamaan uskottavaa tulkintaa säätyjärjestelmän vaikutuksista nopeasti muuttuvassa Suomessa.⁹

Alkuperäislähteiden koostumus yhdessä tutkimussuuntausten kanssa tuovat tutkijalle monia eri rajoituksia ja mahdollisuuksia. Ajallisesti molemmissa aineistoissa varhaisimmat muistelut kertovat 1800-luvun alusta lähtien maaseudun kokemuksista. Tutkimukseni aikarajaus alkaa vuodesta 1860, sillä suurin osa varhaisimmista aineistoni vastauksista sijoittuvat kyseiselle vuosikymmenelle. Päätän tutkimukseni aikarajauksen vuoteen 1910, sillä enemmistö muistelijoina päättivät tapojen muutosten käsittelyn kyseiseen vuoteen. Tutkimukseni näkökulmasta eduskuntauudistus vuonna 1906 päätti virallisesti säätyjen poliittisen merkityksen. Kuitenkin aineistoissa muistelijat käyttivät muisteluissa säätyläisyyteen kuuluvia käsitteitä ja malleja ensimmäisten vaalien jälkeisestä ajasta.

Ajallisen rajauksen lisäksi lähteet ohjaavat tutkimuksen maantieteellistä sijoittumista. Alueellisesti käytän tutkimuksessani Viipurin lääniä lukuun ottamatta nykyisissä vuoden 2023 maakuntarajoja. Erityisesti Uudet elämänmuodot -aineistossa monet vastaukset liikkuivat tarkan tapahtumapaikan sijaan monessa eri pitäjässä ja kylässä. Alueellisesti enemmistö informanteista kertovat Varsinais-Suomen, Pohjanmaiden, Pirkanmaan, Keski-Suomen, Savoista, Karjalaista ja Viipurin läänin alueilla tapahtuneista asioista. Näiden lisäksi muutamia muisteluista tapahtui Satakunnasta, Uudelta maalta, Hämeestä, Lapista ja Kymeen laaksosta. Maakunnista pois jäivät Ahvenanmaa ja Kainuu.

1.1.2 Tutkimukseni metodit

Tutkimussuuntausten ja alkuperäislähteiden määrittelemän tutkimuksen rajojen lisäksi valitsemani metodit ohjasivat tutkimukseni toteutusta. Muistitietotutkimus on keruuaineistojen valossa tekstin analysoimista ja tulkitsemista. Käytännössä tämä tarkoittaa aineiston tarkkaa lukemista, muisteluiden sisältämien kerrontojen ja tutkimuksen näkökulmasta merkittävien asioiden poimimista, minkä jälkeen muodostunutta kokonaisuutta analysoidaan ja tulkitaan tutkijan valitsemilla tavoilla.¹⁰ Tutkimuksessani lähestyn molempia alkuperäisaineistoja kokemuskertomuksina, joissa eletty säätyläisyyden tapojen murros rakentuvat toistensa kautta. Luen tekstit ensin yleisesti lävitse nostoen esille tutkimukseni kannalta merkityksellisiä sanoja ja osuuksia. Esimerkiksi muistelijoiden käyttämiä ilmaisuja herraskaisuudesta ja talonpoikaisuudesta. Lisäksi korostan avainsanojen, kuten torppari, työläinen, raha, vaatteet, pukeutuminen, yhdistys, nuori, vanhat ja talollinen, kautta luokiteltuja osuuksia. Tarkassa lukemisessa keskityn korostettuihin muisteluihin. Rakennan keruukysymysten vastauksissa

⁹ Ukkonen 2006, 187–189.

¹⁰ Korkiakangas et al. 2016, 16–19; Savolainen & Taavetti 2022, 24–26; Ukkonen 2006, 190–194.

toistuvasti esiinnoisseista kokemuksista tulkintoja tavoissa tapahtuneista muutoksista ja jatkuvuuksista. Vertaan muodostamiani tulkintojani aikaisempaan tutkimustietoon. Tutkimukseni keskiössä on muistelijoiden omat kokemukset ja näkemykset tapahtumista varsinaisen historiallisen tiedon sijaan.

1.1.3 Tutkimukseni rakenne

Tutkimukseni rakentuu neljästä käsittelyluvusta, joissa keskityn yhteen tutkimusaineistossa toistuvaan tapojen muutokseen esimerkiksi seurustelusuhhteissa. Ensimmäiseksi tulkitsen aikalaisten poliittiseen toimintaan ja vaikuttamiseen osallistumiseen suhtautumista säätyläisyyden perinteiden näkökulmasta. Luvussa keskityn tapojen muutoksiin suhtautumisessa, kuten esimerkiksi sitä, miten vuoden 1906 eduskuntavaaleissa säädynmukainen toiminta näkyi ehdokasasettelussa ja varsinaisessa äänestyksessä. Lisäksi pohdin yleisemmällä tasolla vaikuttamisen mahdollisuuksia maaseutuyhteisöissä monien muutosten suurruhtinaskunnassa. Jatkan luvussa kolme erityisesti maanviljelykseen ja maanviljelijöihin kohdistuneilla perinteiden muutosten sekä jatkuvuuksien vaikutusten tarkastelulla. Käytännössä tämä ilmenee kysymyksillä, kenellä on oikeus olla maanviljelijä ja osallistua tapojen muuttamiseen. Neljännessä luvussa vuorostaan käsittelen säätyläisyyden perinteiden ja muutosten kokemista erityisesti vaatteiden kautta. Kiinnostavasti tällöin talollisten ja työväen välillä sekä keskuudessa ilmeni huomattavia eroja perinteiden noudattamisessa ja uutuuksien omaksumisessa. Viimeisessä käsittelyluvussa selvitän perheenmuodostamiseen liitettyjä säätyläisyyden asetelmia. Tällöin tarkastelun kohteeksi tulevat erityisesti maanomistajien ja muiden maalaisten väliset seurustelusuhhteet, avioliiton solmimiset ja perheiden perustamiset.

1.2 Edeltävä tutkimuskirjallisuus ja säätyläisyys käsitteenä

Tutkimukseni sijoittuminen modernisaatioprosessien ja kokemushistoriallisen risteämälle tuo pro gradu -tutkielmaan ongelmaksi lähinnä edeltävän tutkimuksen mielekkään rajaamisen. Tutkimusaihetta sivuavia tutkimuksia on monia. Kääntöpuolena monipuolinen tutkimuskirjallisuus mahdollistaa suomalaisten, kansainvälisten tutkimusten ja monien eri tutkimusalojen huomioimisen. Koko tutkimuskirjallisuutta kattavana rajoituksena tutkimukset koskevat säätyläisyyttä ja laajemmin yksilön statusta. Muutoin jaan tutkimukset kolmeen eri kategoriaan, joista ensimmäistä voi luonnehtia yleiseksi tutkimusilmiöitä taustoittavaksi kirjallisuudeksi. Toinen kategoria koostuu ilmiölähtöisestä

kokemushistoriallisesta tutkimuksesta. Kolmas kategoria koostuu teoreettisesta ja teoriapainotteisista tutkimuksista.

1.2.1 Taustoittava yleinen tutkimuskirjallisuus

Tutkimusta taustoittavissa yleistutkimuksissa on viime vuosina ilmestynyt huomattavia uusia teoksia, joista ensimmäisinä mainittakoon Petri Karosen, Nils Erik Villstrandin ja Pertti Haapalan toimittama *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000 Osa 1: rakenteet ja instituutiot* (2021) ja Pirjo Markkolan, Marjaana Niemen sekä Pertti Haapalan toimittama *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000 Osa 2: Yhteisöt ja identiteetit* (2021). Teoksissa pureudutaan tuoreen tutkimuksen kautta omalle tutkimukselleni keskeisen modernisoituvan Suomen säätyjärjestelmän murentumiseen, muutoksiin instituutioiden ja sosioekonomisten ryhmien näkökulmista. Erityisesti maaseudun kyläyhteisöjä, perhettä ja laajemmin säätyjä koskevat artikkelit ovat tutkimuksen kannalta ensiarvoisen merkittäviä. Kyseisiin teemoihin keskittyvät tuoreet tutkimukset taustoittavat erinomaisesti yksilön toimijuuden ja vallankäytön mahdollisuuksia sekä rajoja aikakauden yhteisöissä.

Samoin Pertti Haapalan toimittama *Suomen rakennehistoria: näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)* (2018) teos käsittelee kattavasti pitkän aikavälin näkökulmasta väestö, alue ja taloushistoriallisia ilmiöitä. Ilkka Nummelan artikkeli *Väestö, asutus ja elintaso ennen teollistumista 1500–1900* ja Antti Häkkisen *Elämäntilanne esiteollisessa yhteiskunnassa 1700–1900*. Nummela painottaa ennen teollistumista ja nykyisen modernin yhteiskunnan syntymistä luonnonolojen merkitystä väestökehityksessä. Lisäksi Suomessa pitkään vaikuttanut painotus maanomistukseen ja yleisemmin maan käyttämiseen talouden ja yhteisön perustana tuodaan kattavasti esille. Antti Häkkinen puolestaan tarkastelee pitkällä aikavälillä tapahtuneita muutoksia elämäntilanteen analyysin kautta, jolloin painottuvat alkaneen teollistumisen kautta 1800-luvulla demokratisoitunut heikkenevä eliniän keskiarvo. Aikaisemmin maatalouspainotteisessa yhteiskunnassa sosiaalisella taustalla oli enemmän merkitystä elinikään. Näkökulma oli omalla kohdallani tuore, sillä aikaisemmassa terveystieteiden ja suomalaisen terveydenhoitojärjestelmän historiassa käsitelty jakolinja hoitoon pääsemisen osalta säilyi pitkään luokkajakoisena. Toinen aikaisemmassa tutkimuksessa nostettu seikka on avioitumiseen liittyvät käytänteet, jotka olivat pitkällä aikavälillä usein ohjailtu suvun kautta ja saman sosiaalisen aseman sisällä.

1.2.2 Ilmiölähtöinen tutkimuskirjallisuus

Ilmiölähtöisellä muistitietohistoriallisella tutkimuksella on nykytutkimuksen piirissä tullut suosituksi tutkimusalueeksi. Kati Mikkolan väitöskirja *Tulevaisuutta vastaan: uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen* (2009) suoraan perehtyi modernisaatioprosessien vastustamiseen saman Uudet elämänmuodot -aineiston kautta. Mikkola käsittelee modernisaatioprosessin kokemista ja kansantiedon keräämistä. Väitöskirjassa tarkastellaan ruohojuuritasolla yhteiskunnallisia, taloudellisia ja kulttuurisia muutoksia modernisaationprosessin toteuttamisen ja vastustamisen linsien lävitse Suomessa 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. Tutkimuksen erityinen ansio on monipuolinen tarkka analyysi Uudet elämänmuodot-kyselyn vastaajista ja kerjääjistä sekä samalla laajemmin suomalaisen kansanperinteen keräämisestä. Mikkola liittää kysymyksensä uutuuksien vastustamiseen ja vastaanottamiseen tiukasti kiinni käyttämiinsä aineistoihin, mutta huolimatta aineistokeskeisyydestä onnistuu yhdistämään kyselyvastaajien kokemukset osaksi historian aikajanaa.

Tutkimuksen ajanjaksolla toimijuuden mahdollisuuksia ja rajoja on tutkinut esimerkiksi Laura Stark teoksellaan *The Limits of Patriarchy: How Female Networks, of Pilfering and Gossip Sparked the First Debates on Rural Genred Rights in the 19th-Century Finnish-Language Press* (2011). Tutkimuksen aineistona toimivat sanomalehtikirjoitukset käsittelevät naisten kotivarkauksia ja heidän muodostamia juoruryhmiä, mistä lehtikirjoitukset laajenivat yleisemmin sukupuolikeskusteluksi. Starkin tavoitteena on hahmotella kulttuuristen tapojen rajoissa tapahtunutta yksilön toiminnan ja omien etujen ajamista. Näkökulmassa korostuvat agraariyhteisöjen sukupuolittuneet tavat, joiden piirissä naiset ja miehet omalla toiminnallaan pyrkivät neuvottelemaan toimintansa rajoista. Laura Stark ansiokkaasti liittää sukupuolinormeista käydyn keskustelun ja neuvottelun osaksi laajempaa yhteiskunnallista sekä kulttuurista muutosta.

1.2.3 Teoreettinen tutkimuskirjallisuus

Teoreettisesti painottuvissa tutkimuksista kolme keskeisintä teemaa ovat modernisaatioprosessit, niihin suhtautuminen ja yhteisöjen jakautuminen. Taloushistorioitsija Jan de Vries lähestyy pitkän aikavälin tutkimuksessaan *The Industrious Revolution: Consumer Behaviour and the Household Economy 1650 to the Present* (2008) kuluttamisen historiaa kotitalouden näkökulmasta. Hänen tarkoituksensa on osoittaa modernin kulutusyhteiskunnan syntymisen osaksi kotitalouksissa tapahtuneita muutoksia kuluttamisen tarpeisiin, esiteollistumisesta teollistumiseen siirtymistä sekä eriytyneitä työjakoa kotitalouksien jäsenten kesken. Keskeisesti tutkimuksessa hyödynnetään

eurooppalaista avioliittomallia (eng. European marriage pattern), joka osaltaan rajaa ilmiön aluetta läntiseen Eurooppaan. Tiivistetysti miesten ja naisten yhteistoiminnasta saadut tuotot kotitalouksissa voidaan yhdessä jakaa kuluttamisen kohteisiin, jolloin väistämättä yksilölliset panokset vaikuttavat sananvaltaan hyödykkeiden hankkimisessa. De Vries ei kuitenkaan esitä, etteikö sukupuolten välillä olisi ollut valtaepätasapainoa, joka vaikuttaisi perheiden sekä laajemmin yhteiskunnan taloudelliseen elämään.

Politiikan tutkija ja antropologi James C. Scott teoksessaan *Decoding Subaltern Politics: Ideology, disguise and resistance in agrarian politics* (2012) pureutuu eliitin ja rahvaan välisten kulttuuristen mallien sekä normistojen välittämiseen ja neuvotteluun käyttäen esimerkkinä teollistuvia Aasian maita. Scott keskittyy erityisesti perinteiden sisäisiin ja välisiin keskusteluihin jatkaen Robert Redfieldin kehittämiä suuren ja pienen perinteen (eng. great tradition ja little tradition) käsitteitä, joita käytetään hahmottamaan sekä tiedon, uskomusten ja käsitysten välittymistä että vuorovaikutusta eliitin ja tavallisen kansan piirissä erityisesti agraariyhteisöissä. Eliitin ja alempien kansanosien puolella on sisäisiä hajanaisuutta ja eroavaisuuksia, mutta merkille pantavasti molemmista traditioista on mahdollista nostaa esille tapojen sisällä yhtenäisiä piirteitä. Työssäni poiketen James Scottin tutkimuksesta painotan rahvaan pienen tradition sisäisiin piirteisiin, mutta käsittelen myös säätyläisyyden kokemista suuren perinteen näkökulmasta. Säätyläisyys ulottui määrittelemään ja ohjaamaan ryhmien sekä yksilöiden toimintaa heidän asemasta, sukupuolesta ja iästä riippuen.¹¹

1.2.4 Säätyläisyys tutkimukseni kattokäsitteenä

Tutkimukseni pääkäsitteenä on säätyläisyys. Säätyläisyydellä tarkoitan muiden historioitsijoiden tavoin poliittista, taloudellista ja kulttuurista järjestelmää, jossa jokaisella oli oma paikkansa. Järjestelmä tunnisti erityisesti poliittisiksi vallankäyttäjiksi neljä eri säätyä eli aateliston, papiston, porvariston ja talonpojat. Säädyt osallistuivat Ruotsin kuningaskunnan ja Venäjän keisarikunnan aikana valtiopäiville. Valtiopäivillä jäsenet pystyivät vaikuttamaan enemmän tai vähemmän ensin kuningaskunnan itäisten läänien ja sittemmin suurruhtinaskunnan asioihin. Säätyjen ja samalla säätyläisyyden vaikutus ulottui poliittista vallankäyttöä laajemmalle huolimatta varsinaisten säätyläisten vähäisyydestä suhteessa muuhun väestöön.¹²

¹¹ Hanska, Vainio-Korhonen & Rahikainen 2010, 13; Malinen, Eilola & Frigen 2021, 126.

¹² Haapala, Tikka, Wassholm & Östman 2021a, 272–275; Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021b, 245–249, Harjula, Annola & Ekholm 2021, 294.

Tutkimukseni kannalta merkittävin sääty on pienestä koostaan huolimatta talonpoikaissääty, joka edusti arkipäivän kohtaamisissa hierarkian huippua. Tutkimuksessani käytän talonpojista synonyymeinä myös käsiteitä maanomistaja ja talollinen. Haapalan, Häkkisen ja Kaarnisen mukaan talonpoikaisuuteen liitettiin seuraavat piirteet: maanomistajuus, yksinkertaisuus ja omavaraisuus. Tosin jossain määrin tutkijoiden mukaan kysymys oli myös talonpoikien omasta itseymmärryksestä.¹³ Näiden käsitysten katsottiin koskevan kaikkia maalaisia huolimatta muutoin heidän heikommasta statuksesta yhteisössä. Enemmistö väestöstä kuului säätyläisyyden ulkopuolelle, mutta myös heillä oli oma hierarkiansa.¹⁴ Maanomistajaa erotti torppareista monissa paikoissa vain säätyläisyyteen liitetty parempi asema.¹⁵ Tutkimuksessani käytän torppareista, mäkitupalaisista ja muista maanomistajilla vuokralla asuvista viljelijöistä käsitettä vuokraviljelijät. Vuokraviljelijöiden kanssa hyvin samassa asemassa olivat vakituiset palkolliset. Vuosipalveluksessa liikkuva työväki oli maaseudulla työtä tekevien joukossa alimmaisimpana ennen irtolaisia.¹⁶ Tutkimuksessani käsittelen palkollisia ja työväkeä vain pienien eroavaisuuksien johdosta samana ryhmänä.

Säätyläisyys piti sisällään ryhmille soveliaita tapoja. Kaikki noudattivat *huoneentaulun mallin mukaista jakautumista*, jossa kodin päänä toimi talon isäntä, jota tuki talon emäntä. Perheen lapset kuuluivat vanhempiensa vallankäytön alaisuuteen ja samassa asemassa olivat talon työväki. Vuokraviljelijöiden asema määriteltiin suullisissa tai kirjallisissa sopimuksissaan. Kuitenkin vuokraviljelijöiden oletettiin noudattavan samaa sukupuolten välistä hierarkiaa kodissansa.¹⁷ Muiden maaseudun väestöryhmien kiinnostuneisuus talollisia kohtaan herätti jännitteitä yhteisössä säätyrajojen ylittämisestä. Kuitenkin jo 1800-luvun alussa alkaneet talonpoikaissäädyn ja maanomistajien sisäinen muutos pukeutumisen, toimeentulon ja käyttäytymisen suhteen rupesivat irrottamaan ryhmää muista maaseudun asukkaista aikaisempaa enemmän. Samalla maanomistajien sisäinen hajautuneisuus kasvoi entisestään.¹⁸

¹³ Haapala et al. 2021b, 254–256;

¹⁴ Markkola 2003, 130–131, 138; Silvasti 2001, 80; Haapala et al. 2021b, 251–253.

¹⁵ Markkola & Östman 2021, 188–189; Haapala et al. 2021b, 252.

¹⁶ Haapala et al. 2021b, 251–252.

¹⁷ Kakko 2005, 173–174; Malinen et al. 2021, 127–129.

¹⁸ Haapala et al. 2021b, 254–256; Uotila 2019, 118–121; Mikkola 2019, 160–163.

2 Maalaisten muuttuneet kokoontumiset murtavat perinteitä vuosien 1860–1910 välillä

”Kun politiikka oli varsin vieras ala talon poikain keskuudessa tärkeimpiä oli valtiopäiviä koskevat kirjoitukset sota uutiset ja Keisarin kuolema ja siunaus jotka sattui niihin aikoihin.”¹⁹

Edellä oleva kertojan muistelu Päijät-Hämeestä painottaa aineistossa yleiseksi koetun ajatuksen politiikan kokemisesta hyvin vieraaksi ja lähinnä nykyajan säätiedotusta vastaavaksi tiedotusasiaksi. Tutkimuksessani selvisi se, että enemmistö muisteliijoista eivät pitäneet maaseutua poliittisesti jakautuneena ennen 1890-lukua levinnyttä puoluepolitiikkaa. Tosin vastapainona monet samassa lauseessa puhuivat luonnollisista eroista maaseudulla ennen puoluepolitiikkaa. Tällöin monet informanteista näkivät maaseudulla jakautuneisuutta henkilön taustan perusteella, mutta kokivat puoluepolitiikan tuoneen suoranaisen konfliktin maaseudulle. Samanlainen epäily koski keskushallinnon ajamia, kuten esimerkiksi kansakouluja, kohtaan.²⁰ Tutkimuksessani yleisesti paljastui pelko maanomistajien, vanhoillisten ja uskonnollisten osalta mahdollista yhteiskuntajärjestyksen muuttumista kohtaan.

Osittain ristiriitainen jaettu kokemus selittyy vielä 1800-luvun aikana poliittisen toiminnan rajautuneisuutena. Vuosisatojen ajan suppea osa maaseudun väestöstä osallistui talonpoikaissäädyn kautta valtiopäivä toimintaan. Edustajien vallankäyttämisen mahdollisuudet vaihtelivat valtiopäiväjärjestyksen ja lakien puitteissa.²¹ Venäjän miehittäessä ja liittäessä Ruotsin kuningaskunnan itäiset osat osaksi monikansallista valtakuntaansa tsaari Aleksanteri I hyväksyi tuolloin voimassa olleet käytännössä hallitsijan itsevallan vahvistavat lait. Uudessa Suomen suurruhtinaskunnassa lainsäädännöllisiä uudistuksia tekivät keisarin kutsusta säätyvaltiopäivät, jotka eivät kokoontuneet 1809–1863 vuosien välillä.²²

Tänä aikana uudistuksia teki keisarillinen senaatti. Uudelleen aloitettu valtiopäivät hyväksyivät maaseudulle merkittäviä uudistuksia, kuten kansakoulujen perustamisjulistuksen vuonna 1858, kunnallishallinnon uudistamisen vuonna 1865 ja elinkeinovapauden vuonna 1879. Epäselvä vallan jakaminen keisarillisen senaatin ja valtiopäivien välillä ei auttanut maalaisten skeptiseen suhtautumiseen keskushallintoa kohtaan huolimatta siitä, että yhä useampi pystyi osallistumaan valtiopäivätoimintaan

¹⁹ Ue2, Päijät-Häme, 23.

²⁰ Esimerkiksi Ue2, Päijät-Häme, 23; Ue2, Keski-Suomi, 169–170; Ue2, Etelä-Savo, 309.

²¹ Esimerkiksi Toivo J. Paloposki (1961) on kirjoittanut kattavan katsauksen suomalaisten talonpoikien osallistumiselle säätyvaltiopäiville 1719–1772 vapauden ajalla, jolloin säätypuhtauden vaaliminen yhdessä periaatteessa vallan keskittymiselle valtiopäiville oli ainutlaatuista suomalaisten talonpoikien historiassa.

²² Jussila 2009, 58–59; Einonen 2020, 23–25. Ks. Kristiina Kalleisen (2023) uusi tutkimus suurruhtinaskunnan valtiotyöstä suomalaisen keskushallinnon sekä laajemman kansalaisyhteiskunnan rakentamisen edellyttäjänä ja mahdollistajana.

sääty pohjan laajenemisen myötä. Samalla kunnallishallinnon uudistaminen yhdessä yhdistysten ja lopulta puolueiden kautta laajensivat maalaisten vaikutusmahdollisuuksia.²³ Epäilystä poliittista toimintaa kohtaan lisäsi kunnallisvaaleissa äänioikeuden rajaamisen veromäärän miehille heidän veromääränsä mukaisesti. Tämä vuorostaan rajoitti merkittävästi maaseudun enemmistön osallistumista paikallishallintoon. Samalla äänioikeutetut eivät pitäneet paikallishallinnolle asetetuista velvollisuuksista, kuten kansakoulujen rakentamisesta tai irtolaisten ja köyhien avustamisesta.²⁴ Toimintaan osallistuvat ja sen ulkopuolelle rajatut kokivat tutkimukseni mukaan järjestelmän vähintäänkin ongelmalliseksi ja pahimmillaan oman etunsa vastaiseksi ja yhteisöjä rikkovaksi tekijäksi.

Tutkimuksessani keskeinen havainto oli asioiden enemmän tai vähemmän innokas omaksuminen kyläyhteisöissä huolimatta laajasta tapojen muuttumisen vastustuksesta. Aineistossa yleisesti perinteiden puolustajien määrä laski 1800-luvulta siirryttäessä 1900-luvulle, mutta jo uudistusten rantaumisesta lähtien monet pitivät muutoksia tervetulleina ja välttämättöminä. Esimerkiksi yhdistystoiminnan, teollistumisen, kansakoululaitoksen ja herännäisliikkeiden kautta yksilöiden mahdollisuudet laajenivat. Toisaalta agraariyhteisöjen perinteiset yhteisöt ja kokoontumiset, kuten sadonkorjuujuhlat, säilyttivät asemansa vielä 1900-luvun alussa.²⁵ Kyse oli tutkimukseni mukaan yksilön erilaisen toimijuuden mahdollisuuksien laajenemisesta, mutta samalla paradoksaalisesti uudet yhteisöt toivat mukanaan uusia rajoja ryhmien sisällä.

Luvussa pureudun perinteiden ja uudistusten yhteen törmäämiseen sekä sen seurauksiin maaseutuyhteisöissä. Aloitan ajallisesti 1860- ja 70-luvuilta kertomalla perinteisen uskonnollisten kokoontumisten perinteisten kokoontumismuotojen ylläpitämisen ja muutosten kokemisesta. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan kansalaisyhteiskunnan rakentamisen näkökulmasta keskeisten asioiden, kuten sanomalehtien ja kansakoulun, vaikutusta karkeasti 1870-luvulta vuosisadan vaihteeseen. Kolmantena käsittelen erityisesti nuorisoseurojen merkitystä yhteisöjen kokoavana ja erottavana tekijänä ennen puoluepolitiikkaa 1880-luvulta 1900-luvulle. Viimeisenä pohdin puoluepolitiikan leviämistä ja merkitystä aikaisemmin mainituiden maaseudun yhdistymisen sekä eriytymisen näkökulmista erityisesti vuoden 1907 eduskuntavaalien esimerkkitaipauksen yhteydessä.

2.1 Uskonnolliset yhteisöt perinteiden ja uudistusten puristuksissa

²³ Haapala et al. 2021a, 269–271; Karonen 2020, 105–106.

²⁴ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 22–24; Haapala et al. 2021a, 284; Karonen et al. 2021, 312–313.

²⁵ Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 190; Ue2, Etelä-Savo, 313; Ue4, Etelä-Pohjanmaa, 231.

Tutkimuksessani näkyy maalaisten keskittyminen oman kylänsä asioihin vuosien 1860–1890 välillä. Kylän asiat päätettiin omissa kokouksissa esimerkiksi kirkkopäivien yhteydessä ja käräjillä. Uskonnon harjoittamisen yhteyteen asetettiin yhteisön normeja ylläpitäviä vallankäytön muotoja, jotka kohdasivat paineita uudistumiseen modernisaationprosessien myötä. Sari Katajala-Peltomaan, Raisa Toivon, Miia Kuhan, Eerik Villstrandin, Pirjo Markkolan ja Mika Jokiahon mukaan vuosisatojen ajan yhteisöjen maailmankuvaa määrittänyt luterilainen huoneentaulun yhteiskuntamalli, joka tuki patriarkaalista säätyjärjestelmää.²⁶ Tutkimuksessani aikalaisten muistelijoiden mukaan uskonnollinen toiminta liittyi kiinteästi paikallisten yhteisöjen ja alueen arkeen, jolloin monien osallistuminen yhteisönsä toimintaan tapahtui pääasiallisesti uskonnon kautta 1860–1870-luvuilla. Kirkkomatkat ja -pyhät kokosivat laajaltakin alueelta yhteen asukkaita, minkä lisäksi kirkonkylät toimivat paikallisina keskuksina.²⁷

Uskonnon laajempaa merkitystä ja vaikutusta varsinaisten hengellisten kokoontumisia lisäksi on hyvin vaikea liioitella, kuten seuraava lainaus nykyisen Keski-Suomen Suolahden informantilta 1870-luvulta osoittaa:

*”Uskovaiset on olleet varsin innokkaita kirjojen ostajia Keski-Suomessa jo 1870 luvulta. Heidän ostamansa kirjat tietenkin oli hartauskirjoja mutta maallistakin asiatieta sisältäviä kirjoja – useinkin on juuri uskovaiset ensimmäisinä ostaneet. Sattuu olemaan niin – että usea vanhan ajan uskovainen oli kehittynein henkisiltä kyvyiltään – paikkakunnallaan.”*²⁸

Kertoja nostaa esille kiinnostavan näkemyksen uskovaisten merkityksestä paikallisesti sivistyksen ylläpitäjinä ja levittäjinä huolimatta heidän pääasiallisesta kiinnostuksesta hengellisiin asioihin. Vanhoilliset käsitykset huoneentaulunmukaisesta yhteiskunnan ja perheen hierarkkisesta elämästä ei esittänyt heitä perehtymästä maailmankatsomustansa kritisoiviin ja suorastaan sen vastaisiin asioihin. Tutkimuksessani nämä näyttäytyvät kansakouluihin ja muihin yhdistystoimintaan ja puoluepolitiikkaan osallistumisen yhteydessä. Esimerkiksi monet uskovaiset isännät antoivat tilojansa erilaisten kokoontumisten ja yhdistysten käyttöön sekä tukivat rahallisesti niin yhdistyksiä kuin alueensa kansakouluja. Tutkimuksessa tuloksena Suolahden alueen uskovaiset eivät jääneet poikkeavaksi maaseudun asukkaiden ryhmittymäksi, vaan samanlaisia kokemuksia jaettiin samoihin aikoihin niin Viipurin läänin, Kanta-Hämeen kuin Etelä-Pohjanmaan alueen kylissä.²⁹ Kokoavasti voin todeta monen

²⁶ Katajala-Peltomaa, Toivo, Kuha, Villstrand & Markkola 2021, 212–213, 218–219; Jokiaho 2002, 203–205.

²⁷ Esimerkiksi Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 152; Ue2, Keski-Suomi, 182.

²⁸ Ue2, Keski-Suomi, 156–157.

²⁹ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 846–847; Lastenhoitoperinne, Kanta-Häme, 746; Ue1, Keski-Suomi, 170–171; Ue3, Viipurin lääni, 187.

hyvinkin uskonnollisen perinteisiin tukeutuvan olleen vanhoillisuudestaan huolimatta valmis hyväksymään ja osallistumaan moniin aikaisemmista tavoista ja käytännöistä poikkeaviin toimintoihin.

Uskonnollisten väestön yllättävän laaja valmius osallistua uudistuksiin ei ohita heidän paikoittaisen tiukan vastustuksen vaikutuksesta kylänsä kehitykseen. Tutkimuksessani kokemus Varsinais-Suomen Nousiaisista Viipurin läänin alueen uskovaisten tiukasta vastustuksesta esimerkiksi maallisten kirjojen ostamista ja lukemista ja maallista opetusta kohtaan hidastivat uudistusten laajempaa hyväksymistä. Tällainen toiminta koettiin muistelijoiden mukaan kristillisyyden vastaisena syntinä. Muistelijat kertovat, että monin paikoin maallisten kirjojen lukeminen tapahtui salaa piilossa usko-
vaisilta kodin asukkailta. Samalla papit joutuivat ikävään välikäteen uskonnollisten vaatiessa esimerkiksi maallisen opetuksen ja kirjojen kieltämistä.³⁰

Seuraava esimerkki potretin eli henkilövalokuvan ottamisen yhteydessä 1890-luvulla osoittaa uudistusten vastustuksesta ja samalla paradoksaalisesti uskonnollisuuden joustavuudesta Viipurin läänin Neuvolan kylässä. Kylän vanhempi väestö piti kuvan ottamista antikristuksen merkinä ja paholaisen viettelyksen valtaan joutumisena. Muistelussa kertoja kertoo menneensä uskonnollisen äitinsä kanssa salaa muulta perheeltään valokuvaukseen. Malttamattomana uudesta kokemuksesta muistelija meni puhumaan valokuvauksesta mummolleen, joka käski lapsenlapsensa heittämään valokuva suoraan palavaan uuniin. Uskovainen äiti joutui vastaamaan syytteisiin avioliittonsa pettämisestä ja lapsensa harhaan johtamisesta pelkäämään valokuvaukseen menemisen johdosta.³¹

Erilaisuudesta huolimatta uskovaisten erilaiset suhtautumiset maaseudulle tulleiden uudistusten kohdalla kertovat maalaisia yhdistävistä uskontoon sidotuista arjen kokemuksista. Tutkimuksen aineistoissa läpi suuruutinaskunnan Etelä-Pohjanmaalta Pohjois-Karjalaan informantit ja muistelijat jakoivat kokemuksen uskonnon yhdistävästä voimasta arjessa. Kodissa puhdetöiden ja kotitöiden lomassa perheen emäntä lauloi virsiä lapsilleen, mikä oli usein ensimmäinen kosketus tietoisesti uskonnolliseen maailmaan. Näiden kautta yhdessä katekismuksen ja Raamatun kautta monessa perheessä opittiin lukemaan ja ymmärtämään ympäröivää maailmaa. Samalla hengelliset tekstit sisälsivät aikalaisille tärkeinä pitämiä opetuksia ja ohjeita sosiaalisten yhteisöjen jäsenet hyvinkin samalle arvopohjalle.³² Tämä mahdollisti samaisen suolahtelaisen muistelijan muistikuvan tapahtumasta paikallisen Mäkisen ja kirkkoherra Silvanderin välillä. Mäkinen oli perehtynyt tarkoin Lutherin kirjoituksiin ja väitteli asiasta kirkkoherran kanssa, joka joutui tarkastamaan omasta ruotsinkielisestä painoksestaan, kumpi oli oikeassa. Paikallinen isäntä oli muistanut ulkomuistista Lutherin kirjoitukset.³³

³⁰ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 14; Ue1, Pirkanmaa, 141; Ue3, Pohjois-Savo, 106–107; Ue3, Viipurin lääni, 157.

³¹ Ue3, Viipurin lääni, 302–306.

³² Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 846–847; Lastenhoitoperinne, Pohjois-Karjala, 159; Lastenhoitoperinne, Kanta-Häme, 746.

³³ Ue2, Keski-Suomi, 158–159.

Muistelijat Etelä-Pohjanmaan Lappajärveltä läpi suuruhtinaskunnan Pohjois-Savoon Kuopion maaseudulle painottavat perinteisen isäntäjohtoisen ja talon emännän avustamasta perhe-elämän sekä uskonnonharjoittamisen toiminnasta.³⁴ Perinteisen käsityksen mukaisesti päätoimisesti kodin omien hartaustilaisuuksien johtajana toimi perheen pää eli isäntä tai mies, mutta emäntä ja vanhemmat naiset perherakenteellisista syistä toimivat uskonnon harjoittamisen ohjaajina. Perinteisesti kirkko ja hengellinen sääty olivat esivallan edustajana webberiläisittäin osana maaseudun sosiaalista kontrollia paikallisyhteisöissä. Papit toimivat myös paikallisten asioiden sovittelijoina.³⁵

Edellä mainittujen uskovaisten arkipäivän kokemusten lisäksi uskonnollisella toiminnalla oli vielä 1860-luvulta vuosisadan vaihteeseen saakka selvästi hallinnollisia piirteitä, kuten seuraava lainaus Pohjois-Savon Kuopion maaseudulta osoittaa:

*”Entisen aikaan tiällä Savossa, valittiin kinkerillä kylänvanhin jonka piti kylässä järjestystä pitää, ja toruva pahantekijöitä, ja ilmoittaa kinkerissä papille, vaan pahantekijät juotti y.m. hyvitti kyllänvanhinta. nyt kuin pappi kysyi kinkerillä onko mitään kylässä valittamista. niin vanhin sanoi, ei ole, vaan akat sanoi kyllä on, kokon poika on hankkinot huorlapsen, hään on juonut, tapellut, pelannut saunassa korttia, toistenmsten kansa. pappi kysyy onko se mies täällä ei näy olevan. pannaan nimi ylös no miten se on kylänvanhin, ei hään on kullu niistä mitään. sai nuhteet ja valittiin toinen mies tilalle.”*³⁶

Lukukinkereiden ja laajemmin aikaisemmin mainitut uskonnolliset kokoontumiset sekä uskonnon kautta käsitellyt ilmiöt, kuten potretin ottaminen, kiinnittyvät tiukasti ajan näkemyksiin yhteisöjen hierarkiasta ja vallasta. Jaan Markkolan, Rähän, Koskisen ja Hiljasen seuraavat näkemykset naisten ja yhteisössä vähemmän arvostettujen henkilöiden aseman ahtaudesta. Säätyläisyydessä, huoneentaulun maailmassa ja talonpoikaisuudessa hyväksyty ja luonnollisena pidetty asia oli se, että miehet hoitavat edusmiehisyyden sisältämät lailliset velvoitteet. Samalla miesten asiaksi katsottiin myös käytännössä kaikki kodin ulkopuoliset asiat. Uskonnollisilla syillä perusteltiin myös yhteisöjen hierarkkisuuutta ja sosiaalista kontrollia uusien asioiden omaksumisen ja vastustamisen yhteydessä.³⁷

Tutkimuksessani selvisi se, että muistelijat ilmaisevat yksilön uskonnolliseen toimintaan vaikuttavista mahdollisuuksista jakaviksi tekijöiksi sukupuolen ja iän.³⁸ Iällä on osaltaan vaikutuksensa yksilön vaikutusmahdollisuuksiin virallisissa ja epävirallisissa perheen ulkopuolisissa kokouksissa.

³⁴ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 9–10; Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 846–847.

³⁵ Katajala-Peltomaa et al. 2021, 218–219, 224, 226.

³⁶ Ue3, Pohjois-Savo, 25.

³⁷ Markkola, Rähä, Koskinen & Hiljanen 2021b, 78–80.

³⁸ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Varsinais-Suomi, 614; Ue2, Päijät-Häme, 85; Ue2, Etelä-Savo, 310.

Muistelussa Kuopion maaseudulla lukukinkereillä valittiin kylän vanhin, jonka asema perustui sukupuolen lisäksi hänen ikäänsä.³⁹ Muistelijat eivät suoraan maininneet lapsia ja nuoria osana uskonnollista toimintaa. David Oswellin, Kustaa Vilkunan, Antti Malisen, Jari Eilolan ja Pirita Frigenin mukaan lasten ja nuorten rooli oli virallisessa ja epävirallisessa päätöksenteossa vähäinen. Tilanne kuitenkin muuttui verkkaisesti, jolloin lapset ja nuoret pystyivät vaikuttamaan yhä enemmän yhteisön asioihin.⁴⁰ Jaan nämä näkemykset.

Tutkimuksessani havaitsin verkkaista kaksi perustavanlaatuaista toimintatapojen ja ajattelutapojen muutosta vuosien 1860-1900 välillä. Ensimmäisessä jopa uskonnollisten väestön liikkumavara ja mahdollisuudet kasvoivat merkittävästi. Yhä useampi omaksui uusia maallisia ja vanhoillisten syntisinä pitämiä tapoja, kuten maallisten kirjojen hankkimisen, kansakoulun toimintaan osallistumisen ja potretin ottamisen. Lisäksi perinteisesti päätöksentekoon marginaaliin katsotut ryhmät, kuten naiset ja nuoret, pystyivät Matti Virtasen vaikuttamaan aikaisempaa enemmän itsellensä ja yhteisöllensä tärkeiksi kokemissaan asioissa.⁴¹ Tutkimuksessani tämä näyttäytyi esimerkiksi Varsinais-Suomen Tarvasjoelta Etelä-Savon Haukivuorelle saakka jaettuna nuorten miesten ja naisten mahdollisuutena neuvotella opiskelupaikasta kansakoulusta tai muusta oppilaitoksesta vanhempiensa kanssa.⁴²

Toinen merkittävä huomio on uskonnollisten kokoontumisien sisällä tapahtuneista sukupuoleen sidotuista rajojen rikkomisista. Perinteisesti miesten alueelle katsotuissa kodin ulkopuolisissa asioissa, kuten lukukinkereissä ja kirkonmenoissa yhä useammin naiset toimivat aktiivisesti. Erityisesti Itä-Suomesta kerätyssä aineistossa painotetaan, että jos saarnaaja tai ylipäätänsä tilaisuus ei miellyttänyt äänestivät naiset jaloillaan ja poistuivat paikalta yllyttäen muita osallistujia toimimaan samoin.⁴³ Samalta alueelta nostetaan muistoissa esille se, että vanhemman ja erityisesti uskonnollisen väen mielestä syntiä oli seurakunnan papin osallistuminen maallisiin tilaisuuksiin. Tällöin hänet risittiin nuorisoseurapapiksi eikä hänen saarnalle annettu kirkossa täyttä arvostusta.⁴⁴

2.2 Sanomalehdet, kansakoulut ja nuorisoseurat haastavat perinteitä

³⁹ Ue3, Pohjois-Savo, 25.

⁴⁰ Vilkuna 2010, 17–20. Oswell 2013, 89–90; Malinen et al. 2021, 130–132.

⁴¹ Virtanen 2003, 36–37. Tradition normistojen uudelleen neuvottelu voi mieltää sosialisatiion syklin rikkomisena. Toisaalta normistojen muuttaminen ei tarkoita sosialisatioprosessin loppumista, vaan prosessi voi ryhmien tavoin pirstoutua ja jatkaa toimintaansa. Ks. sosialisatiosta Harro 2013, 47–52.

⁴² Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Varsinais-Suomi, 614; Ue2, Päijät-Häme, 85; Ue2, Etelä-Savo, 310.

⁴³ Esimerkiksi Ue2, Etelä-Savo, 333; Ue4, Viipurin lääni, 56–57; Ue4, Pohjois-Karjala, 88–89.

⁴⁴ Esimerkiksi, Ue4, Viipurin lääni, 18.

Edellisessä alaluvussa käsitellyt maaseudun uskonnollisessa elämässä tapahtuneet muutokset olivat osa laajempaa kansalaisyhteiskunnan kehittymistä. Seuraavaksi keskityn sanomalehtien aikaansaamaan, kansakoulujen ja nuorisoseurojen vaikutukseen ja aikalaisten niille antamiin merkityksiin tapakulttuurien murroksessa. Kehityksen ilmiöt kantoivat näkemykseni mukaan oman kortensa kekoon perinteisten säätyläisyyden käytänteiden murtamisessa, mutta aikaisemmin mainittujen hengellisten tilaisuuksien tavoin yhteisöjen jäsenistö käsitti muutokset eri tavoin. Osa vastusti kaikkea yhteisöissä tapahtuneita muutoksia, kun taas osa kannatti tai ainakin hyväksyi osan muutoksista. Yhteistä asenteille oli talonpoikaisuuden ja laajemmin maalaisuuden vastaisten arvojen pysyvyyden tai muutoksen kannattaminen. Esimerkiksi Uudenmaan Lohjan maaseudulla sanomalehtien lukeminen toi mukanaan vuosien 1860–1990 välillä selkeästi seuraavan lainauksen mukaisesti leimautumisen talonpoikauuden vastustamisesta:

*”Sanomalehtii lukivat varakkaat isännät ja uskottiin sen olevan laiskan työtä. Niinpä Lammenpellon isäntä Liman oli tilannut Suomettaren ja kun vieras tuli taloon, sattui isäntä lukea lehteään. Vieras kysyi: Onks isäntä kotona? Piika: On, isäntä istuu kammarissa ja lukee suomittarii. Kun sitten samanen isäntä myi perintötilansa Lammenpellon vieraalle, sanottiin siin se oli kun isäntä vaan istui kammaris ja suomittari käres”.*⁴⁵

Aineiston perusteella sanomalehdet herättivät ristiriitaisia tunteita maaseudun asukkaissa maaseudulla niiden leviämisestä 1860-luvulta lähtien. Koko tutkimusalueelta nousi yleiseksi jaetuksi kokemukseksi sanomalehtien lukijoiden käsittäminen laiskoiksi, velallisiksi ja syntisiksi. Osaksi tämä johtui talonpoikaisesta ajattelusta, jossa yksinkertaisuus, omavaraisuus ja siihen liitetyt työntekemisen eetos sekä uskonnollisuus eivät sopineet hyvin yhteen ajan käyttämiseen lehtien lukemiseen perinteisten tapojen sijaan. Ajatteluun kuului lisäksi uhkakuva maalaisen siirtymisestä säätyläiseksi herraksi, sillä herrat muistelijoiden kertomuksissa herrojen ajateltiin välttelevä oikeita töitä. Maaseudulla levisi epäilyjä sanomalehtien ja maallisten kirjojen lukemisen johtavan talojen talouden kaatumiseen. Tilan ostaja ei aina ollut isännän sukulainen tai kylän asukas. Tilojen perhesuhteiden ja sukulaisuusuhteiden katkaiseminen koettiin erityisen uhkaavana asiana maaseudun yhteisöjä kohtaan. Tosin uhkakuvat koskivat tällöin pääasiallisesti vain maataomistavaa väestöä.⁴⁶

Ristiriitaiseksi asian teki se, että monet edellä mainitut kritisoijat kuitenkin ilmoittivat tai kertoivat yhteisönsä sanomalehtiä vastustavienkin kuunnelleen lehtien ääneen lukemista ja osallistuneen keskusteluun ajankohtaisista asioista.⁴⁷ Tämän voi tulkita osittain selittyvän aikakaudella ennen

⁴⁵ Ue1, Uusimaa, 306.

⁴⁶ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 54; Ue1, Keski-Suomi, 168–169; Ue1, Uusimaa, 306; Ue3, Viipurin lääni, 359.

⁴⁷ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 54; Ue1, Keski-Suomi, 168–169; Ue1, Uusimaa, 306; Ue3, Viipurin lääni, 359.

1890-lukua ja vielä sen jälkeenkin käytännössä olleeseen tapaan tilata lehti yhteisesti monen talon kesken. Useimmiten läheisten talojen väki kokoontui kuuntelemaan ja keskustelemaan lehdessä kirjoitetuista asioista, jolloin lehtien tilaaminen ja lukeminen sai nykykäsitystä yhteisöllisemmän piirteen.⁴⁸ Käytänne rinnastui aikaisemmin mainittuihin yhteisiin hengellisiin kokouksiin, kuten hartaushetkiin.

Toiminnasta saa hyvin herkästi kuvan sopusointuisesta ja yhteisöllisestä tapahtumasta, mutta muiden kokoontumisien lailla sanomalehtien lukemisen ympärillä oli hierarkiansa. Pielaveteläinen talollinen toi muistelussaan esille sen, että omalla seudullaan ei ollut säädyttömien kesken samanlaista vaatimusta kunnioittamisen esittämisen kuin oli säätyläisiä herroja kohtaan. Kuitenkin samainen talollinen huomauttaa, että saman taustan omaavat henkilöt kokoontuivat pääsääntöisesti omassa ryhmässään, mikä tarkoitti väistämättä muiden ulkopuolelle sulkemista. Erityisesti vuosipalveluksessa siirtyvät työläiset, torpparit, mäkitupalaiset ja suoranaiset irtolaiset jätettiin maaseudulla kulkeneiden etnisten ryhmittymien lisäksi omiin ryhmittymiinsä. Toisaalta samaan aikaan maaseudun enemmistö sulkivat säätyläiset ja herrasväen omien yhteisöidensä ulkopuolelle. Tämä näkyi myös sanomalehtien lukemiseen osallistuvien jakautumisessa omiin ryhmittymiinsä.⁴⁹

Ryhmittymien lisäksi lehtien lukeminen jakoi yhteisöä sukupuolen ja iän perusteella. Ajankohtaisista asioista keskustelu tutkimusaineiston perusteella miellettiin lähinnä miesten keskinäiseksi asiaksi. Naisten osallistumista varsinaisiin keskusteluihin ei mainittu monessa muistelussa, mutta heitä kuvattiin enemmän kuuntelijoina. Monet maalaiset kokivat nuorten osallistumisen sanomalehtien lukemiseen ja keskusteluun ajankohtaisista asioista heille sopimattomiksi asioiksi. Tällöin vain lukutaitoiset nuoret pojat ja tytöt osallistuivat tilaisuuksiin, mutta ainoastaan ääneen lukijan roolissa.⁵⁰

Aineistosta keskeiseksi sanomaksi nousee sanomalehtien rooli aikaisempaa monipuolisemman ja nopeamman tiedon välittäjänä maaseudun asukkaille. Kuitenkin samalla 1800-luvun lähestyessä loppuaan yhä useammin lehtien lukijat vakiintuivat tietyn lehden kannattajiksi ja omaksi ryhmäkseen. Tämä kehitys kiihtyi 1890-luvulta lähtien poliittisten liikkeiden levittäytyessä maaseudulle Pohjois-Pohjanmaan Kalajoelta Pohjois-Savon Pielavedelle.⁵¹ Ryhmittymien ja samalla maaseudun väestön jakolinjat jyrkkenivät entisestään. Samainen pielaveteläinen isäntä kertoo aikaisemmin monen talollisen osallistuneen kiinnostuneena sosialistien lehtien lukemiseen, mutta puolueiden kiihkeä sanankäyttö ja sanoma saivat monet vastustamaan kaikkia kokouksiin osallistujia.⁵² Kiihkeät keskustelut

⁴⁸ Esimerkiksi Ue2, Pohjois-Savo, 142; Ue3, Etelä-Karjala, 397; Ue4, Lappi, 333.

⁴⁹ Ue3, Pohjois-Savo, 126–128.

⁵⁰ Esimerkiksi, Ue1, Pirkanmaa, 140; Ue4, Lappi, 333.

⁵¹ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 124; Ue4, Pohjois-Pohjanmaa, 310; Ue2, Keski-Suomi, 206.

⁵² Ue3, Pohjois-Savo, 126–128.

ja maaseudun väestöjen sisäiset rajanvedot lehtien kohdalla toimi esimakuna myöhemmälle poliittisten liikkeiden kehittymiselle maaseudulla.

Kansalaisyhteiskunnan kehittymisen prosesseista sanomalehtien tavoin myös kansakoulu sai osakseen hyvin samanlaista kritiikkiä, kuten seuraava Etelä-Savon haukivuorelaisen isännän muistelukatkelma kylänsä näkemyksistä koulua kohtaan osoittaa:

”Kouluja katseltiin ensin karsaasti. Sanottiin, mitä talonpoika kouluopilla tekee, osaa sitä työtä tehdä ilman niitä, koulu tekee laiskaksi. Jos joku suuren pitäjän ainoaan kansakoulun poikansa siitä huolimatta vei sanottiin: herra siitä tulee. Herrojahan oli opittu kouluista saamaan, eihän se sopinut maamiehelle, ei katsottu maamiehen sivistystä ja tietoa tarvitsevan. Opettajata pidettiin isona herrana pitäjässä, ihmeteltiin ja arkailtiin. Koulua käypää poikaa käytiin kuulemassa, udeltiin sen tietoja ja epäiltiin kovasti.”⁵³

Tutkimukseni mukaan yleisesti jaettu kokemus oli läpi suuruhtinaskunnan Etelä-Pohjanmaalta Viipuriin selkeä pelko siitä, että koulussa opittaisiin uusia toimintamalleja, jotka poikkeaisivat perinteisistä maalaisista tavoista.⁵⁴ Tämä samaistuu hyvin aikaisemmin mainituista peloista talonpoikaisuuteen ja maalaisuuteen liitettyjen piirteiden häviämisestä ja lasten muuttumisesta oikeita töitä tekevästä miehistä sekä naisista laiskoiksi herroiksi ja rouviksi. Aikaisemmin käsitellyn uskonnollisen elämän tavoin kysymys oli ryhmittymien tapojen sisäisestä ja ulkoisesta arvioinnista eli kenellä oli oikeus kuulua ryhmään ja osallistua ryhmän tapojen määrittelyyn.

1800-luvun alusta alkaneesta säätyjärjestelmän murenemisesta huolimatta suuruhtinaskunnassa, ja paikallisemmin maaseudulla, yksilöiden väliset hierarkkiset suhteet miellettiin vielä lähes koko tutkimusaikakauden 1860-1917 ajan osaksi normaalia elämää. Aikaisemmin esitellyt erilaiset uskonnolliset kokoontumiset ja epäviralliset lehtien lukuseurat kokosivat yhteen laajasti eri maaseudun asukkaiden ryhmittymien edustajia, mikä aiheutti perinteitä ylläpitävissä piireissä närkästyneisyyttä toimintaa kohtaan. Tämä ilmenee monissa aikaisemmin lähes mahdottomana pidettyinä vaatimuksina paikallisista eliittiä, kuten kirkkoherraa, kohtaan syntisen toiminnan lopettamiseksi.⁵⁵ Her-raksi tulemisen pelon voidaan tulkita liittyvän samalla pelkoon hierarkkisuu-den rajojen hämärty-misestä. Päijät-Hämeen Sysmästä kotoisin oleva mies muisteleekin kansakoulun aiheuttaneen suurta pahennusta erityisesti talollisten keskuudessa. Aikaisemmin kouluun pääsivät vain varakkaan talollisen perheen lapset, mutta vuosikymmenten edetessä ja erityisesti 1900-luvun puolella yhä useamman torpparin tai palkollisen lapset istuivat vierekkäin koulunpenkillä.⁵⁶

⁵³ Ue2, Etelä-Savo, 309.

⁵⁴ Esimerkiksi Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 208; Ue1, Varsinais-Suomi, 9–10; Ue3, Viipurin lääni, 208.

⁵⁵ Esimerkiksi Ue2, Etelä-Savo, 333; Ue4, Viipurin lääni, 56–57; Ue4, Pohjois-Karjala, 88–89.

⁵⁶ Esimerkiksi Ue2, Päijät-Häme, 21–22.

Samalla weberiläisen sosiaalisen kontrollin näkökulman mukaisesti valtaa ja valvontaa siirrettiin pois kotipiiristä hyvinkin tuntemattomalle toimijalle: opettajalle. Muistelukatkelmissa Varsinais-Suomesta Viipuriin nostetaan hyvin esille kyläläisten epävarmuus uutta toimijaa kohtaan, joka kaiken lisäksi liikkui epämääräisesti herran ja kansanläheisen henkilön välillä.⁵⁷ Lasten ja nuorten siirtyminen hiljalleen pois kotipiirin valvonnasta osaltaan johtivatkin uusien käytöstopojen, pukeutumisen sekä käytänteiden omaksumiseen. Esimerkiksi Viipurin läänistä kotoisin ollut kertoja muistelee lapsuudestaan monien tyttöjen oppineen opettajattarilta tai opettajan vaimolta aikaisemmin ylempisäätyisiä tapoja, kuten oikeanlaisia huonekaluja oman kammarin sisustamiseen. Tosin samainen kertoja huomauttaa, että uusien tapojen omaksujia katsottiin huomattavasti eri tavalla, jos hän kuului talolliisiin eikä pakollisten tai torpparien ryhmään.⁵⁸

Kansakoulun toimintaan osallistumiseen liittyi yksilön perheen aseman lisäksi hänen ikänsä ja sukupuolensa. Kertojat Etelä-Pohjanmaan Alavuodelta ja Päijät-Hämeen Sysmästä muistelevat monien koulujen oppilaiden olleen lasten sijaan vähintään rippikoulun käyneitä tai jopa vanhempia miehiä 1880 ja 1990-luvuilla.⁵⁹ Poikien kouluttaminen nousi aineistossa esille osana yleistä koulutuksen vastaisuutta, mutta tyttöjen ja nuorten naisten koulunkäynti vasta saikin kritiikkiä osakseen. Perinteiden mukainen sukupuolikäsitys asetti naisten tehtäväksi kodin ylläpitämisen ja heille osoitettujen töiden tekemisen, minkä ei katsottu vaativan erityistä koulutusta. Jämsänkoskelainen vanhempi nainen tiivistä laajalti jaetun näkemyksen seuraavalla tavalla: ”kyllä sonta kuorman päällä pysyy ilman koulutakkin ja samoin piijat taas osaa paskoa, lehmistä vestää ilman kouljakin”.⁶⁰ Tämän johdosta monet kansakouluun haluavat tytöt ja myös pojatkin neuvottelivat perheen jäsenten kanssa mahdollisuuksistaan päästä opiskelemaan, mutta useimmat joutuivat odottamaan mahdollisuuttaan vielä 1900-luvun puolelle.⁶¹

Kansakoulu jatkoi seurojen ja yhdistysten viitoittamaa tietä yksilöiden toimijuuden rajojen sekä mahdollisuuksien avartamiseksi. Monet maalaisista näkivät koulut kylän tai pitäjän statuksen nostavana asiana. Käytännönläheisemmin yleisesti hyväksyttiin kirjoitus- ja laskutaito tärkeiksi taidoiksi, jottei vain herrat pysty huijaamaan sopimuksissa ja kaupankäynnissä.⁶² Pienyhteisöjen antamaa arvoa kansakoululle kuvastaa monien kyläläisten osallistuminen eri varainkeruisiin. Yleisesti varoja kerättiin koulurakennusten rakentamiseen, kirjaston perustamiseen ja urkuharmonien hankkimiseen.

⁵⁷ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 10; Ue3, Viipurin lääni, 160–161; Ue4, Etelä-Karjala, 53–54.

⁵⁸ Ue3, Viipurin lääni, 236–237.

⁵⁹ Esimerkiksi Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 208; Ue2, Päijät-Häme, 13.

⁶⁰ Ue1, Keski-Suomi, 167.

⁶¹ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Varsinais-Suomi, 614; Ue2, Päijät-Häme, 32; Ue4, Etelä-Pohjanmaa, 226.

⁶² Esimerkiksi Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 152; Ue2, Keski-Suomi, 148–149.

Koulut opettajineen ja oppilaineen liittyivät osaksi laajenevaa järjestävien seurojen kerhona tuoden yhä enemmän uusia mahdollisuuksia maaseudulle.⁶³

E erityisen merkittävä askel maaseudulla oli koulutusmahdollisuuksien laajeneminen ja samalla uusien ajatusmallien sekä -käsitysten rantautuminen kansakoulujen myötä. Saara Tuomaalan, Pirkko Leino-Kaukaisen ja Anja Heikkisen mukaan koululaitos ei ollut 1800-luvulla vielä erityisen laaja ja vasta oppivelvollisuuskoulun myötä vuonna 1922 alemmasta koulutusasteesta tuli kaikille kansanosille mahdollinen maksuvelvollisuuksien lakkauttamisen johdosta.⁶⁴ Tutkimukseni mukaan kansakoulun vaikutinkin aluksi lähinnä varakkaiden talonpoikien koululta eikä määrällisesti laajimman väestönsuuden kokoavalta koululta. Kansakoulun vastustuksen yksi annettu perustelu oli sen kalleus kylille ja oppilaiden vanhemmille. Järjestelmän kalleudesta tosin huomautettiin, että vastaavasti lukukinkerit vaativat rahallisen panostuksen sijaan suuren työmäärän esimerkiksi tarvittavien ruokien valmistuksen, astiastojen lainaamisen, valaistukseen päreiden valmistamisen ja papin kyydityksen järjestämisen muodossa.⁶⁵

Nimestään huolimatta kansakoulu ei ollut vielä vuosien 1880-1910 välillä koko kansan saavutettava asia, vaan aineistossa Varsinais-Suomesta Viipurin lääniin korostetaan uusien yhdistysten merkitystä uusien yhteisöjen muodostumisessa maaseudulla. Näitä yhdistyksiä olivat esimerkiksi raittiusseurat ja talousseurat. Tutkimuksessani painottuvat erityisesti nuorisoseurat, sillä edellisistä poiketen seuran toimintaan osallistuivat laaja-alaisesti maaseudun väestön eri osia ja ikäryhmiä.⁶⁶ Nuorisoseurat, muiden yhdistysten ja aikaisemmin mainittujen maaseutuyhteisöjen jäsenten kokemien muutosten tavoin, saivat osakseen epäilyä monien vanhempien sukupolvien joukosta. Samalla ei saa unohtaa kylien myötämielisten vanhempien sukupolvien roolia seurojen kannattamisessa. Talkootyöt, rahallinen avustaminen ja yleisemmin toimintaan osallistuminen auttoivat vakiinnuttamaan nuorisoseurat osaksi paikallista yhteisöä.⁶⁷ Kääntöpuolena yhteisöissä oli monia, jotka vastustivat nuorisoseuroja jumalan ja vanhojen perinteiden vastaisina. Kiivaimpia vastustajia olivat äärimmäisen uskonnolliset vanhemmat sukupolvet ja muutamissa tapauksissa kirkkoherrat tai papit.⁶⁸

Nuorisoseurat saivat uudenlaisen merkityksen 1890-luvulta 1900-luvulle siirryttäessä suurrutinaskunnan poliittisen ilmapiirin muuttuessa jakautuneemmaksi työväen liikkeen ja muiden poliittisten liikkeiden välillä. Tällöin nuorisoseuratoiminta sisälsi poliittisia merkityksiä, joista nuoret

⁶³ Esimerkiksi Ue4, Etelä-Karjala, 53–54; Ue3, Viipurin lääni, 265; Ue2, Pirkanmaa, 69.

⁶⁴ Tuomaala 2004, 23–24; Tuomaala 2011, 105–106; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 23–26.

⁶⁵ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 22–24; Ue2, Etelä-Savo, 315; Ue4, Lappi, 321–322.

⁶⁶ Esimerkiksi, Ue4, Etelä-Karjala, 56–58; Ue4, Pohjois-Pohjanmaa, 307; Ue1, Varsinais-Suomi, 63.

⁶⁷ Ue1, Uusimaa, 308; Ue1, Kymenlaakso, 312; Ue2, Pirkanmaa, 59; Ue2, Etelä-Savo, 272; Ue4, Keski-Pohjanmaa, 235.

⁶⁸ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Karjala, 183–184; Ue3, Viipurin lääni, 340; Ue2, Keski-Suomi, 136; Ue1, Uusimaa, 308

olivat hyvinkin tietoisia, kuten seuraava katkelma Keski-Suomen Karstulasta 1900-luvun alusta osoittaa:

”Kun Karstulaan tehtiin työväentalo ja sammaan aikaan Nuorisoseuran talo. ja näissä kummassakin oli yhtä aikaa santti lauvantaina iltami, ikkään kuin toisten kiusalla, että kumpi talo voi koota enempi yllesöä suojiisa. Mutta ol paljon sellaisia nuoria poikia ja tyttöjä jotka ol nii tarkkoja jotka ol etäämmältä kirkon kylästä, jotka ei antanna eli ei ottaneet pääsylippua kumpaankaan talloon, vaan kulkivat suurissa laumoissa läpi yön talojen välä.”⁶⁹

Karstulan nuorten toiminta nostaa esille aikaisemmin mainittuja uusien yhteisöjen ja toimijuuden muotoja. Nuorisoseurat ja muut uudet yhteisöt, kuten katkelmassa mainittu työväenyhdistys, tarjosivat yhä useammalle nuorelle naiselle ja miehelle mahdollisuuden kokoontua aikaisemmin tiukan sosiaalisen kontrollin ulkopuolella. Toisaalta nuoret itsessään seuroissa toimivat sosiaalisen kontrollin välisenä puolustuen oman ryhmittymänsä etua ja toimintamalleja suhteessa toisiin kilpaileviin ryhmiin. Tämän saivat kokea pelkästään kirkonkylän ulkopuoliset vierailijat puhumattakaan kauempaa tulleista nuorista. Kysymys ei ollut vain Karstulassa tapahtuneesta ilmiöstä, vaan laajamittaisesti koko tutkimusalueen kattavasta jaetusta nuorison kokemuksesta.⁷⁰

Edellä kuvattu nuorten toimijuuden kasvaminen on yksi modernisoituvan yhteiskunnan piirre David Oswelin mukaan.⁷¹ Tutkimukseni mukaan nuorisoseurojen ja laajemmin läpi aikaisemmin käsiteltyjen uskonnollisten yhteisöjen, epävirallisten lehtienlukupiirien ja kansakoulutoiminnan yhteydessä rakensivat pohjan seuraavaksi käsiteltävälle poliittisten puolueiden saapumiselle maaseudulle. Nämä uudet yhteisöt mahdollistivat eritaustaisten ihmisten kohtaamisen lisäksi tutustumisen kokouskäytänteisiin, julkiseen puhumiseen sekä suoranaisesti totuttautumista poliittisen elämän ensiaskeleisiin. Samalla ne näkemykseni mukaan rikkoivat aikaisempia yhteisöjen sosiaalisen kontrollin ja käyttäytymisen normeja, mutta kääntöpuolena uudet yhteisöt muodostivat uusia jakolinjoja maaseudun väestön keskuuteen.

2.3 Puoluepolitiikka yhdistää ja erottaa maalaisia

⁶⁹ Ue2, Keski-Suomi, 248–249.

⁷⁰ Markkola et al. 2021a, 78–80. Esimerkiksi Ue2, Kymenlaakso, 123–127; Ue4, Pohjois-Karjala, 128; Ue1, Keski-Suomi, 175.

⁷¹ Oswell 2013, 62–63.

Tutkimuksessani korostui se, että maaseudun enemmistöä ja vähemmistöä yhdistivät korkeimpien säätyjen ja kansanomaisemmin mielletysti herrojen vastustus. Kuitenkin vähemmistön, eli tilattoman ja maata omistamattomien ryhmässä poliittiset näkemykset herättivät kiinnostusta erityisesti maanomistukseen ja oman asemansa parantamiseen.⁷² Laajentuneet mahdollisuudet kokoontua ja toimia eri yhdistysten sekä seurojen kautta erityisesti poliittisten ajatusten leviämisen kanssa yhdistivät ja erottivat aikaisemmin väestöä uudella tavalla. Alkutaival puoluepoliittiselle elämälle ei ollut helppo, kuten seuraava Pohjois-Savon Pielavedellä tapahtuneen yhden talon piian muistelu osoittaa:

”Kertoja sanoo sosialismi – nimen kuullessaan ensi kerran v:nna 1885. – Palvelustalonsa, Heinikanmäen emäntä oli hermostuneella hetkellään tokaissut palveliattarelleen: ”mittes puoluetta sinä out?” Kun ällistynyt piika ei osannut outoon kysymykseen mitään vastata, emäntä oli jatkanut: ”Kun se minun poekan, Jahvetti, joka on Ameriikassa, kuuluu olevan sosialisti.”⁷³

Suomalaisessa historiankirjoituksessa usein ensimmäiseksi poliittiseksi väestöä koskevaksi kysymykseksi asettui kielikysymys ruotsin kielen asemasta suhteessa suomen kieleen. Tutkijoiden mukaan saamastaan huomiosta huolimatta kielikysymys ei juuri ulottunut koskemaan koko maaseutua samalla tavalla kuin seuraavan vuosisadan 1890-luvulla aikalaisten mielessä eläneet venäläistämistoimet.⁷⁴ Kuitenkin venäläistämistoimet jakoivat maaseutua Keski-Suomesta ja Pohjois-Savosta muistelijoiden mukaan enemmänkin suhtautumisesta keisaria kohtaan. Tällöin he erottivat venäläisten toimet tsaarin toimista ja kävivät pitkiä keskusteluita oikeasta suhtautumisesta hallitsijaa kohtaan.⁷⁵

Yhdistystoiminta ja niiden yhteydessä poliittiseksi kysymykseksi nousivat erityisesti 1890-luvulta lähtien nopeasti samanaikaisesti suomalaisen säätyjärjestelmässä elänyt kysymys poliittisen oikeuksien laajentamisesta ja valtiopäivien uudistamisesta. Maaseudulla poliittisten uudistusten innokkuus kulminoitui hyvin Pohjois-Savosta pielaveteläisen ja Varsinais-Suomesta lietolaisen muistelusta keskusteluun maanomistuskysymyksistä ja työväestön oikeuksista. Monet palkolliset ja vuokraviljelijät halusivat nousta maataomistavien talollisten ryhmään, jota vuorostaan ryhmän edustajat katsoivat karsaasti.⁷⁶ Poliittisten ajatusten leviäminen herätti kiinnostuneisuutta maalaisten keskuudessa, jolloin moniin tilaisuuksiin kutsuttiin puoluepuhujia kertomaan kannattamastaan aatteesta. Nämä puhujat esiintyivät nuorisoseuroissa, muissa yhdistyksissä ja torpissa. Tilaisuuksien järjestäjät ja puhujat

⁷² Esimerkiksi Ue1, Uusimaa, 310; Ue2, Pirkanmaa, 70; Ue4, Pohjois-Karjala, 186.

⁷³ Ue3, Pohjois-Savo, 125.

⁷⁴ Jussila 2009, 76–77, 82–83; Haapala 2004, 214; Haapala et al. 2021a, 282–285.

⁷⁵ Esimerkiksi Ue2 Keski-Suomi, 153; Ue3, Pohjois-Savo, 126–127.

⁷⁶ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 115–116; Ue1, Varsinais-Suomi, 64–68.

tarjosivat aluksi kaikille avoimia ja hyvin vastaanotettuja tilaisuuksia, mutta suhteellisen nopeasti 1890-luvulta 1900-luvulle siirryttäessä rakentui selkeitä jakolinjoja työväen liikkeen ja muiden poliittista näkemyksistä kiinnostuneiden välille.⁷⁷

Aikalaiset yhdistivät näkemykseni mukaan hyvin nopeasti uudenlaisen poliittisen ajattelun osaksi yhteisössään kokemiaan laajempia muutoksia. Viipurin läänin rannikolla Suursaarella muistelijat muistelee työväen liikkeen leviämistä ja siihen suhtautumista seuraavalla tavalla:

*”Kun sosialistit alkoivat kiertää puhumassa yhdenvertaisuutta silloin alkoivat myös palveliat vaatia palkkojen korotuksia ja renkipojat ostivat itselleen kalossit ja punaisen rusetin, ja piikatyöt alkoivat laittaa samallaisia vaatteita kuin talon tyttäretkin jota ensin kovasti paheksuttiin, sillä eihän piika ollut talon tyttären veroinen.”*⁷⁸

Muistelutarkkelmassa näkyy mainiosti maaseudun maalaisuuteen liitettyjen perinteiden törmäminen muuttuvaan yhteiskuntaan aikaisempaa voimakkaammin ja sinnikkäämmiin. Kokemus ei jäänyt pelkästään Viipurin läänin alueelle. Tätä kehitystä ei auttanut se, että edellisissä alaluvuissa esiteltyihin muutosten, kuten lehtienlukupiirien, yhteydessä monet perinteisiä arvojen kannattajapiireihin miellettyt henkilöt osallistuivat mielellään paheksuttuihin toimintoihin. Kiinnostavasti yhä useampi maataomistava rikkoi ja samalla muutti ryhmittymänsä perinteitä olettaen muun maaseudun väestön noudattavan edelleen vanhoja käytänteitä läpi suurruhtinaskunnan.⁷⁹

Maanomistajien ja samalla laajemmin paikallisen eliitin nuiva suhtautuminen työväestöön, vuokratilajelijoihin ja palkollisiin ei jäänyt kyseisiltä ryhmiltä huomaamatta. Vastaavasti paikallisten herrojen ristiriitainen vaatimus muiden jatkamisesta perinteisen hierarkian ja tapakulttuurin mukaisesti vastoin heidän omaa uusien tapojen omaksumista ei auttanut jännittyneen tilanteen parantumista. Pielaveteläisen muistelussa tämä kiteytyi laajamittaisena vuokratilajelijöiden isäntävallan vastustamisena, jota aiemmin pidettiin mahdottomana. Käytännössä he toteuttivat tämän noudattaen vain sopimuksessa ilmoitettujen työtehtävien ja velvollisuuksien täyttämistä.⁸⁰ Tämä toiminta sai maanomistajat aloittamaan maillaan poliittisten kokousten valvomisen, niiden kieltämisen ja mahdollisesti torpan asukkaiden häätämisen. Toimintaansa talolliset perustelivat poliittisen viestin rajuudella, sillä

⁷⁷ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 150; Ue1, Uusimaa, 310; 70; Ue2, Päijät-Häme, 105. Työväestön näkemyksistä kunnanvaltuustojen perustamisen vaikutuksista paikallisesti ja valtakunnallisesti ks. Sami Suodenjoki (2019).

⁷⁸ Ue3, Viipurin lääni, 229.

⁷⁹ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 248–249; Ue3, Pohjois-Savo, 149; Ue2, Keski-Suomi, 54; Ue1, Kymenlaakso, 318.

⁸⁰ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 81–82.

monet puhujat korostivat maanjakamista, talollisten ja muiden herrojen ryhmittymien lopettamista ja uskonnon harjoittamisen lakkauttamista.⁸¹

Jännittyneeseen tilanteeseen saatiin Osmo Jussilan mukaan hetkellinen helpotus ulkoisesti Venäjän keisarikunnan tappiolliseen sotaan Japanin kanssa vuosina 1904–1905. Osittain tappion seurauksena ja samalla protestina yhteiskunnallisille ongelmille läpi keisarikunnan levisi yleislakkoja. Suomessa yleislakko sai alussa yleisen kansallisen luonteen, jolloin tavoitteena oli lähinnä kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikoviin henkilöityneiden venäläistämistoimien sekä lakimuutosten palauttaminen aikaisempiin muotoihin. Kuitenkin eri yhteiskunnalliset reformit, kuten eduskuntalaitoksen uudistus, yhdessä sosiaalidemokraattien ajamaan luokkavastakkainasettelun kanssa muuttivat Jussilan mukaan yleislakon luonnetta radikaalimpaan suuntaan.⁸²

Vallankumoukselliset ja perustuslailliset olivat yhtä mieltä säätyedustuslaitoksen lopettamisesta, mutta näkökulmat reformin toteuttamisesta erosivat toisistaan. Ensimmäiseksi mainitut halusivat vallankumouksellisen kansankokouksen uuden perustuslain säätämiseen, mutta poikkeavasti alistettuna kenraalikuvernöörille. Perustuslailliset puolestaan halusivat käyttää jo olemassa olevaa säätyvaltiopäiviä reformin säätämiseen, mikä sai Venäjän hallinnon suostumuksen. Uudistusta säätämään valittu senaatti nimitettiin ensimmäistä kertaa ilman Venäjän vaikutusta ja samalla valittiin ensimmäinen sosiaalidemokraattinen senaattori.⁸³ Eduskuntauudistus eivät poistaneet ymmärrettävästi jännitteitä eivätkä uuden kansanedustuslaitoksen mukana tulleet ensimmäiset vaalit seurauksineen parantaneet tilannetta.

Tutkimuksessani selvisi se, että ensimmäiset vaalit herättivät aikalaisissa paljon ihmettelyä, sillä väestön enemmistöllä ei ollut kokemusta yhtä laajasta mahdollisuudesta vaikuttaa suuruhtinaskunnan asioihin. Säätyvaltiopäivätoimintahan oli vain harvan maaseudulla asuneen vaikutusmahdollisuuksien piirissä. Samoin kunnallishallinnon äänioikeus oli liitetty verojen maksamiseen. Molemissa väestön enemmistö ja naiset olivat suljettu pois päätöksenteosta. Nyt ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907 saivat äänestää kaikki 24 vuotta täyttäneet suomalaiset miehet ja naiset.⁸⁴ Harlulaisen naisen muisteluissa näkyy maalaisten epävarmuus, mutta samalla ajattelun joustavuutta vaikutusmahdollisuutta kohtaan:

”Kun Harlussa oli ensimmäiset vaalit, niin palvelustyöt ja pojat tulivat äänestämään mennessään kysymään neuvoa isännältä. Isäntä tietysti neuvoi äänestämään ja kehoitti heitä tietysti äänestämään porvarillisia

⁸¹ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 132–133; Ue4, Viipurin lääni, 22–23; Ue4, Pohjois-Karjala, 157; Ue2, Päijät-Häme, 40.

⁸² Jussila 2009, 84–86.

⁸³ Jussila 2009, 84–85.

⁸⁴ Jussila 2009, 86–57

ehdokkaita, joita he varmaan äänestivätkin. Kun myöhemmin työväen puolueen puhujat heitä puhuttelivat ja kehuivat niin puoluettaan muka kaikkien työläisten ainoana oikeana puolueena, niin sitten he tietysti äänestivät sen puolueen ehdokkaita.”⁸⁵

Maaseudun ulkopuolinen sivistyneistö käsitti maaseudun ja talonpoikaisuuden idyllisenä ja ihannoitavana, mutta vuosisadan vaihteessa etenevässä määrin maaseutu koettiin esimerkiksi Pertti Haapalan ja Leena Kosken mukaan myös yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Talonpoikien katsottiin takertuvan perinteisiin kansankunnan rakentamisen kustannuksella ja tavallisen kansan ei katsottu olevan kypsä itselliseen toimintaan. Osaltaan maalaisten keskuudessa käsitykset aikaisemmin säätyläisille kuuluvista poliittisista oikeuksista sekä laajemmin kulttuurisista käytänteistä herättivät vastareaktioita.⁸⁶ Maaseutuväestön keskuudessa pohdittiin myös oman itsensä ja muun maaseutuyhteisön valmiuksia osallistua uuteen poliittiseen toimintaan, mikä kiteytyi erinomaisesti Keski-Suomen Taivassalosta kotoisin olevan muistelussa:

”Kun ruvettiin etustajijä valitsemaan niin vanhat sanovat, että iehän sinne rasva nahkasta työ miestä voi äänestää, sillä eihän vestetty puu ole niin lahi kuu höylätty.”⁸⁷

Muistelun esittämät väittämät eivät jääneet pelkästään Keski-Suomen ilmiöksi, vaan läpi suuruutinaaskunnan läntisestä Suomesta Viipurin lääniin asti aineistossa nostetaan esille pohdinnat maalaisten kyvykkyydestä hoitaa herrojen asioita. Kuitenkin samoissa kokemuksissa erottuu maataomistavien talollisten ryhmittymä, joka katsoi kuuluvansa kykeneväksi toimimaan jossain määrin poliittisessa maailmassa. Aikaisemmin mainittujen jakolinjojen mukaisesti he pitivät työväen ja vuokratilajelijöiden ehdokkuutta hyvinkin huolestuttavana tilanteena.⁸⁸

Jännitteistä ja maaseudun väestön keskinäisestä epäluulosta huolimatta ensimmäiset vaalit saivat kansajuhlamaisia piirteitä. Äänivaltaiset miehet ja naiset lähtivät usein ryhmissä osittain taustastaan riippumatta kohti äänestyspaikkaa ja kotiin jäävät jäivät odottamaan kiinnostuneena tietoa, minkälaisista oli äänestää ensimmäisissä eduskuntavaaleissa.⁸⁹ Kääntöpuolena monet isännät ja emännät pyrkivät kuitenkin vaikuttamaan kielloista piittaamatta torppariensa ja työväestönsä äänestämiseen. Osa keinoista olivat hienovaraisia, kuten paikan tarjoaminen kylän iltamille, mutta myös suoranaisia uhkauksia toimeentuloa ja täten selviämistä kohtaan.⁹⁰

⁸⁵ Ue4, Pohjois-Karjala, 143.

⁸⁶ Haapala et al. 2021a, 274–175, 278; Koski 2011, 161–165.

⁸⁷ Ue1, Keski-Suomi, 180.

⁸⁸ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 289–290; Ue2, Päijät-Häme, 40–41; Ue3, Viipurin lääni, 228–229;

⁸⁹ Esimerkiksi, Ue2, Päijät-Häme, 93–95; Ue3, Pohjois-Savo, 133–134.

⁹⁰ Esimerkiksi Ue2, Etelä-Savo, 283; Ue4, Pohjois-Karjala, 104–105.

Eduskuntalaitoksen uudistuksen myötä Suomessa elettiin hetkellisessä uuden oman tien ja tulevaisuuden valitsemisen uskossa. Uusi eduskuntalaitos oli kuitenkin alistettu keisarille ja Venäjän hallinnolle, mikä muutti hyvin vähän uudistusten ja arkipäivän päätösten tekemistä. Samalla 1900- ja 1910-luvuilla Venäjän hallinto muuttui pääministerijohtoisen ministerineuvoston ja koko valtakuntaa edustavan edustuslaitoksen duuman aikakauteen, mikä tarkoitti käytännössä Suomen asioiden siirtymistä yhtenäisemmän Venäjän keskushallintoa suosivaan suuntaan.⁹¹

3 Työn muutosten kokeminen vuosien 1860–1910 välillä

Tutkimukseni mukaan tapahtuma-aikana tapakulttuureihin liittynyt asenteiden muutos talollisten ja muun maaseudun väestön keskuudessa laajeni koskemaan myös taloutta kansalaisyhteiskunnan kehittymisen lisäksi. Perinteisesti toimeentulo perustui maanviljelyyn ja sen lisäksi niin maanviljelijät kuin vuokratilajelijät hankkivat lisäelantoa samoihin aikoihin metsänhoidosta, kalastuksesta ja käsityöstä. Metsästä kerättiin marjoja ja sieniä sekä myytiin metsästettyjen eläinten nahkoja eteenpäin. Tämän lisäksi järvien ja merenrannan asukkaat puolestaan maanviljelyn sekä metsänhoitoon liittyvien elinkeinojen lisäksi kalastivat ja kävivät kauppaa tuotteillaan.⁹² Karjanhoito oli vielä vähäistä ja oli tarkoitettu pääasiallisesti vain oman talon käyttöön, mutta meijeritoiminta sen sijaan laajeni hitaasti vuosisadan loppupuolella.⁹³ Omavaraisuuteen liittyivät myös pellavan ja muiden hyötykasvien viljely, joista valmistettiin käsityönä lankoja, kankaita ja lopulta kenkiä sekä vaatteita.⁹⁴

Arjessa selviytyminen perustui pääasiallisesti työntekoon maataloudessa niin maanomistajien kuin työväestönkin keskuudessa. Työ oli samalla maksuväline tavaroista, ruuasta ja asunnosta. Muistelija Keski-Suomesta painottaakin työvoiman ja työskentelyn arvoa suhteessa esimerkiksi metsään, jota käytettiin lähinnä vuokramaana torpanraivausta varten. Torppareista saatu työvoima laskettiin tuolloin arvokkaammaksi kuin metsästä saatu hyöty.⁹⁵ Aikalaiset pitivät 1860-luvulta 1900-luvulle Varsinais-Suomesta Viipurin lääniin perinteistä pelto- ja kaskiviljelyä aikaa vievänä sekä työläänä. Monet pellot ennen rauta-auroja tai työkoneita jaettiin sarkoihin monen viljelijän kesken, jolloin pelkästään työn ohjaaminen sekä viljelykasvien valitseminen edellytti yhteistyötä. Pellot sijaitsivat kaukana varsinaisista asuinrakennuksista, minkä lisäksi maaston kivikkoisuus aiheutti ongelmia

⁹¹ Jussila 2009, 88–94; Haapala et al. 2021a, 283, 289.

⁹² Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 191–194.

⁹³ Ue4, Etelä-Karjala, 57; Ue3, Pohjois-Savo, 111–112; Ue1, Satakunta, 96.

⁹⁴ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 176–177, 185–186; Ue3, Pohjois-Savo 136–140.

⁹⁵ Ue2, Keski-Suomi, 162–163.

puuaurojen ja muiden käsityökalujen kanssa työskenteleville työläisille.⁹⁶ Raskas työ ei loppunut peltojen raivaamiseen. Tämän jälkeen kylväminen ja lannoittaminen jatkui sekin käsityönä. Sadonkorjaaminen ja varastointi vaati lisäksi huomattavan määrän työntekijöitä peltoalasta riippuen. Maanviljelijöiden työvoimatarvetta helpotettiin talkootöillä ja järjestelmällä työn palkitsemiseksi sadonkorjuujuhlia.⁹⁷

Enemmistö työläisistä ja palkollista saivat palkkansa vaatteina, ruokana ja asuntona rahan sijaan vielä vuosisadan alkuun asti. Yhtenä kannustimena maanomistaja saattoi antaa luotetulle työläiselle vuokramaata torpan perustamiseksi. Palkaksi saatettiin silloin vuokrasopimukseen lisätä metsä- ja kalastusoikeuksia. Torpparin edellä mainitut oikeudet olivat kuitenkin paikoitellen hyvin tiukasti rajattuja. Monet maanomistajat hyödynsivät vuokraviljelijöitään sopimuksen ulkopuolisten töiden tekemiseen. Vuokraviljelijöiden enemmistö kuitenkin kuului liikkuvien torppareiden ryhmään palkollisten sijaan.⁹⁸ Historioitsija Pirjo Markkolan mukaan raha ei juuri liikkunut maaseudulla enemmistön keskuudessa, mutta se ei tarkoittanut, etteikö rahaa olisi ollut käytettävissä maaseudulla.⁹⁹ Varallisuus niin varsinaisen rahan kuin maaomaisuuden osalta kasautui varakkaille suvuille, mikä oli myös yleisesti jaettu kokemus maalaisten keskuudessa tutkimukseni tulosten perusteella.¹⁰⁰

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat maaseutuyhteisöjen toimeentulo- ja elinkeinotapojen normistojen muutokset ja jatkuvuus. Tällöin jatkan edellisessä luvussa hahmoteltua maaseudun väestön jakautumista. Ensimmäisenä tarkastelen maanomistajien kokemia muutoksia suhteesta työhön ja maahan. Tämän jälkeen käsittelen vuorostaan pääasiallisesti vuokraviljelijöiden näkemyksiä työn muutoksista ja sen vaikutuksesta heidän elämäänsä.

3.1 Muuttuva maatalous erottaa maanomistajaa yhteisöstä

Valtaosa aikalaisen ruuasta perustui pitkälti viljoihin ja viljelykasveihin tutkija Miikka Voutilaisen mukaan. Maanviljely oli erityisen altis katovuosille ja ilmaston vaikutus onnistuneeseen satovuoteen oli suuri.¹⁰¹ Muistelijat Pirkanmaan Viljakkalasta ja Pohjois-Savon Pielaveden seudulta painottivat viljalajien merkitystä ruokaturvan saavuttamiseksi. Samalla he nostivat esille suuret alueelliset

⁹⁶ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi 35–39; Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 197; Ue2, Päijät-Häme, 6; Ue3, Pohjois-Savo, 5; Ue3, Viipurin lääni, 189–190; Ue4, Pohjois-Karjala, 108–109.

⁹⁷ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 130–132; Ue3, Pohjois-Savo, 58; Ue3, Pohjois-Savo, 73.

⁹⁸ Ue1, Keski-Suomi, 180; Ue2, Etelä-Savo, 275–276; Ue2, Kanta-Häme, 50–51.

⁹⁹ Markkola 2003, 130.

¹⁰⁰ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 97–99; Keski-Suomi, Ue1, 172; Ue4, Etelä-Pohjanmaa, 230.

¹⁰¹ Voutilainen 2020, 297–298.

vaihtelut maanviljelyssä. Erityisesti perunanviljelyn tulokset vaihtelivat viljelysmaahan perusteella ja jopa kylien välillä toisistaan.¹⁰²

Historioitsijat Marko Nenonen ja Ilkka Nummela esittävät artikkeleissaan alueellisen jakautumisen perinteisen maantieteellisen, ilmastollisen ja osin kulttuurisen jaon mukaisesti. Nenosen mukaan Suomi on jaettu maanviljelyksen sekä samalla taloudellisen pelto- ja kaskiviljelyn alueisiin pohjois-eteläsuuntaisesti. Toinen jakolinja määräytyy pisimmän kasvukauden mukaisesti itä-länsisuuntaisesti.¹⁰³ Ilkka Nummelan mukaan maanviljelystavan kautta on pyritty selittämään jakoa läntiseen ja itäiseen perhemalliin. Rajavedot eivät kuitenkaan olleet absoluuttisia, vaan peltoviljelyalueella voitiin harjoittaa kaskiviljelyä ja vastaavasti kaskiviljelyalueella peltoviljelyä.¹⁰⁴

Perinteisen maanviljelyn epävarmuus sadon onnistumisesta ja työn vaativuudesta herättivät pääasiallisesti 1860-luvulta eteenpäin laajamittaista kiinnostuneisuutta uusia koneita, viljelykasveja sekä viljelytapoja kohtaan. Samalla uudet elinkeinomuodot karjataloudesta metsien laajamittaiseen hyödyntämiseen levisivät maaseudulla tuoden uusia mahdollisuuksia lieventää toimeentulon epävarmuutta maanomistajien keskuudessa Länsi-Suomesta Itä-Suomeen.¹⁰⁵ Seuraava lainaus on Varsinais-Suomen Taivassalon erään isännän puheesta maanviljelyksen uudistuksen onnistumisesta:

”Paltvuoressa oli noin 50-60 v. lukuiset, ja iltapäiväksi oli paikkakuntalaisia kokoontunut lukupirot. Syötäessä isäntä esittelee leipää: Leipäki on käyn ni ohukaiseksi, kom pello heina kasvava! Jokainen ymmärsi kyllä leikin, sillä Paltvuoressa tiedettiin kyllä leivän riittävän, vaikkakin vuoroviljely oli otettu käytäntöön.”¹⁰⁶

Tämä isännän vitsailu leivän riittämisestä ymmärrettiin kyläyhteisön jäsenistössä, mutta samalla näkemys kieli yleisestä pelosta muutoksia kohtaan. Näkemykseni mukaan kyse oli pelosta uudistusten huonosta vaikutuksesta jo nytkin epävarmoista satovuosien tuloksista. Maanomistajien suhtautuminen uudistuksiin vastaa hyvin autonomian ajan alueellisia eroavaisuuksia. Osa tilallisista suhtautui erittäin myönteisesti ja innokkaasti uusiin tapoihin ja käytänteisiin, mutta paikoittain Varsinais-Suomesta Viipurin lääniin saakka muutokset eivät sujuneet yhtä mutkattomasti kuten taivassalolaisen isännän puhe antaa ymmärtää.¹⁰⁷

¹⁰² Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 130–131; Ue3, Pohjois-Savo, 62–64.

¹⁰³ Nenonen 2018, 77–79.

¹⁰⁴ Nummela 2018, 101.

¹⁰⁵ Esimerkiksi Ue4, Keski-Pohjanmaa, 270; Ue2, Päijät-Häme, 7–8. Ue4, Pohjois-Karjala, 184; Ue4, Pohjois-Karjala, 159–160; Ue1, Varsinais-Suomi, 93.

¹⁰⁶ Ue1, Varsinais-Suomi, 73.

¹⁰⁷ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 32–33; Ue3, Viipurin lääni, 177.

3.1.1 Uudet viljelystavat ja koneet kiihdyttävä maanomistajien eriytymistä muista maalaisista

Ennen pakkoliitosta Venäjän keisarikuntaan yksi ensimmäisistä maatalouden uudistuksista oli iso-jaon toteuttaminen, mikä osaltaan eteni vielä kylissä autonomian ajalla Kustaa Vilkun, Tiina Hemminkin, Pirjo Markkolan ja Ann-Catrin Östmanin mukaan.¹⁰⁸ Varsinais-Suomen Kuusjoelta muiste-
lija kertoo, että tällöin vanhojen kylien ja maanviljelijöiden yhteiset pellot hävisivät hitaasti mahdol-
listaan helpommin erilaisten viljelyskasvien ja viljelykäytänteiden toteuttamisen jokaisen omalla pe-
lollaan.¹⁰⁹ Tutkija Vuotilainen kertoo aikalaisten yleisimpien ruokakasvien olleen vehnän ja rukiin
lisäksi nauris, herne sekä kaali.¹¹⁰

Tutkimuksessani selvisi se, että uudistukset tulivat usein ketjuna tai ryppäinä samanaikaisesti
koko suurrutinataskunnan alueella noin 1860-luvulta lähtien. Uudet viljelyskasvit, viljelystavat ja ko-
neet usein edellyttivät toistensa onnistumista. Esimerkiksi karjatalouden kannattavuuden kasvattami-
nen edellytti paremman kylvöheinän viljelemisen. Tämä edellytti monessa paikassa uuden pellon rai-
vaamista, joka puolestaan vaati uusien työvälineiden käyttöönottoa kivikkoisen maaston tai muutoin
työn helpottamiseksi. Rahoitus uusiin asioihin saatiin usein lainoilla tai tukkien myymisellä, mikä
heijastui aikaisemmin arvottomana pidetyn metsän merkityksen nousuun maanomistajien keskuu-
dessa. Uudistusten ketjussa seuraavaksi peltoihin levitettiin apulantaa paremman sadon toivosta.
Enemmistö raivattujen peltojen, uusien viljelykasvien ja apulantoja käyttäneiden maanviljelijöiden
sato kasvoi huomattavasti suuremmaksi kuin ennen uudistusten aloittamista. Suuremmat sadot ja pel-
tokoot houkutteli maanomistajia niittokoneiden hankkimiseen. Onnistuminen johdatteli useimmat
hankkimaan lisää koneita, mahdollisesti hankkimaan meijerin ja muutoin laajentamaan toimintaa.
Kääntöpuolena epäonnistuminen saattoi johtaa tilan konkurssiin.¹¹¹

Kehityksen esteenä oli pelko aikaisemmin mainitun ruokaturvallisuuden heikentymisestä ja li-
säksi pyrkimys vanhojen tapojen noudattamiseen ja usko niiden paremmuudesta. Tämä rinnastui
edellisessä luvussa esiteltyjen lehtien lukupiirin, kansakoulutoiminnan ja nuorisoseurojen vastusta-
miseen sekä epäilyyn. Nämähän rikkoivat aikaisempia käsityksiä maalaisuuden soveliaasta käyttäy-
tymisestä ja toiminnasta. Kuitenkin monet yhteisöjen jäsenistöistä olivat valmiit omaksumaan ja
muokkaamaan ryhmänsä normistoa muutosten vaatimalla tavalla. Tämä näkyi Keski-Suomen Suo-
lahdelta kotoisin olevan informantin mukaan seuraavalla tavalla:

¹⁰⁸ Vilkuna, Hemminki, Markkola & Östman 2021, 115–116.

¹⁰⁹ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 39–40.

¹¹⁰ Vuotilainen 2020, 297–300.

¹¹¹ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 47–51; Ue1, Pirkanmaa, 132; Ue2, Kymenlaakso, 121–123; Ue3, Pohjois-Savo, 71–73; Ue3, Viipurin lääni, 347; Ue4, Keski-Pohjanmaa, 270; Ue2, Päijät-Häme, 7–8.

”Sitä uutta alettiin hanakkaasti käyttämään, kun se huomattiin vanhaa paremmaksi. Paremmuususko on ollut vanhan ylpeys. Mutta jos uudella työaseella, koneella kyettiin toimimaan niinkuin viskuulimyllyllä, että se viskas -ja puohti yhtäaikaan – ja samoin uusi viljelyskasvi todella oli hyödyllisempi niin silloin vasta käyttö yleistyi.”¹¹²

Näkemykseni mukaan uudistusten syinä olivat muistelussa havaittu vanhojen tapojen ja käytäntöjen tehottomuus verrattaessa moneen uuteen työkaluun. Monet käyttivät vielä 1900-luvulle saakka vanhoja puuauroja ja kyntöauroja, joilla oli hyvin vaikeata sekä työlästä raivata kivikkoista ja soista maata kasvukelpoiseksi pelloksi. Tämä osaltaan selitti monen viljelijän vastustusta uusia viljelykasveja ja -tapoja kohtaan, sillä esimerkiksi vanhat epätasaiset pellot eivät olleet ideaaleja leikkuukoneille. Näkemykseni mukaan kysymys oli uudistusketjun helposta katkeamisesta, joka johtui osittain epäkelpoisesta toteuttamisjärjestyksestä. Muita syitä olivat esimerkiksi heikko asiantuntemus uusien laitteiden käytöstä, yleisesti tiedon saatavuus ja haasteet saatujen ohjeiden noudattamisesta.¹¹³ Vastaavasti karjatalous oli monessa pitäjässä hyvin heikolla pohjalla lähinnä luonnonniittyjen hyödyntämisen johdosta varsinaisten tuottavien heinäpeltojen sijaan. Uusien peltojen raivaaminen eläinten ruokarehun tuottamiseksi nähtiin turhaksi vanhoilla työkaluilla, kun tavoitteena oli kuitenkin ihmisten selviytyminen.¹¹⁴

Maaseudun varsin konservatiivisen tavan mukaisesti monet eivät halunneet siirtyä uusiin käytänteisiin ja he vetosivat perinteisiin sekä epäillen uusien käytänteiden toimivuutta. Aikalaisten muistot kato- ja nälkävuosista saivat maaseudulla yhä useampia kuitenkin pohtimaan uudistusten omaksumista. Tämä osuu yhteen Haapalan ja Markkolan näkemyksen kanssa nälkävuoden merkityksestä yhtenä muutosta taustoittavana tekijänä.¹¹⁵ Uudistusketjun ensimmäisenä askeleena useimmilla oli raudasta tehtyihin yksinkertaisiin työkaluihin siirtyminen. Muutos ei johtanut suurempiin tunnepurkauksiin, sillä olihan kyseessä materiaalia lukuun ottamatta sinänsä tuttu työväline. Sen sijaan työvälineiden avulla raivatut uudet pellot, kuivatetut suot ja vanhempien peltojen siistiminen erityisesti kylvöheinän viljelemiseksi aiheuttivat yhteisöissä suurtakin keskustelua. Yleisesti esitettiin epäilyksiä varsinaisen ruuan loppumisesta, jos peltoalaa laitettiin vain heinälle.¹¹⁶

Samanlaisen epäilyksen saivat kokea tutkimukseni mukaan maaseudulla uusia tapoja ja kasveja esittelevät maatalouskonsulentit. Muistelussa konsulentit saapuivat saarnaamaan ohran ja kauran

¹¹² Ue2, Keski-Suomi, 188.

¹¹³ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 35–36; Ue2, Päijät-Häme, 6–7; Ue3, Pohjois-Savo, 15.

¹¹⁴ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 15; Ue3, Viipurin lääni, 307; Ue1, Varsinais-Suomi, 33–34. Ue2, Kanta-Häme, 49–50.

¹¹⁵ Haapala & Markkola 2021, 353–360.

¹¹⁶ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 73; Ue3, Viipurin lääni, 179.

viljelystä rukiin kustannuksella, mistä paikalliset eivät pitäneet. Erityisesti köyhemmät viljelijät noudattivat suositusta muiden varakkaampien nauraessa, että kaikkia herrojen sanomisia köyhät uskoivatkin. Alun perin kallis kaura halpeni ja rukiin hinta vahvistui huomattavasti, jolloin samat konsulentit kiersivät saarnaamassa rukiin ja kauran puolesta jättäen ohran mainitsematta. Tämä konsultointikierros oli onnistuneempi viljelijöiden yleisesti kokeillessa varovaisesti peltoalojen viljelyä kauralla.¹¹⁷

*”Mie muistan Hiirelän kylässä se Hiire Matin isä, kun oli tuonut rauta-astuvan, ja minunki issäin tuli kottii ja haastoi: että Hiireläiset ovat tuoneet peltopirun, ja se nyt vast on kappale, että se nyt vast silpookii ja pieksääkii turpeekii kaikki ihan pieniksi silpuiksi, että kohta ne herrat keksiit sellasiakii massinoita, mikä kivetkin jauhetaa hienoiksi”.*¹¹⁸

Jos peltojen viljely kylvöheinällä ja muilla kylän perinteisistä poikkeavilla viljoilla tai kasveilla herätti keskustelua, niin uusien koneiden omaksuminen vastasi polttoaineen heittämistä nuotioon, kuten edellinen lainaus Viipurin läänin Hiirelän kylästä osoittaa. Niittokoneita pidettiin hyvinkin kalliina erityistyökaluina, joiden käytön ajateltiin vaativan kokeneen koulutetun työmiehen ajajakseen. Tällöin ajajan sairastuessa tai muun esteen sattuessa monet pellot jouduttiin niittämään perinteisin tavoin, mikä vastaavasti laski niittokoneen käyttömahdollisuuksia. Lisäksi työn jälkeä arvioitiin kovinkin tarkasti ja monesti huomautettiin, että heinästä tulee hyvin epätasaista. Mutta usein asia korjaantui peltojen raivaamisella kivistä.¹¹⁹

Maatalouden muutosten herättämistä paikoittain ristiriitaisista tunteista huolimatta uudistukset kiistattomasti muuttivat erityisesti maanomistavien suhdetta maahansa. Viljelijät näkivät uusia mahdollisuuksia ympärillään. Aikaisemmin hyödyttömänä pidetty kivikkoisen maa muuttuikin kiinnostavaksi peltojen laajennusmahdollisuudeksi suomaiden tavoin. Tämä toi lisäksi mahdollisuuden varsinaisen karjatalouden leviämiseen ympäri suurruhtinaskuntaa, mikä puolestaan toi mukanaan meijeritoiminnan. Yhä useampi maanomistaja koki suoranaisten vaurastumisen, jonka avulla he pystyivät hankkimaan lisää koneita. Nämä tehostivat toimintaa, mutta samalla kääntöpuolena aikaisemmin lähes varmat työmahdollisuudet maataloilla muuttuivat työväen näkökulmasta epävarmoiksi.¹²⁰ Eri-tyisesti luvussa esitelty vuokraviljelijöiden asema muuttui vielä epävarmemmaksi, sillä heidän

¹¹⁷ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 67–70.

¹¹⁸ Ue3, Viipurin lääni, 224.

¹¹⁹ Esimerkiksi, Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 128; Ue1, Pirkanmaa, 134–135, Ue4, Viipurin lääni, 5–8.

¹²⁰ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 47–51; Ue1, Pirkanmaa, 132; Ue2, Kymenlaakso, 121–123; Ue3, Pohjois-Savo, 71–73; Ue3, Viipurin lääni, 347; Ue4, Keski-Pohjanmaa, 270; Ue2, Päijät-Häme, 7–8.

vuokraamansa maan arvo nousi korkeammaksi kuin maanomistajan torpparista saatu hyöty. Tähän palaan vielä tarkemmin myöhemmin tässä luvussa.

3.1.2 Metsien taloudellisen arvon nousu vaikuttaa maalaisten eriarvoistumiseen

Tutkimukseni mukaan monet maanomistajat rahoittivat maanviljelyksen uudistukset metsän myymisellä. Erityisesti Keski- ja Itä-Suomessa metsästä saatu lisätienestien vaikutus heijastui läpi maaseudun maanomistajista, aina työläisiin saakka.¹²¹ Tämä on kaukana aikaisemmasta tavasta suhtautua metsään, kuten seuraava ote suolahtelaisen informantin muistelusta osoittaa:

”Tavaraa oli vaihdettu tavaraan ja työhön. Paljon oli ollut tapana juuri työllä maksu naapuruston kesken. Työvoima se oli alkuperäisissä oloissa suuren arvoista. Ja se juuri torppari asutusta esim. näinä aikoina levitti: Ison talon isännälle metsä oli arvoton. Metsää oli aivan kiusaksi asti. Työpäivä sensijaan oli heti hyödyttävä.”¹²²

Kertojan muistelun mukaisesti aikaisemmin metsää pidettiin maanomistajien näkökulmasta lähinnä ongelmana muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Taloudellisen hyödyn lisäksi metsät pitivät sisällään kansanuskoon liittyviä piirteitä, kuten eläinten uhrauksesta saatuja yliluonnollisia voimia.¹²³ Markku Kuisman mukaan elinkeinoelämän näkökulmasta esimerkiksi tervanpolto oli merkittävä metsistä saatu myytävä jalostettu tuote, mutta 1800-luvun puolivälin jälkeen metsänhakkuusta ja tukkien myymisestä sahoille tuli uusi varallisuuden kartuttamisen keino. Sahatoiminta ei vaatinut moneen muuhun teollisuuteen verrattuna suurta pääomaa. Kuitenkin hyvin harva maan- ja metsänomistaja kykeni liittymään uuteen teollisuusjohtajien ryhmään, joten enemmistö pysyi raaka-aineen toimittajina.¹²⁴

Tutkimuksessani maan- ja metsänomistajien näkökulmasta osallistuminen saha- ja metsäteollisuuteen jäi enemmistön osalta jalostettavan puun tuottamiseen ja toimittamiseen. Teollisuustoiminnan kehittyminen muutti ratkaisevasti omistajien suhtautumisen metsiin ja laajemmin paikallisyhteisöihinsä.¹²⁵ Aikaisemmin suhteellisen hyödyttömästä metsästä tuli merkittävä tulonlähde, mikä

¹²¹ Esimerkiksi Ue1, Keski-Suomi, 172; Ue1, Pirkanmaa, 143–144; Ue4, Pohjois-Karjala, 77.

¹²² Ue2, Keski-Suomi, 162–163.

¹²³ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 43–45.

¹²⁴ Kuisma 2004, 47–48.

¹²⁵ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 61; Ue2, Keski-Suomi, 166–167; Ue1, Pirkanmaa, 143–144, Ue1, Satakunta, 111.

vaikutti välittömästi maanomistajien näkemyksiin vuokraviljelijöihinsä. Torppien merkitys talon statuksen sekä työvoiman takaajina vähenivät lisäten jännitteitä talollisten ja vuokraviljelijöiden välillä.¹²⁶

Metsänhoidosta saatujen raaka-aineiden jalostuksesta veivät suurimmat voitot varsinaiset tehtaajat ja suurkauppiat, mutta puun myynnistä saatujen tulojen merkitystä ei voi vähätellä. Tutkimuksessani selvisi se, että läpi suuruhtinaskunnan monet talolliset kokivat monin paikoin aikaisemmin täysin tuntematonta vaurastumista.¹²⁷ Monet uudistuksista toteutettiin metsästä saaduilla tuotoilla, kuten kalliiden maatalouskoneiden hankkiminen ja meijeritoiminnan rahoittaminen. Oman näkemykseni mukaan, jota myös aiemmat tutkimukset tukevat, vaurastuneiden paikallisten myöntämät lainat ennen pankkitoiminnan laajentumista ja vielä sen jälkeenkin tulivat yleiseksi tavaksi rahoittaa paikallista kehitystä.¹²⁸ Vastaavasti vaurastuneet maalaiset ostivat aikaisemmin taloudellisesti ulottumattomissa olevia asioita, kuten laadukkaampia vaatteita ja rakennettiin uusia rakennuksia.¹²⁹ Puutaran tuottaminen vaikutti osaltaan maataomistavien sisäiseen muutokseen ja aikaisemmin vain herroille luokiteltujen asioiden omaksumiseen. Näkemykseni on se, että maanomistajien erot kasvoivat merkittävästi muun väestön ja erityisesti vuokraviljelijöiden välillä.

3.1.3 Meijeritoiminnan ja kaupan alkutaipaleet heijastavat tapojen muutoksia

Uusien viljelykasvien ja viljelytapojen kohdalla mainitsin lyhyesti kylvöheinän vaikutuksen maitotilojen kehittymiseen erityisesti 1880-luvulta eteenpäin. Tämä mahdollisti omatoimisen rehujen hankkimisen ostoheinän sijaan, mutta monet tilat pystyivät metsän myymisen tuloilla rahoittamaan uutta meijeritoimintaansa tai lainaamaan rahaa muille yritteliäille maalaisille.¹³⁰ Monien muiden maaseudulla tapahtuvien uudistusten lailla meijeritoiminta sai osakseen pilkkaa sekä vastustusta, kuten Uudenmaan Lohjalta kotoisin olevan informantin välittämä ote muistelusta osoittaa:

¹²⁶ Esimerkiksi Ue4, Keski-Pohjanmaa, 270; Ue2, Päijät-Häme, 7–8.

¹²⁷ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 143–144; Ue2, Kymeenlaakso, 106–107; Ue3, Pohjois-Savo, 50–51; Ue3, Viipurin lääni, 339.

¹²⁸ Vilkuna et al. 2021, 116–117. Esimerkiksi Ue4, Keski-Pohjanmaa, 284; Ue2, Kymeenlaakso, 108.

¹²⁹ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 166, 178, 184; Ue3, Pohjois-Savo, 61.

¹³⁰ Esimerkiksi Ue4, Etelä-Karjala, 57; Ue3, Pohjois-Savo, 94–95; Ue4, Keski-Pohjanmaa, 284.

”Nummel laitettiin ensiks osuusmeijeri ja lohjalainen äijä koitti pilkkaa nummilaist meijeris tähren ja kysyi mitäs siäl nummel oikein syätte, kun mairon pois viettä? Savimaan leipää voita ja juustoo pääl” vastas nummilainen. ¹³¹

Pilkkaamisen ja vastustuksen taustalla oli maanviljelyksen uudistusten tavoin pelko ruokaturvan karsimisesta, jos perinteisistä tavoista luovuttaisiin. Yleisenä huomiona oli meijerinomistajalle tai maidon sinne vievälle, että mistä ruoka suuhun sitten saadaan taloon, kun ei ole enää maitoa.¹³² Toisaalta samalla nummelaisen ja lohjalaisen välinen sananvaihto piti informantin mukaan sisällään kylien sekä alueiden välisiä jännitteitä.¹³³ Kylien välinen ja niiden sisällä tapahtuneet katkeratkin kilpailut eivät olleet nummelaisille tai lohjalaisille ainutlaatuisia. Oman näkemykseni mukaan Pielaveteläisen muistelijan kertomus kahden talon keskinäisestä kilpailusta laajeni koskemaan uudistusten toteuttamisista ja kunnioituksen vaatimista alustalaisiltaan ja kylän väestöltä.¹³⁴

Kilpailun, epäilyn ja kyräilyn sai kokea monien maatalouden uudistusten lomassa meijeritoimintansa aloittanut Varsinais-Suomen Nousiaisiin muuttanut talon nimestä kutsumanimen saanut Jaakkola. Hänen nimensä muuttui fiini jaakolaksi hänen veljensä pitämien kalossien johdosta ja paikalliset vielä nimittivät häntä hulluksi esimerkiksi heinän viljelykseen siirtymisen takia. Asenne ei ollut muuttunut 1880-luvulta 1890-luvulle siirryttyessä, vaikka monet muutkin paikalliset siirtyivät uusien viljelystapojen ja viljojen hyödyntämiseen. Ulkopuolisuus näkyi erityisesti hänen meijeritoiminnassaan, johon muutaman muun muualta tulleen isännän lisäksi ei juurikaan kukaan paikallinen ottanut osaa.¹³⁵ Oman kylän ja varsinkin syntyperäisten kyläläisten puolustaminen muilta ulkopuolisilta vaikutti olevan vakiintunut käytänne ympäri suuruhtinaskuntaa.¹³⁶

Paikoittain muiden elinkeinoelämän uudistusten tavoin meijeritoiminnan edelläkävijät kokivat paikallisia vastoinkäymisiä, mikä sai muut alueen asukkaat varovaisiksi. Kiinnostava tapaus oli Hanna Vuorion ja häntä tukeneiden isäntien kohtalo 1890-luvulla Suolahden alueella. Kirkonkylän puotityttöä aloittanut yritteliäs Vuorio perusti ensin samaiseen kylään oman kauppansa, josta tuli suoranainen taloudellinen menestystarina. Näillä rahoilla nuori kaupanpitäjä laajensi toimintaansa toiseen kauppaan, jonka yhteyteen hän perusti meijerin. Näiden lisäksi hän oli innokas karjanjalostuksen kokeilija. Uudistusten rahoitus vaati kuitenkin huomattavan lainarahan ottamista, mitä paikalliset nuoren naisen toimintaa ihailevat isännät mielellään takasivat. Meijeritoiminta edistyksellisyydestä

¹³¹ Ue1, Uusimaa, 302.

¹³² Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Pohjanmaa, 300; Ue1, Varsinais-Suomi, 51; Ue1, Satakunta, 96.

¹³³ Ue1, Uusimaa, 302–303.

¹³⁴ Ue3, Pohjois-Savo, 97–98.

¹³⁵ Ue1, Varsinais-Suomi, 83–84.

¹³⁶ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 83–84; Ue2, Kymenlaakso, 123–127; Ue4, Pohjois-Karjala, 128; Ue1, Keski-Suomi, 175.

huolimatta ei tuottanut voittoa ja Vuorela päättikin myydä omaisuutensa ja hävitä kokonaan seudulta jättäen velat takaajien maksettaviksi. Kokemus jätti paikallisiin ristiriitaisia tunteita, sillä monet pitivät yritteliään uudistusmielisen kaupanpitäjän kokeiluja ja tavoitteita ihailtavina asioina. Sen sijaan kokeilujen päättyminen takaajien velkataakkaan jäi varoitukseksi tuleville yrittäjille.¹³⁷

Vastuksesta ja muutamista konkurseista huolimatta enemmistö aineistosta todetusta meijeritoiminnasta tuotti voittoa. Samalla maatalouden koneellistumisen ja metsäteollisuuden kehittyminen lisäsi maanomistajien vaurautta. Tämän vaurauden ja samalla työn jakautuminen ei ollut tasaista yhteisöissä, jotka olivat pitkään tottuneet elämään suhteellisen samankaltaisissa oloissa. Vähimmäsmäärin vauraus liikkui rahapalkan muodossa myös työntekijöille, mutta eniten meijeritoiminta hyödytti meijerien omistajia ja kylien lehmiä omistavia tilallisia.¹³⁸ Vaurauden jakautumisen lisäksi perinteisesti karjatalouden työt kuuluivat naisille ja tytöille, mikä meijeritoiminnan alussa lisäsi heidän työmääräänsä suhteessa miehiin ja poikiin.¹³⁹

Perinteisten toimintamallien murtuminen näkyi myös kotiteollisuuden ja käsitöiden kaupassa. Näiden tuotteiden ja palveluiden laajuuden arvioiminen maaseudulla on osaltaan haasteellista, sillä enemmistö kotiteollisuuden harjoittajista teki työtään sivuelinkeinona tarjoten tuotteita ja palveluja lähiyhteisölleen. Yleisimpinä ammatteina oli ompelijan, kyläräätälin, erilaisten koneiden rakentajan ja sepän toimet.¹⁴⁰ Säätyläisyyteen kuuluvien elinkeinoelämän rajoitusten mukaisesti Ruotsin ajan lopulla ja autonomian ajan ensimmäisinä vuosikymmeninä käsityöammatin harjoittaminen kaupankäynnin tavoin oli tarkkaan säänneltyä. Yleisesti lakeja kierrettiin jo Ruotsin alaisuudessa ja Venäjän vallan alle siirtyminen ei muuttanut asiaa. Suurruhtinaskunnassa rajoituksia purettiin vuosisadan aikana, mikä vapautti maaseudulla asuvia harjoittamaan laillisesti aiemmin suljettuja elinkeinoja.¹⁴¹

Enemmistö maaseudulla asuvista saivat toimeentulonsa maa- ja metsäomistajien, käsityöläisten ja teollisuuden työntekijöinä. Uudet teollisuuden ja kaupankäynnin toimet pienestä lukumäärästään huolimatta laajensivat työnteon mahdollisuuksia, kuten aikaisemmin mainittu toimielias ja menestyvä nuori kahden kaupan omistaja Hanna Vuorela osoitti myöhemmistä vastoinkäymisistään huolimatta.¹⁴² Maa- ja metsätalouden kehityksestä hyötyjien tavoin vain pieni osa maaseudun väestöstä pystyi perustamaan menestyviä kauppiaita puhumattakaan varsinaisesta teollisuudesta. Tällöin enemmistö suurkauppiaista ja tehtaiden omistajista kuului entiseen eliittiin tai ulkomaalaisiin omistajiin.¹⁴³

¹³⁷ Ue2, Keski-Suomi, 182–185.

¹³⁸ Ue4, Pohjois-Karjala, 184; Ue4, Pohjois-Karjala, 159–160; Ue1, Varsinais-Suomi, 93.

¹³⁹ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Etelä-Karjala, 245; Lastenhoitoperinne, Pohjois-Karjala, 270; U2, Keski-Suomi, 230–231.

¹⁴⁰ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 54; Ue1, Kymenlaakso, 318; Ue4, Pohjois-Karjala, 82–84; Ue3, Viipurin lääni, 385.

¹⁴¹ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 16–17; Vainio-Korhonen 1998, 11–12; Vainio-Korhonen 2001, 104–106.

¹⁴² Ue2, Keski-Suomi, 182–185.

¹⁴³ Kuisma 2004, 47–48.

Taloudellisen toiminnan kehittyminen ja leviäminen heijastui vaurauden kasvamiseen kokonaisuudessaan maaseudulla. Monet saivat sivuelinkeinonsa esimerkiksi toimimalla paikallisina ompelijoina ja käsityöntekijöinä, jotka ennen elinkeinovapautta ja säätyjärjestelmän murenemistä olivat rajattuja ammatteja.¹⁴⁴ Nämä kehityssuunnat lisäsivät maa- ja metsäomaisuuden merkitysten kasvamista selkeimpänä sekä saavutettavimpana varallisuuden korottamisen keinona, mikä näkyi erityisesti seuraavaksi käsiteltävissä vuokraviljelijöiden jaetuissa kokemuksissa.

3.2 Työn muuttuminen heikentää vuokraviljelijöiden asemaa

1800-luvun aikana maanomistavien määrä suhteessa koko maalaisväestöön pieneni ja yhä suurempi osa kuului vuokraviljelijäluokkaan tai liikkuviin työläisiin. Maanomistajien määrän suhteellinen pieneneminen yhdessä väestönkasvun ja laajan työttömyyden kanssa purkautuivat osittain siirtolaisuutena ulkomaille.¹⁴⁵ Siirtolaisuus helpotti paikallisesti maanomistukseen ja työttömyyteen liittyviä ongelmia, kuten sosiaalisen nousun epävarmuutta, mutta eivät poistaneet niitä. Erityisesti aikaisemmin esiteltyjen maatalouden ja laajemmin eri maaseuturyhmien muuttuneiden ajattelutapojen vaikutukset päinvastoin lisäsivät kiinnostusta maanomistusta kohtaan. Tutkimukseni mukaan tähän kiinnostukseen vastasivat edellisessä luvussa käsitelty puoluepolitiikan leviäminen maaseudulla painottuen maanomistuskysymyksiin 1890 ja 1900 -luvuilla. Vuokraviljelijöiden kokemat muutokset olivat huomattavasti jyrkempiä kuin talollisten, mikä osaltaan perustui heidän aikaisempaan suhteellisen varmaan asemaansa yhteisössä.

3.2.1 Perinteinen vuokraviljelyjärjestelmä

Maaseudun erityispiirre oli läpi Länsi-, Etelä-, Keski- ja Itä-Suomen maanviljelyväestön jakautuminen talonpoikaissäätyyn ja muihin maanviljelijöihin. Kuitenkin talonpoikaissäätyyn kuulumattomia-kin henkilöitä pidettiin kulttuurisesti talonpoikaisten arvojen noudattajina, mutta heidän oli oltava omasta heikommasta asemastaan tietoisia.¹⁴⁶ Seuraava lainaus Pielavedeltä kotoisin olevan miehen muistelusta kiteyttää erinomaisesti vuokraviljelijäjärjestelmän rakentumista seuraavalla tavalla:

¹⁴⁴ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Etelä-Savo, 162; Lastenhoitoperinne, Varsinais-Suomi, 606.

¹⁴⁵ Lamberg 2018, 48; Nummela 2018, 100–101, 103–105, 112.

¹⁴⁶ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Karjala, 98; Ue1, Uusimaa, 309; Ue2, Päijät-Häme, 9–10; Ue1, Varsinais-Suomi, 61.

”Aikojen kuluessa muotostui seutukunnalleni – niin kuin kaikkialla maassamme – talollisten maataomistavien maanviljelijän rinnalle vuokratilajelijäväestö, n.s. torppariluokka. Kaikki maa oli jo pyhityksessä, joten lisääntyvän väestön oli ruvettava viljelemään pyhityksessä olevaa maata, maksamalla olostaan, viljelmistään vuokraa maanomistajalle. Talollisten maa-alat olivat isot; näillä seuduilla ei 200 ha pienempää tilaa ollut ennen lunastuslain tuloa. Mökinpaikkoja annettiin mieluusti, sillä kuta useampi mökki oli maalla, sitä arvokkaampana tilaa ja taloa pidettiin – sitä paitsi se poisti taloista työvoiman puutteen.”¹⁴⁷

Markkolan ja Östmanin mukaan vuokratilajelijät eivät olleet talonpoikia yleisessä ajan ajattelumaailmassa eikä pienyhteisöissäkään, vaikka he monin paikoin käytännössä elivätkin samoissa olosuhteissa.¹⁴⁸ Pielaveteläisen muistelussa tämä näkyi talollisten saamassa arvostuksesta yhteisössään, vaikka heidän alustalaisensa käytännössä söivät samaa ruokaa ja tekivät samoja töitä.¹⁴⁹ Vastaavantalaisia kokemuksia kertoi muistelijä Keski-Suomen Suolahdelta nostaten erityisesti esille kirkossa käytetyn istumajärjestyksen esimerkkinä vuokratilajelijöihin ja työntekijöihin suhtautumisesta. Hehän istuivat usein kaukana talollisten penkeistä ja usein jopa lattialla, vaikka maksoivat myös maksunsa kirkolle.¹⁵⁰

Näissä ryhmittymissä oli myös sisäisiä eroja. Markkolan mukaan vuokratilajelijöiden nimityksen torppariksi tai mäkitupalaiseksi erotti mökkipalstan koko. Tosin erotukset olivat usein häilyviä eikä isoa mäkitupaa oikein erotettu torpasta mökkipalstan koon perusteella. Tällöin yleisesti jaotelluksi tuli mäkitupalaisen tekemä ansiotyö torpparin maanviljelyn sijaan.¹⁵¹ Tutkimuksessani käytän vuokratilajelijää terminä maanomistajalla vuokralla olevista torppareista ja mäkitupalaisista. Näiden vuokratilajelysuhteiden alkamiselle oli monia syitä, kuten käytännössä hankittavissa olevan maan vähyys. Puolestaan jotkut vuokratilajelijät olivat tottuneet kiertelevään torpparin elämään ja vaihtoivatkin kausityöläisten tapaan vuoden tai muutamien vuosien välein pestinsä paikkaa.¹⁵²

Käytännössä vuokratilajelijät nimensä mukaisesti vuokrasivat suullisin ja myöhemmin myös kirjallisin sopimuksin maanomistajalta maata torpan perustamiseksi. Tämä maa oli joko valmiiksi raivattua tai raivaamatonta, mikä vaikutti vuokraajan maksuvelvollisuuksiin. Yleisesti sopimukseen kuului torpan maan raivaaminen ja rakentaminen. Torpan koosta ja muodosta riippuen torpparin maksama vuokra vaihteli, mutta yleisesti se sisälsi päivä- ja kausitöitä. Töiden lisäksi vuokratilajelijälle asetettiin rajoituksia esimerkiksi kalastusalueeseen, polttopuiden hakemiseen ja oikeuksiin saada korvausta rakentamisestaan rakennuksista pois muuttamisen yhteydessä. Tutkimukseni mukaan erityisesti

¹⁴⁷ Ue3, Pohjois-Savo, 115.

¹⁴⁸ Markkola & Östman 2021, 188–189.

¹⁴⁹ Ue3, Pohjois-Savo, 115–120.

¹⁵⁰ Ue2, Keski-Suomi, 168–170.

¹⁵¹ Markkola 2003, 130–131.

¹⁵² Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 115, 118–120.

epämääräisesti ja vaikeasti tulkittavien sopimusten rikkomisesta seurannut isännän oikeus häätöön koettiin torppareiden puolella ongelmalliseksi.¹⁵³

Vuokraviljelijöiden jaetut kokemukset eivät olleet pelkästään sorron alla olemista, vaan ne sisälsivät paljon myönteisiä muistoja. Keski-Suomesta kotoisin oleva muistelija painottaa isäntien intoa saada maalleen torppareita työvoimaksi, jolloin maanomistajien etuna oli olla vähemmän tiukkana sopimusta laatiessa. Talon arvon ja samalla isännän yhteisössä nauttiman statuksen nousemisen lisäksi osa vuokraviljelijöistä solmi läheiset suhteet vuokranantajansa kanssa.¹⁵⁴ Pielaveteläisen kertojan haastateltava mainitsee puolestaan muutamien paikallisten isäntien alustalaisten varta vasten saaneen torppansa osittain viinan keittämistä vastaan. Ilmeisesti maanomistaja isäntä oli myös nauttinut alustalaisensa varsinaisen työvoiman lisäksi luontaiseduista viinan muodossa.¹⁵⁵ Kuopion seudulta eräs muistelija puolestaan kertoo, kuinka yhden tilan palkollisten häiden jälkeen isäntä antoi uudelle pariskunnalle torpan tilaltaan. Myöhemmin samainen mies osti koko tilan sukulaiselta saadun perinnön avulla nousten yhteisössään ylemmäksi.¹⁵⁶

Nämä kokemukset kertovat vuokraviljelyjärjestelmän sisäisistä erilaisuuksista, mutta kiistattomasti vuokraviljelijän asema oli epävarmimmalla pohjalla kuin talollisten sekä jossain määrin palkollistenkin. Tutkimukseni mukaan vuokraviljelijöiden arvo perustui heistä saadun työn ja torpan talolle tuoman arvon lisäksi maa- sekä metsäomaisuuden silloiseen vähäiseen arvoon, jonka muuttuminen heijastui läpi koko yhteisön.

3.2.2 Vuokraviljelijöiden asema murroksessa

Torpparit kuuluivat maanviljelijöihin pienellä omalla viljelyspalstallaan, mutta tämän lisäksi he olivat talon työvoimaa vuokrasopimuksessa sovitulla tavalla. Vuokraviljely ei ollut alussa pitkäkestoista, vaan sopimus tehtiin esimerkiksi viideksi vuodeksi kerrallaan. Useat torpparit lähtivät joko sopimuksen päätyttyä tai aikaisemminkin. Autonomian ajalla monet talolliset halusivat työntekijöiden lisäksi maallensa vuokraviljelijöitä ennen elinkeinoelämän uudistuksia. Maanomistavan talollisen tilan arvo nousi vuokraviljelijöiden määrän perusteella, mikä osaltaan houkutti vuokraamaan maata.¹⁵⁷

¹⁵³ Esimerkiksi Ue2, Etelä-Savo, 326–328; Ue2, Keski-Suomi, 200–202.

¹⁵⁴ Ue2, Keski-Suomi, 162–163.

¹⁵⁵ Ue3, Pohjois-Savo, 118–119.

¹⁵⁶ Ue3, Pohjois-Savo, 6–8.

¹⁵⁷ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 115.

Varsinaisen hyötysuhteen lisäksi vuokraviljelysuhte saattoi syntyä hyvistä palkollisen ja isännän väleistä, jonka johdosta palkollinen pystyi nousemaan lähemmäksi maataomistavaa ryhmää.¹⁵⁸

Oma näkemykseni mukaan hyvät välit eivät kuitenkaan tarkoittaneet tasaveroista kohtelua ja arvostusta. Tutkijoiden mukaan isäntävalta itsessään kuului aikalaiseen ajattelu- ja yhteiskuntamalliin, jossa jokaisella oli oma tarkkaan määrätty paikkansa.¹⁵⁹ Markkola painottaa, että torppari perheineen luokiteltiin osaltaan talollisen palkolliseksi ja esimerkiksi torpparimiehen vaimo toimi usein talon emännän palvelijattarena. Vastaavasti torpparin lapset ajan tapaan tekivät osansa torpan ja maanvuokraussopimuksen mukaisista töistä. Toisaalta isännällä oli talon palkollisia kohtaan oikeuksien lisäksi velvollisuuksia, kuten velvollisuus huolehtia palkollisen ruuasta, terveydestä ja asumisesta.¹⁶⁰

Kuitenkin vuokraviljelijän asema riippui pitkälti isännän tahdosta. Tutkimukseni mukaan virallisesti isännällä ei ollut velvollisuutta huolehtia muusta kuin sopimukseen kirjatuista asioista.¹⁶¹ Tällöin vuokraviljelijää auttavat isännän velvollisuudet jäivät huomattavasti vähäisemmiksi ja epävarmemmiksi kuin varsinaisen palkollisen. Tosin alustalaiset hyödynsivät sopimusta kirjaimellisesti. Erityisesti poliittisten liikkeiden leviämisen aikana 1890 ja 1900 -luvulla yhä useampi vuokraviljelijä uskalsi kieltäytyä sopimuksen ulkopuolisista töistä ja vaatimuksista. Läpi suuruhtinaskunnan levinneistä isäntävallalle alistumattomuudesta puhuttiin jopa torpparilakkona.¹⁶²

Tämä kasvava eriytyminen maaseudun väestön sisällä näkyi konkreettisesti paikallisten koontumisissa, elinkeinoelämässä ja seuraavassa luvussa käsiteltävän pukeutumiseen liitettyjen arvojen sekä käsitysten osittaisessa muutoksessa ja pysyvyydessä.

4 Vaatteet yhdistävät ja erottavat maalaisia vuosien 1860–1910 välillä

Tutkimukseni tukee Haapalan, Tikan, Wassholmin ja Östmanin sekä Karosen näkemystä yhteisön jakautumisesta varsin jäykän yksilön arvon perusteella. Tämä jaottelu rakentui yksilön säädystä, suku- ja perhetaustasta, taloudellisesta asemasta ja saavutuksista yhteisössä.¹⁶³ Maaseutu

¹⁵⁸ Ue3, Pohjois-Savo, 6–8.

¹⁵⁹ Hanska et al. 2010, 12–13; Kakko 2005, 164–165.

¹⁶⁰ Markkola 2003, 135, 140–141, 143–144.

¹⁶¹ Esimerkiksi Ue2, Päijät-Häme, 8; Ue3, Pohjois-Savo, 81–82.

¹⁶² Esimerkiksi Ue2, Pohjois-Savo, 145; Ue4, Pohjois-Karjala, 157; Ue3, Pohjois-Savo, 81–82; Ue1, Varsinais-Suomi, 95.

¹⁶³ Haapala et al. 2021a, 272–273; Karonen 2002, 255–257.

jäykkyydestä huolimatta sisälsi hyvin kirjava joukko ihmisiä.¹⁶⁴ Säätyläisyyteen kuuluneet talonpoikaisuuden normistot ja ihanteet alkoivat murtua edellisissä luvuissa käsiteltyjen muutosten myötä. Yhä useampi ylitti aikaisemmin tarkkaan rajatut ryhmäraajat uusissa yhdistyksissä, kansakoulutoiminnassa ja poliittisessa toiminnassa. Samalla työn muutokset mahdollistivat monien vaurastumisen. Kuitenkin tämä heikensi monien maalaisten aikaisemmin käytännössä itsestään selviä työllistymisen mahdollisuuksia.

Tutkimukseni edellisissä luvuissa näkyy maaseudulla aikaisempien käytäntöjen mureneminen huolimatta siitä, että monet yhteisöjen jäsenisistä halusivat säilyttää joko osittain tai kokonaan vanhoja tapojaan. Tämä vaikutti muutosten mukana tuomiin uusiin käsityksiin. Näistä osa perustuikin vanhalle järjestelmälle, jonka vaikutuksesta maaseudun asukkaiden keskuudessa muodostui erilaisia soveliaan käyttäytymisen normistoja. Esimerkiksi aineistossa muistelijat kertovat, että muonamiehelle tuli mahdolliseksi pukeutua aikaisemmin herroille tarkoitettuihin vaatteisiin, kuten tärkättyihin kauluspaitoihin ja verkavaatteisiin.¹⁶⁵ Tutkimukseni mukaan enemmistö maalaisista piti moista toimintaa asemaan sidottujen rajojen ylittämisenä ja epäsoveliaana käytöksenä läpi suurruhtinaskunnan.

Luvussa jatkan maaseutuyhteisöjen pirstoutuvan, mutta samalla paikoitellen yhdistyvän väestön kokemusmaailman tulkitsemista pukeutumisessa tapahtuneissa muutoksissa. Maaseudulle tuli 1800-luvun saatossa aikaisemmasta pukeutumistyylistä poikkeavia vaatteita, joiden miellettiin rikkoivan talonpoikaisuuteen liitettyjä käsityksiä. Ensimmäisenä käsittelenkin lyhyesti perinteiden mukaista pukeutumisen normistoa, jossa oli tapahtunut muutoksia jo 1800-luvun alusta lähtien ennen varsinaista moraalipaniikkia uusimuotisista vaatteista. Sen jälkeen siirryn käsittelemään 1860-luvulta lähtien uusimuotisten vaatteiden vaikutusta agraariyhteisöissä. Tämä näkyi erityisesti maanomistajien osittaisessa sisäisessä hajautumisessa, jossa osa ryhmästä otti innokkaasti vastaan uusimuotisen pukeutumisen. Toiset vastustivat kärkkäästi pienintäkin perinteistä poikkeamista. Samalla yhä useampi palkollinen ja vuokraviljelijä pukeutui vuosisadan vaihteeseen mennessä samoihin herraskaisiin, maanomistajien keskuudessa kiistanalaisiin, vaatteisiin. Tämä herätti kiivasta keskustelua muuttuvista käsityksistä maaseudulla. Lisäksi suhtautuminen uuden muodin vastaanottajaan vaihteli hänen sukupuolensa mukaan.

4.1 Perinteisten vaatteiden vahva asema yhteisöissä

¹⁶⁴ Haapala et al. 2021a, 274–276; Stark 2011, 38–41; Stark 2006b, 74–79.

¹⁶⁵ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 147–148; Ue1, Uusimaa, 303–304; Ue1, Pirkanmaa, 107; Ue1, Varsinais-Suomi, 3–4; Ue3, Viipurin lääni, 320.

Turusen, Roivasen ja Ollilan mukaan ihmiset antoivat asioille, esineille, vaatteille ja rakennuksille symbolisia merkityksiä, jotka usein ilmaisivat esimerkiksi henkilön statusta yhteisössään. Statuksen esittämisen lisäksi vaatteisiin liitettiin ikä- ja sukupuolikäsityksiä.¹⁶⁶ Maaseudulla säädynmukainen pukeutuminen ja siihen liitetty käyttäytyminen perustui jokaisen maalaisen omaan hierarkkiseen asemaan yhteisössään. Lisäksi saatavilla olevat kankaat väistämättä vaikuttivat vaatteiden tarjontaan. Tämä näyttäytyi hyvin talonpoikaisuuteen liitetyissä omavaraisuuden, yksinkertaisuuden ja työn arvostamisessa. Mikkola painottaakin, että Suomessa pitkälle 1800-luvulle ja vielä vuosisadan vaihteenkin valtaväestö käytti kotitekoisia tai kylän ompelijalla teetettyjä vaatteita.¹⁶⁷

Ensimmäinen merkittävä pukeutumista koskeva muutos oli Uotilan mukaan vuonna 1816 kumotut ylellisyysasetukset.¹⁶⁸ Tämä kehitys mahdollisti aikaisemmin ylemmille säädyille tarkoitettujen materiaalien ja vaatemaalien käyttämisen maalaisten joukossa. Varakkaimpien talonpoikien vaatteiden materiaali muuttui karkeasta sarkakankaasta¹⁶⁹ kalliimmaksi verkkakankaaksi ja puvut teetettiin ammattimiehellä aikaisemman kotiteollisuuden sijaan. Tämä kertoo Uotilan mukaan, että ylempien säädytjen matkimisen sijaan kyse oli viestistä omalle säädylle ja ryhmien jäsenille.¹⁷⁰ Näkemys risteää kiinnostavasti myöhemmin samaisten maanomistajien syyttäessä muita maaseudun ryhmiä herraskaisuudesta.¹⁷¹ Tutkimukseni mukaan maanomistajien aloittama pukeutumisen muuttaminen muiden muutosten kanssa avasi ovet maaseudun väestön eriytymiseen.

4.1.1 Vaatteet ja kankaat kertovat maalaisen asemasta yhteisössä

Talonpoikaissäädyn pukeutuminen erosi valtaväestöstä jo ennen ylellisyysasetusten kumoamista, mutta näiden asetusten kumoamisen jälkeen talonpojat ja muut maaseudun varakkaiden ryhmien henkilöt erottuivat vielä selvemmin muusta väestöstä vaatteissa käytetyn materiaalin perusteella. Samalla rahvaan pukeutuminen jakautui arki- ja pyhävaatteisiin. Pyhävaatteet olivat huomattavasti parempilaatuisia kuin arkivaatteet. Lisäksi ajan omavaraisuuden hengessä vanhoja kuluneita pyhävaatteita käytettiin arkivaatteina sekä erilaisina riepuna esimerkiksi vauvojen kapaloimisessa.¹⁷²

¹⁶⁶ Turunen 2019, 11–16, 18–21; Roivanen 2016, 22–23; Ollila 2010, 47–48, 50–51, 108–111.

¹⁶⁷ Mikkola 2019, 147–148, 152–154.

¹⁶⁸ Uotila 2019, 120–124.

¹⁶⁹ Sarkakankaalla tarkoitetaan karstalangasta huopamaiseksi vanutettua villakangasta.

¹⁷⁰ Uotila 2019, 120–124.

¹⁷¹ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 54; Ue1, Kymenlaakso, 318; Ue4, Pohjois-Karjala, 82–84.

¹⁷² Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 83–84; Ue3, Pohjois-Savo, 136–138; Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 845–846.

Talollisten pukeutumiseen tuli yksinkertaisuuden ja omavaraisuuden perinteen vastaisia aikaisempia paremman laadun ja uuden muodin mukaisia vaatteita. Uotilan mukaan 1800-luvun hierarkisessa järjestelmässä maalaiset ja sivistyneistö mielsivät sarkakankaasta tehdyt vaatteet talonpojille soveliaiksi.¹⁷³ Vaatteen värin katsottiin erottavan talolliset muusta väestöstä.¹⁷⁴ Pukeutuminen 1800-luvulla oli perinteistä pukeutumista kansanpukuihin, joissa oli selkeitä alueellisia eroavaisuuksia. Vuosisadan alkupuolella säätyläisten vaihtuvien muotipukujen vaikutus muutti maaseudullakin asuvien pukeutumista yhdistäen kansanpukuja ja muotipukuja yhdeksi kokonaisuudeksi. Käytännössä tämä tarkoitti naisilla pitkää poimutettua hametta, esiliinaa, röijyä ja päähuiivia.¹⁷⁵ Miehillä asianmukainen pukeutuminen edellytti sarkakankaasta tehtyä takkia ja housuja yhdessä kotitekoisten nahkakenkien tai saappaiden kanssa.¹⁷⁶

De Vriesin ja Tibor Scitovskyn näkemykset hyödyllisyydestä, sosiaalisesta mukavuudesta ja nautinnon hakemisesta auttavat tulkitsemaan muutosten omaksumista ja toisaalta samalla myös näiden muutosten vastustamista.¹⁷⁷ Tutkimuksessani tarkoitan sosiaalisella mukavuudella esimerkiksi yksilön aseman ilmoittamista vaatteilla ja tavoilla. Näiden oli oltava osittain hyväksytyjä omassa kohderyhmässään, kuten maanomistajien keskuudessa. Samalla kyse oli kuitenkin yksilön omasta kokemuksesta, mitä hänelle vaatteet merkitsivät. Sosiaalisen mukavuuden ilmeneminen ryhmissä näkyi seuraavassa emännän muistelusta Pohjois-Karjalan Nurmeksessa:

”Jos kellä nähtiin tärkki kaulukset näillä maalaisilla sitä pitettiin puoli hulluna. Kuin on nyt se hullutapa että sytäntäni se viiltää, kel on rinta valkoisa niin tytöt tykkää niistä. Monella on verka nuttu kalossit ne kiiltää, on raha värkki tyhjänä ja tulkikaatte niitä. Parempi sarka nuttu paikka pöksyt päällä. Sillä on talo laitettu ja peloot kasvaa kaura.”¹⁷⁸

Emännän kertoma rinnastuu hyvin aikaisemmin esiteltyihin näkemyksiin uusista kokoontumismahdollisuuksista ja työmahdollisuuksista. Yhtä lailla vanhoista tavoista poikkeaminen nähtiin uhkaavasti lähentelevän herraskaisuutta ja toimivan kaikin puolin vastoin talonpoikaisuutta. Erityisesti huomioitavaa muistelussa on se, että emäntä puhuu yleisesti maalaisista eli koko maaseutua koskevista asioista yksittäisten ryhmien sijaan. Kylällä sosiaalinen mukavuus saavutettiin maanomistajasta työläiseen noudattamalla vanhoja pukeutumisen tapoja eikä uuden muodin seuraamiseen osallistuttu.

¹⁷³ Uotila 2019, 119–123.

¹⁷⁴ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Viipurin lääni, 994–995; Ue2, Päijät-Häme, 79–80.

¹⁷⁵ Mikkola 2019, 152–154.

¹⁷⁶ Uotila 2019, 116–120.

¹⁷⁷ de Vries 2008, 20–21, Scitovsky 1992, 5, 15–16.

¹⁷⁸ Ue4, Pohjois-Karjala, 83.

Tosin katkelmasta saa sellaisen kuvan, että nuorempi väki ei noudattanut perinteistä vaatemuotia, jolloin heidän keskuudessaan saattoi olla erilainen sosiaalisen mukavuuden normisto.

Normiston määrittelystä ja neuvottelusta kertoo seuraava esimerkki räätälimestarin ja kahden isännän välillä vuonna 1887 Varsinais-Suomen Nousiaisten alueelta:

”Kun joku alkoi käyttää kalosseja, häntä usein huomautettiin sellaisesta ylellisyydestä. Niinpä eräskin isäntä kirkontiellä sanoi eräällä räätälimestarille: Kyllä sinun täytyy heittää ne kalossit jalastasi, en minäkään käytä vaikka olen suuren talon omistaja, johon räätäli vastasi, Sinun ovat omat huoneesi, kun tulet lantatunkiolta, saat mennä omiin huoneisiinsa vaikka kuinka sontaisena. Minä joutaa taas käymään säätyläisten asunnossa, en saa mennä heidän huonettaan tahraamaan. Heidän väittelyssä kuuli eräs täällä vieraisilla ollut Turun läheistön isäntä, joka huomautta, ettei sellaisesta asiasta saa mennä ketää huomauttamaan, että Turun puolella on jotekin kaikilla kalossit, eikä ainakaan yksikään räätäli mestari, eikä muukaan mestari ilman kalosseja ole ja täytyykin olla, kun aina joutuvat säätyläisten hienoisiin huoneisiin menemään, niin on jätettävä kalossit etuhuoneeseen.”¹⁷⁹

Ensimmäisen isännän näkemys vastasi yleistä talonpoikaista ajattelua säädystä pysymisestä huolimatta räätälin kuulumisesta eri ryhmään. Tapahtuma kertoo oman näkemykseni mukaan ryhmittymien sisäisestä ja ulkoisesta eroavaisuudesta. Räätäliä haastava isäntä koki selvästi räätälin toimivan maalaisuuden käyttäytymisen normien vastaisesti. Toisen ulkopaikkakuntalaisen isännän väliintulo kalossien yleisyyden painottamisella toi keskusteluun mukaan paikallisten ryhmien erojen lisäksi alueelliset tapojen erot. Samalla käsityömestarina räätäli oli säätyjärjestelmässä rahvaan näkökulmasta arvostetussa asemassa, mikä näkyi osaltaan myös toisen isännän väliintulossa. Huomattavaa räätälin vastauksessa oli se, että hänen mukaansa kysymys ei ollut herraskaisuudesta. Tämän sijaan räätäli painotti kalossien pitämistä tarpeellisena työhön kuuluvana asiana. Eihän sontaisilla kengillä voinut mennä säätyläisasiakkaiden huoneisiin. Keskustelu räätälimestarin ja isäntien välillä Varsinais-Suomessa ei ollut irrallinen muusta suurruhtinaskunnasta. Tutkimukseni mukaan vastaavia keskusteluja talonpoikaisesta pukeutumisesta käytiin esimerkiksi Pirkanmaalla, Pohjois-Savossa ja Keski-Suomessa.¹⁸⁰

Kiinnostavaksi tulevat muiden maaseudun ryhmien kokemukset perinteisestä pukeutumisesta. Pohjois-Karjalan Nurmeksessa kylän asioista kertonut emäntä antaa ymmärtää, että alueella nuorta väkeä lukuun ottamatta kaikki noudattivat vanhoja pukeutumistapoja.¹⁸¹ Tutkimukseni mukaan yleisesti maaseudun vuokraviljelijät, työläiset ja tilattomat suhtautuivat ajanjaksolla 1860–1890

¹⁷⁹ Ue1, Varsinais-Suomi, 3–4.

¹⁸⁰ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 248–249; Ue3, Pohjois-Savo, 149; Ue2, Keski-Suomi, 54.

¹⁸¹ Ue4, Pohjois-Karjala, 83.

samankaltaisesti talollisten kanssa talonpoikaisiin käsityksiin myös pukeutumisessa. Perinteiden noudattamisen lisäksi vauraammista maanomistajista poiketen heillä ei juuri ollut mahdollisuuksiakaan hankkia paremman laadun kankaita ja teettää pukuja. Monet kokivat kotitekoisiin ja yksinkertaisiin vaatteisiin pukeutuminen ylpeydenaiheena ja yhteenkuuluvuuden tekijänä. Tällöin sosiaalista mukavuutta ja statusta haettiin ja ilmaistiin uuden sijaan vanhalla.¹⁸²

Tutkimusaineistosta ilmenee kuva vastakkainasettelusta yksinkertaisuuteen painottuvan maalaisen ja herrasväen koreilevaksi koettujen elämäntyylien välillä. Maaseudulla hyötyajattelu olikin pitkälti vallitseva ajatustapa. Mukavuuden hakeminen on kuitenkin ristiriitaisesti perinteisiä tapoja puolustava ja muuttava voima tutkimusaineiston perusteella.¹⁸³ Tähän keskusteluun yksilön ja ryhmittymän soveliaasta toiminnasta liittyvät seuraavaksi esiteltävät sukupuolen ja iän merkitykset pukeutumisen perinteisten tapojen noudattamisessa.

4.1.2 Sukupuoli ja ikä perinteisessä pukeutumisessa

Säädyn ja työn mukaisen ryhmittymien lisäksi maaseudulla ihmisiä yhdisti ja erotti jakautuminen sukupuolen ja iän perusteella. Vilkunan mukaan 1800-luvun suuruhtinaskunta noudatti antiikista ja keskiajalta periytyviä elämänportaita, joissa ikä kuvataan karkeasti miesten näkökulmasta kymmenvuotisjaksoissa. Keskimääräinen elinikä oli naisilla viisikymmentä vuotta ja miehillä 45 vuotta.¹⁸⁴ Kaksikymppisen ymmärrys maailmasta ei ole vielä kymmenvuotiasta kummoisempi. Kolmekymppinen mies puolestaan on elämänsä tärkeimmässä ajassa, jolloin hän on vielä nuoruuden voimissa ilman vanhuuden vaivoja. Käsitysmaailmassa naisen elämänkaari rinnastui mieheen, mutta poikkeavammin sitoutui miehen ikään. Esimerkiksi vanhemman miehen nuoremasta vaimosta tuli yhteisön näkökulmasta statukseltaan vanha. Vanhuus liitettiin 40–60 ikävuoden tienoille, jolloin henkilön työkykyä ei pidetty enää hyvänä, mutta hänellä oli huomattavaa arvovaltaa elämäkokemuksensa perusteella.¹⁸⁵

Ikäkäsitysten yhdistämisellä ajan sukupuolikäsitysten kanssa helpottaa huomattavasti ymmärtää aineistossa esiintyvää vastakkainasettelua lähes jokaisessa uudistuksessa nuoren ja vanhemman väen välillä.¹⁸⁶ Perinteisen näkemyksen mukaisesti maaseudun väestön oli pysyttävä sukupuolensa ja

¹⁸² Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Viipurin lääni, 994–995; Ue2, Päijät-Häme, 79–80; Ue1, Varsinais-Suomi, 83–84; Ue3, Pohjois-Savo, 136–138; Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 845–846.

¹⁸³ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 188; Ue1, Varsinais-Suomi, 3–4; Ue1, Pirkanmaa, 107; Ue2, Päijät-Häme, 79–80.

¹⁸⁴ Vilkuna 2010, 14–15.

¹⁸⁵ Vilkuna 2010, 17–20.

¹⁸⁶ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Karjala, 183–184; Ue3, Viipurin lääni, 340; Ue2, Keski-Suomi, 136; Ue1, Uusimaa, 308.

ikänsä mukaisissa yhteisönsä hyväksymissä pukeutumisen ja käyttäytymisen tavoissa. Tämä näkyy erinomaisesti Viipurin läänin Sortavalassa kotoisin olleen muistelijan muistelusta:

”Ja kun eräs talonpojan poika pukeutui uusiaikaisiin rekoivaattesiin, uuteen hattuun ja kenkiin ja housuissa oli kapeat rihvelimäiset lahkeet, lausahti siitä pojan isä: herra tul meidänkin pojasta. Se kui kävelee risinki kengät ja rihvel pöksyt jalaasa ja viiden markan päähatussa. Ja puodille kun menee niin eikös vain otakui seksiä ja limonaadia.”¹⁸⁷

Sortavalaisen isän huomiot kuvastivat ajan käsitystä nuorten kyvykkyydestä toimia aikuisen miehen tavoin. Samalla isännän mielestä maaseudulle tulleet uudet asiat olivat vaikuttaneet nuorten toimintaan, ja he rikkoivatkin nyt perinteitä. Kertomuksessa toistuu aikaisemmin käsitelty vanhempien sukupolvien ja jossain määrin yleisemmin maaseudulla jaettu huoli talonpoikaisuuden häviämisestä uudistusten omaksumisen myötä.¹⁸⁸ Oman näkemykseni mukaan tähän liittyy sosiaalisen mielihyvän lisäksi kysymys vallasta. Vanhemmat sukupolvet pyrkivät estämään monien uusien tapojen leviämistä maaseudulla ja he pyrkivät vaikuttamaan etenkin lapsin ja nuoriin. Tällöin lasten ja nuorten mahdollisuudet määritellä omaa pukeutumista ja toimintaansa olivat rajalliset.¹⁸⁹

Vaatteet määrittivät Turusen, Niirasen ja Roivasen mukaan jo 1800-luvulla selkeitä iän ja samalla vastuunkantamisen ryhmiä.¹⁹⁰ Vauvat, nuoret lapset ja aikuiset kaksikymmentävuotiaat saattoivat sukupuolesta riippumatta pitää aikaisemmin käytettyjä kolttuja eli pitkästä paidasta tehtyjä mekkomaisia vaatteita. Tämä johti tutkimukseni mukaan siihen, että vaatteisiin yhdistettiin symboliikka vanhenemisesta. Yleisesti kolttuun puettiin lapset viisivuotiaaksi asti sukupuolesta riippumatta, mutta kodin taloudellisesta tilanteesta johtuen ikäraajat olivat viitteellisiä. Kolttuun puetun sukupuoli tuli esille erilaisesta esiliinan kuvioinnista tai väristä.¹⁹¹ Vastaavasti poikien pukeminen mekkoon ei ollut ainutlaatuinen tapahtuma ajanjaksolla. Tosin monet muistelijat perustelivat asiaa koltun käyttämisen säästämällä ja pyykinpesun helpottamisella.¹⁹²

Erityisen kiinnostava ilmiö koskee housuihin liitettyjä merkityksiä, kuten Etelä-Pohjamaan Lappajärvellä kasvaneen miehen lapsuuden muistelu osoittaa:

¹⁸⁷ Ue4, Viipurin lääni, 9–10.

¹⁸⁸ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 72–73; Ue3, Pohjois-Savo, 54; Ue1, Keski-Suomi, 168–169; Ue1, Uusimaa, 306; Ue3, Viipurin lääni, 359.

¹⁸⁹ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Varsinais-Suomi, 609; Ue2, Päijät-Häme, 21–22; Ue1, Pirkanmaa, 140; Ue4, Lappi, 333.

¹⁹⁰ Turunen & Niiranen 2019, 12–13. Roivanen 2016, 115–118.

¹⁹¹ Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 845–846; Lastenhoitoperinne, Etelä-Savo, 162.

¹⁹² Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Pohjois-Savo, 817.

”Se jäi mieleeni, että noin 2 vuotta minua nuorempi Eino-serkku seisoj takan luona ja hänellä oli päällä flannelin kolttu, minkä pääväri oli vihreä ja siinä noin sentin läpimittaisia pyörylöitä. Hän oli 2 vuotisa. Tällaisia kolttuja lapsilla pidettiin ehkä noin 3-vuotiaaksi ja sitten äiti teki luukkuhousut. Niissä oli takana alaspäin avautuva luukku kolmella napilla kiinnitettynä yläosaan. Oli suuri asia lapselle kun häne 5-6-vuotiaana sai äidin ompelemat henkselihousut, hänhän oli silloin melkein kuin mies.”¹⁹³

Sosiaalisen mielihyvän tavoittelu näyttäytyi erityisesti poikien ja nuorten miesten housujen hankkimisessa ja saamisessa. Housut miellettiin ensisijaisesti miehisyden symboliksi. Erilaisten housujen saaminen merkitsi vastuun kasvamista ja haluttua aikuistumista. Tällöin väistämättä koltussa pidempään pysyneet eivät saavuttaneet symbolista vanhenemisen merkkiä, mikä näkyi heidän omanarvon tunnossa ja paikoittain muiden lasten suhtautumisessa heihin.¹⁹⁴

Tytöt siirtyivät myös koltusta mekkoon, mutta aineistossa ei kerrota samanlaisesta iän merkityksistä uusien vaatteiden kohdalla. Enemminkin traditioista poikkeava pukeutuminen herätti voimakkaita tunteita. Esimerkiksi jaetun näkemyksen mukaan, housut tytöillä olivat sopimattomat niihin liitettyjen maskuliinisten merkitysten takia.¹⁹⁵ Kuitenkin tyttöjen oli mahdollista poiketa tästä esimerkiksi sukupuoli- ja mukaisia ulkotöitä tehdessä. Markkolan mukaan kysymys oli vain välttämättömistä poikkeuksista, joiden ulkopuolella tyttöjen ja naisten oletettiin noudattavan perinteisiä pukeutumisen tapoja.¹⁹⁶ Ollilan mukaan tämä rinnastuu sukupuoli-eron ilmaisemiseen Judith Butlerin performanssijattelussa, jossa eleiden, tapojen ja symbolien kautta toistetaan aikaisempia toimintamalleja.¹⁹⁷

4.2 Uusi muoti jakaa maalaisia

Tutkimukseni mukaan yhdessä tiukan poliittisen säätyjärjestelmän murtuminen ja perinteiden haastaminen vaikuttivat maaseutuyhteisöjen keskusteluihin maalaisuuden sisällöstä. Erityisesti varallisuuden kertyminen törmäsi yhteen jäykän säätyläisyyden tapoihin aiheuttaen merkittäviä jännitteitä läpi suuruhtinaskunnan. Monet kannattivat muutosta sääty-pohjan laajentamisen kautta.¹⁹⁸ Toisaalta Kosken mukaan sivistyneistön talonpoikaisuutta ihannoiva asenne ei estänyt heitä pitämästä

¹⁹³ Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 845–846.

¹⁹⁴ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Keski-Suomi, 1077–1078; Lastenhoitoperinne, Etelä-Pohjanmaa, 845–846, 849. Lasten vaatteiden liitettyistä sukupuoli- ja merkityksistä ks. Kinanen 2020 ja Roivanen 2016.

¹⁹⁵ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Viipurin lääni, 909.

¹⁹⁶ Markkola 2003, 134–135.

¹⁹⁷ Ollila 2010, 106–111.

¹⁹⁸ Haapala et al. 2021a, 272–274.

maalaisia lapsen kaltaisina.¹⁹⁹ Agraariyhteisöjen perinteessä korostettiin omassa asemassa pysymistä. Kuitenkin uudet mahdollisuudet murensivat aikaisempia käsityksiä johtaen maaseutuyhteisöjen selkeämpään, avoimeen sisäiseen pirstoutumiseen.

Tämä käsitysmallien pirstoutuminen näkyy hyvin informantin muistelussa Varsinais-Suomen Nousiaisissa seuraavalla tavalla:

”Kun uusia vaate malleja tuli siinä vuosisadan lopulla, vanhemmat ihmiset vähän takaa päin niitä irvailivat, jotka uusissa malleissa kulkivat. Ne eivät olleet heidän mielestään vanhan ajan vaatteiden arvoisia. Nuoremmat taas – vanhoja, että he kulkisivat vielä Mooseksen tai Noan aikaisissa vaatteissa.”²⁰⁰

Aikaisemmin tutkimuksessani tuli ilmi nuorten ja vanhempien sukupolvien välisiä jännitteitä uusien tapojen omaksumisessa. Ollilan ja Vilkun mukaan pilkkaaminen oli yleinen ajan sosiaalisen kontrollin väline.²⁰¹ Uudet vaatteet olivat yhteisöissä erittäin selkeä ja näkyvä muutos, joka herätti muistelussa kuvattua molemminpuolista pilkkaamista. Tutkimusaineistossa koko suuruhtinaskunnassa pilkkaamisen syiksi kerrottiin uusien vaatteiden epäkäytännöllisyys, niiden herraskaisuus ja naurettavuus maalaisoloissa. Vanhoja vaatteita puolestaan nimitettiin auttamattoman vanhoiksi ja myös epäkäytännöllisiksi.²⁰² Tämä pilkkaaminen muuttui joissain tapauksissa suoranaiseksi vaatteiden hävittämiseksi esimerkiksi vanhempien toimesta. Tosin nuorten kesken tapahtui myös uusimuotisten ja vanhoillisten pilkkaamista.²⁰³

Maaseudulla siirryttäessä erityisesti 1880-luvulta lähemmäksi uuden vuosisadan alkua liikenneyhteyksien laajentuminen yhdessä aikaisemmin käsiteltyjen tiedonvälittämisen ja varallisuuden kasvamisen kanssa toivat muutoksia syrjäseuduillekin. Esimerkiksi vanhojen pellavakankaiden lisäksi kauppiat toivat maaseudulle verkakankaita ja pumpulilankoja.²⁰⁴ Nämä uudistukset yhdessä loivat mahdollisuuden rikkoa ja muuttaa perinteistä normistoa. Yhteisöjen suhtautuminen pukeutumisen muutokseen riippui pitkälti henkilön sukupuolesta ja asemasta.

¹⁹⁹ Koski 2011, 161–165.

²⁰⁰ UE1, Varsinais-Suomi, 3.

²⁰¹ Ollila 2010, 111–113. Vilkuna 2010, 128–130, 135–136; Vilkuna 2014, 107.

²⁰² Esimerkiksi Ue1, Uusimaa, 303–304. Ue1, Varsinais-Suomi, 52–53; Ue4, Viipurin lääni, 9–10; Ue2, Keski-Suomi, 54.

²⁰³ Esimerkiksi; Ue1, Kymenlaakso, 318; Ue4, Pohjois-Karjala, 82–84; Ue3, Viipurin lääni, 251–252; Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 200–201.

²⁰⁴ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Viipurin lääni, 726; Ue3, Pohjois-Savo, 140–141, 146–147; Ue2, Päijät-Häme, 27–28.

4.2.1 Miesten uusi pukeutuminen oli edistyksellistä tai herrakaista yksilöstä riippuen

Miesten pukeutumisessa oli kyse aikaisemmin esiteltyjen maaseudun pienyhteisöjen rakenteen ja elinkeinoelämän tapaan siitä kenellä oli yhteisön mielestä soveliasta toimia tietyllä tavalla ja samalla määrittellä omaa sekä ryhmänsä asemaa yhteisössä.²⁰⁵ Varakkaiden talollisten pukeutuminen oli jo 1800-luvun alussa muuttunut Uotilan mukaan yhä enemmän muista ryhmistä poikkeava määrittäen uudelleen talonpojille sopivia tapoja.²⁰⁶ Tutkimukseni mukaan talonpoikien sisäinen keskustelu pukeutumisen normien muutoksista vaihtelivat kylästä toiseen. Kuitenkin yleisiä esimerkkitapauksia olivat aikaisemminkin mainittujen kalossien lisäksi suhtautuminen tärkättyihin kauluksiin, alushousuihin ja muiden uusimuotiseksi pukeutumisen muotoihin.²⁰⁷

Aiemmin käsitelty siirtyminen kalosseihin herätti maanomistajien keskuudessa keskustelua niiden soveltuvuudesta talonpoikaiseen tapakulttuuriin. Tämä keskustelu jatkui edelleen muiden maalaisten keskuudessa. Tutkimuksessani selvisi se, että maanomistajien enemmistö hyväksyi ryhmänsä sisäiset pukeutumisen muutokset.²⁰⁸ Muita uusia vaatteita olivat alushousut, tärkättyt kauluspaidat ja yleisemmin paremmasta kankaista tehdyt vaatteet. Tärkkäyksellä tarkoitetaan erilaisista aineista, kuten jauhoista, valmistetun liuksen valeluttaminen esimerkiksi paidalle, minkä jälkeen kuumilla kivillä tai silitysraudoilla painetaan paita sileäksi. Näiden lisäksi uuden muodin mukaiseen miehuuteen kuului lyhyeksi leikatut hiukset. Vanhempien sukupolvien mielestä kokonaisuudessaan uusi muoti rikkoi yhteisöjä ja oli uskonnon vastaista.²⁰⁹ Suurempi keskustelu koski muiden maalaisten pukeutumisesta uuden muodin mukaisesti.

Seuraava ote muistelijan kertomuksesta kuvastaa hyvin ajan käsityksiä uuden muodin mukaisesti pukeutuneista palkollisista Varsinais-Suomen Liedon alueella:

”Hulkian kylässä Kujansuun talossa, eräs renki Johan Rajamäki, alkoi käyttämään tärkkikauluksia, ja rusettia joka sunnuntai ja sai siitä nimekseen Rusetti Jussi. Mies oli muuten laihahko mustanpuhuva, eikä mikään kaunis, mutta hän piti itseään parempana kuin toiset renkit joita samassa talossa oli kolme. Sitä ei pidetty minää koreiluhaluksi, jos joku puki simreti (tärkätyn kauluksen rintoineen) ylleen, silloin kun kirkkoon meni, mutta kotioloissa, se oli jo naurettavaa, vaikka sillä oli naisten viehätyskin tarkoituksena.”²¹⁰

²⁰⁵ Mikkola 2019, 159–163; Uotila 2019, 119–120.

²⁰⁶ Uotila 2019, 124–127.

²⁰⁷ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 3–4; Ue4, Viipurin lääni, 8–14; Lastenhoitoperinne, Viipurin lääni, 726; Ue3, Pohjois-Savo, 140–141, 146–147; Ue2, Päijät-Häme, 27–28.

²⁰⁸ Esimerkiksi, Ue1, Pirkanmaa, 248–249; Ue3, Pohjois-Savo, 149; Ue2, Keski-Suomi, 54.

²⁰⁹ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 107; Ue2, Päijät-Häme, 79–80.

²¹⁰ Ue1, Varsinais-Suomi, 52.

Muistelussa nostetaan hyvin esille maanomistajien suhtautuminen alemman kansankerrosten pukeutumiseen. Tärkättyjen vaatteiden pitäminen herätti suurta pahennusta. Nämähän miellettiin pyhävaatteiksi, joiden käyttäminen oli vanhoillisten mielestä kirkossa käymisen ja muiden pyhien ulkopuolella syntiä. Tämän lisäksi vaatteet miellettiin arkikäytössä herraskaisiksi. Nämä näkyivät yleisesti jaettuna kokemuksena aineistossa läpi suurruhtinaskunnan.²¹¹

Aikalaisten huomion kiinnittymisestä tärkättyihin kauluksiin kertoo myös seuraava esimerkki nuoren miehen, talon tyttären ja piian välisestä tapahtumasta Keski-Suomen Karstulassa. Eräs nuorimies pyysi talon tytärtä tärkkäämään hänen paitansa kauluksen, mutta tytär antoikin tehtävän piian hoidettavaksi. Kumpikaan naisista ei katsonut hyvällä nuoren miehen toimintaa. Eihän hänen sopinut pitää kovia kauluksia ja saati pyytää talon tytärtä tärkkäämään paitaansa. Piika ilmoittikin tärkkäävänsä kauluksen kuukautisillaan.²¹² Näkemykseni mukaan tämä osoitti, ettei joka paikassa tyydytty pelkästään pilkkaamiseen tai paheksumiseen. Osa oli valmis suoraan toimintaan kannattamiensa normien ylläpitämiseksi.

Yksilön aseman perusteella hänelle soveliaaksi katsotun pukeutumisen lisäksi tutkimukseni mukaan henkilön paikkakuntalaisuudella oli väliä. Paikkakuntien ulkopuoliset vieraat ja jopa muualta muuttaneet, mutta pitkään paikkakunnalla asuneet henkilöt jakoivat monessa muistelussa kertomuksia siitä, kuinka paikalliset pilkkasivat heidän tapojaan.²¹³ Tämä näkyi esimerkiksi Varsinais-Suomen Nousiaisista Piikkiöön muuttaneen miehen veljen kokemuksista paikallisissa iltamissa. Kylässä asuneen nuoren miehen veli oli tullut käymään mukanaan uuden muodin mukaiset vaatteet ja kalossit. Hän meni asussaan paikallisiin tanssiaisiin, mutta joutui lähtemään ennen tanssien päättymistä saamansa pilkan takia. Paikalliset nuoret miehet jatkoivat veljen pilkkaamista niin pitkään, kunnes hän lähti pois kylästä.²¹⁴ Muistelussa jää epäselväksi oliko ulkopaikkakuntalaisen veljen omassa kylässä erilainen suhtautuminen uuteen muotiin. Tämä voisi selittää hänen valmistautumattomaan kohdata vierailun aikana saamiaan reaktioita. Toisaalta tapaukseen vaikutti henkilön pukeutumisen pilkkaamisen lisäksi paikallisten halu suojella kylänsä tyttöjä ja naisia ulkopaikkakuntalaisilta.

Uusimuotisten vaatteiden ja tapojen kohtaamasta vastustuksesta huolimatta vuosisadan vaihteessa yhä useampi nuoremman sukupolven edustaja pystyi toimimaan aikaisemmin tuomittujen

²¹¹ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 107; Ue2, Päijät-Häme, 79–80.

²¹² Ue2, Keski-Suomi, 232–233.

²¹³ Esimerkiksi Ue1, Varsinais-Suomi, 83–84; Ue2, Kymenlaakso, 123–127; Ue4, Pohjois-Karjala, 128; Ue1, Keski-Suomi, 175.

²¹⁴ Ue1, Varsinais-Suomi, 83–84.

tapojen vastaisesti oman ryhmänsä sisällä.²¹⁵ Seuraava muistelu Etelä-Pohjanmaan Seinäjoen alueella kuvastaa hyvin tutkimusaineistossa ilmennyttä nuorten muuttuvaa asennetta pukeutumiseen:

”Ennen vanhaan Alavuden Sydanmaan kylässä, kun joku poika tai tyttö osti esim. kalossit tai jotain muuta erikoista sillä alkoi kaverit ensin nauraa. Mutta kun oli vähän aikaa kulunu he alkoivat ostamaan samanlaisia vaate esineitä ja kalosseja.”²¹⁶

Katkelma tuo esille oman ikäryhmän ja jäsenten toiminnan vaikutuksen tapojen noudattamisessa ja niiden muutoksessa. Tutkimuksessani käsitellyt muutokset levisivät maalaisten ottaessa mallia toisistaan. Maaseudulla yleistyneet nuorisoseurat ja kansakoulut vaikuttivat yhteisöihin kokoamalla eri maalaisväestön osia samoihin tiloihin ja uusi muoti ja tavat välittyivät aikaisempaa helpommin.²¹⁷

Nämä tapojen muutokset eivät kuitenkaan tarkoittaneet kaikkien rajojen poistumista. Oman näkemykseni mukaan kyse oli pikemminkin rajojen siirtämisestä ja niiden hämärtymisestä. Esimerkiksi oman ryhmänsä vastustuksesta huolimatta maanomistajaryhmän miehet kykenivät pukeutumaan uusiin vaatteisiin ja omaksumaan uusia tapoja ilman laajaa yhteisön tuomintaa. Palkollisten vastaavaa toimintaa tuomitsi puolestaan koko yhteisö. Samalla uuden muodin omaksuneet vuokraviljelijät, palkolliset ja työväki eivät kuitenkaan olleet enää valmiita 1890-luvulla hyväksymään maanomistajien ja vanhemman väestön vaatimuksia perinteisten tapojen noudattamisesta. Maaseudun sisällä tapahtuikin näkemykseni mukaan pirstoutuneisuutta normien sisällä, mutta kääntöpuolena maalaisia kaikesta eripuraisuudesta huolimatta yhdisti kysymys naisten osallistumisesta muutoksiin.

4.2.2 Tytöt ja naiset yhteisönsä silmätikkuina

Miesten tavoin maalaisnaiset määrittelivät 1800-luvun aikana omalle asemalleen soveliaat vaatteet ja toimintamallit yhdistäen perinteitä sekä uutta. Väistämättä kysymys oli sama kuin miehillä eli, kenellä oli oikeus osallistua tapojen muutokseen. Tosin tutkimukseni mukaan naisten keskinäinen keskustelu tavoista jäi vähemmälle huomiolle kuin miesten kärkeä ja usein tuomitseva kommentointi pienimmistäkin muutoksista.²¹⁸ Miehistä poiketen tytöillä ja naisilla oli enemmän paineita normeissa pysymiseen yhteisön valvovan silmän alaisuudessa. Tämä näkyy hyvin seuraavasta lainauksesta Viipurin läänin Sortavalasta vuosisadan vaihteessa:

²¹⁵ Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 278–180; Ue3, Pohjois-Savo, 39–42.

²¹⁶ Ue4, Etelä-Pohjanmaa, 224.

²¹⁷ Esimerkiksi, Ue4, Etelä-Karjala, 56–58; Ue4, Pohjois-Pohjanmaa, 307; Ue1, Varsinais-Suomi, 63.

²¹⁸ Esimerkiksi Ue3, Pohjois-Savo, 136–141; Ue4, Etelä-Karjala, 50–52; Ue1, Pirkanmaa, 107.

”Polvihame toi aikanaa niin paljon pilkkaa ettei niitä nimityksiä jaksaa muistaa. Mainitakseni vaan että tytöt näytteli sääriään ilman maksua ja jalat polvea myöten ilman viittä markkaa.”²¹⁹

Pilkka oli naisten osalta sosiaalisen kontrollin välineenä pääasiallisesti seksuaalisempaa kuin miehillä, kuten muistelukatkelman polvihametta koskeva lainaus osoittaa. Erityisesti vanhemmat sukupolvet varsin suorasukaisesti pilkkasivat ja arvostelivat uuden muodin mukaisia hameita. Uuden muodin mukaan pukeutuneita nuoria naisia haukuttiin itseään myyviksi kunniattomiksi ja siveettömiksi naisiksi. Hameiden pituuden lisäksi pilkattiin muodin mukaisia korkeita korostettuja olkapäitä ja rengasmallista pyöreähköä hametta.²²⁰ Lisäksi naisten uusia vaatteita pidettiin maatalouden töihin sopimattomina vaatteina. Tämä liittyi näkemykseni mukaan myös ajatukseen herraskaisuuden välttämisestä, mikä oli yhteisön mielestä erityisen tärkeää naisilla.

Hameet eivät olleet kuitenkaan ainoita uusia maaseudulle tulleita vaatteita. Erityisesti naisten alushousut johtivat erilaisiin tilanteisiin maaseudulla, kuten seuraava tapahtuma Viipurin läänin alueelta osoittaa:

”Kun entinen tyttö sai joululahjaksi housuvaatetta ja teetitti siitä kuudet housut, jotka hän puki kerralla päälensä. Puki mutta heitti ne sitemmä pois päältänsä. Kun tytön sulhanen Vasa tuli käymään, nosti tyttö hameitaan ja sanoi: katsohan Vasa noita, Vasa kun eillu naisten housuja nähnyt. Mutta kun tyttö oli housut pois heittänyt, ei Vasa nähnyt mitään. Mutta ei muistanutkaan heittäneensä niitä pois ja nosti helmaa yhä ylemmäksi viimein napaan asti ja kysyy: Vasa, näetkö nyt mitä? Näen toki vastasi Vasa. Tyttö joka luuli sulhaselleen näyttävän housujaan näyttikin kunkkuaan. Ja naisten housut jäi mieheltä edelleen näkemättä.”²²¹

Monet naiset käyttivät alushousuja lähinnä lainauksen mukaisesti uuden asian kokeiluna. Tällöin katkelman tytön tavoin monet alushousujen pitäjät esimerkiksi unohtivat laittaa housut jalkaansa. Yleinen muistelu oli huomattavasti siveellisempi kuin aineistossa muutoin kerrotut kohtaukset. Yleisesti naiset joutuivat hankkimaan, pesemään ja käyttämään salaa alushousuja, jottei vain yhteisön jäsenet saisi tietää asiasta. Tästä oli muutoin seurannut yhteisön muiden naisten ja erityisesti miesten harjoittama pilkkaaminen. Useat muistelivat eri henkilöistä kerrotuista kylillä kiertävistä pilkkalauista.²²² Ajan näkökulmasta lyhyiden hameiden tavoin alushousut saivat seksuaalissävytteistä pilkkaa osakseen. Esimerkiksi tansseissa monet pojat ja miehet nostivat tyttöjen ja nuorten naisten

²¹⁹ Ue4, Viipurin lääni, 12.

²²⁰ Esimerkiksi Ue1, Keski-Suomi, 158–159; Ue4, Viipurin lääni, 39; Ue2, Päijät-Häme, 34–35; Ue2, Etelä-Savo, 307–308.

²²¹ Ue4, Viipurin lääni, 28.

²²² Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 216; Ue3, Viipurin lääni, 251–252; Ue2, Päijät-Häme, 79.

hameita katsoakseen onko naisilla alushousuja. Toinen tapa oli työntää käsi naisen hameen väliin ja selvittää asia tätä kautta.²²³

Tutkimuksessani selvisi se, että miehillä ja pojilla oli pukeutumisenkin osalta huomattavasti helpompaa haastaa perinteisiä toimintatapoja kuin tytöillä ja naisilla. Kuitenkin miesten tavoin naisen asemalla oli merkitystä perinteisistä normeista poikkeamisessa. Maanomistajat ja samalla laajemmin paikallisyhteisö katsoi piian pukeutumista hyvinkin pahasti verrattaessa talollisen tyttären vastaavaan toimintaan. Toisaalta monet muistot kertovat uudistushaluisten naisten sinnikkyudesta toimia toisin ja uhmata vanhoja tapoja.

5 Perinteiden verkkainen murtuminen miehen ja naisen välisissä suhteissa vuosien 1860–1910 välillä

Tutkimuksessani on käsitelty edellisissä luvuissa maaseutuyhteisöjen tapojen muutosten ja osittaisten jatkuvuuksien kokemista yhdistystoiminnan, työskentelyn ja pukeutumisen kautta. Yhteisöissä tapahtuneet muutokset käsittivät aikaisemmin sivuttuja sukupuolten välisiä suhteita. Tässä luvussa keskityn tutkimusaineistossa nousseisiin seurustelussa ja eri perhetyypeissä koettuihin muutoksiin. Seuraava lainaus kertoo hyvin Etelä-Karjalan Uukuniemen alueella naisten ja miesten välisten suhteiden suhtautumisen muutoksista:

”Tytöiden ja poikien välisissä suhteissa sen sijaan on täällä tapahtunut entiseen verrattuna huomattava muutos. Ennen katsottiin ainakin lievästi sopimattomaksi nuorten seurustelu päiväsaikaan ja yöjalassa kulkeminen oli tavallinen seurustelumuoto, joskaan ei yksinomainen. Kirkkomatkoilla tapaamista taasen paremmin suvaittiin. Mutta kansakoulujen ja edistysseuratoiminnan tultua yleisemmäksi muuttuivat myöskin tyttöjen ja poikien seurustelutavat enemmän ”päivän puoleisiksi”: iltamia valmisteltiin yhdessä eikä pojan ja tytön yhdessä kävely esim. maantiellä ollut mikään tavaton näky. Yöjalassa käynti alkoi vähenemään ja lienee nyt aivan lopullaan.”²²⁴

Katkelmassa näyttäytyy sama jako nuoremman ja vanhemman väestön välillä kuin esimerkiksi uuden muodin omaksumisessa ja muissa maaseudulle tulleissa uudistuksissa ympäri suuruhtinaskuntaa.²²⁵ Vanhemmat sukupolvet pitäytyivät mielellään vanhoissa tavoissa, joissa nuoret olivat valvonnan

²²³ Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 251–252; Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 200–201.

²²⁴ Ue4, Etelä-Karjala, 58–59.

²²⁵ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Karjala, 183–184; Ue3, Viipurin lääni, 340; Ue2, Keski-Suomi, 136; Ue1, Uusimaa, 308.

alaisuudessa. Tosin poikkeuksena oli jo tuolloin perinteinen yöjuoksu, josta käytettiin myös nimityksiä luhtielämä ja aittaelämä. Markkolan, Niemen ja Haapalan näkemyksissä kyläyhteisöjä luonnehti henkilökohtaisten suhteiden verkosto ja näiden verkostojen yhteydessä tapahtunut normistojen valvonta.²²⁶ Tämä normistojen valvonta tulee erityisesti esille Löfströmin, Pohjola-Vilkunan, Markkolan, Rähän, Koskisen ja Hiljasen mukaan seksuaalisuudessa ja sukupuolten välisissä suhteissa.²²⁷

Näiden miesten ja naisten välisissä suhteissa tapahtuneiden muutosten ajoittaminen ja tulkitseminen yhtenäisenä kokonaisuutena ei ole ongelmattonta. Edellisissä luvuissa käsiteltyjen tapojen muutosten tavoin esimerkiksi seurustelun tavat levisivät eri aikoihin maaseudulla.²²⁸ Tästä huolimatta on mahdollista löytää maaseudun yhteisiä jaettuja kokemuksia, jotka ajoittuvat muiden uudistusten ja muutosten tavoin pääsääntöisesti vuosien 1860–1910 välille. Uukuniemeläisen informantin kertomus kylän jaetusta kokemuksesta yhdistysten ja kansakoulun vaikutuksesta ei jäänyt tutkimukseni mukaan vain paikalliseksi asiaksi. Tämä koski laajasti suuruhtinaskunnan maaseudun väestöä. Kansakoulujen ja eri yhdistysten järjestämät tapahtumat kokosivat miehiä ja naisia yhteen pois perinteisestä valvonnasta.²²⁹

Tämä valvomattomuuden ulkopuolisuus häiritsi vanhempaa väestöä ja vanhoillisia maalaisia.²³⁰ Tiukan hierarkian murenemisesta huolimatta tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että maaseudulla oli edelleen soveliasta seurustella ja mennä avioliittoon saman ryhmän sisällä vielä 1880-luvun lopulta uudelle vuosisadalle siirryttäessä.²³¹ Tämän lisäksi sivistyneistö ajoi Tuija Pulkkinen ja Anu Soraisen mukaan siveellisen elämäntavan noudattamista, mihin liittyi perinteisten sukupuoliroolien ja seksuaalisen siveyden mukaiset tavat. Ajatteluun kuului myös talonpoikaisuuteen ja uskonnolliseen ajatteluun hyvin sopiva tapa toimia laajemman yhteisön edun mukaisesti yksilöllisyyden sijaan.²³²

Seuraavaksi tarkastelen seurusteluun liitettyjä normeja ja niissä tapahtuneiden muutosten kokemista. Tämä koostuu esimerkiksi työn ohessa, eri juhlissa, seuroissa ja aitoissa tapahtuneissa miehen ja naisen kohtaamisissa. Seurustelussa tapahtuneiden muutosten ja jatkuvuuksien jälkeen siirryn tarkastelemaan avioliitossa vastaavia ilmiöitä. Tämän jälkeen pohdin aikalaisten perheen perustamiseen liittyneitä käsityksiä ja niiden muutoksia. Samalla käsitelen näistä normistoista poikkeavia perhemuotoja.

²²⁶ Markkola, Niemi & Haapala 2021b, 11–12.

²²⁷ Löfström 1999, 137–138; Pohjola-Vilkuna 1995, 93–94; Markkola et al. 2021a, 78–80. Kansainvälisestä sukupuolten välisten suhteiden ja seksuaalisuuden historiasta ks. esimerkiksi Angus McLaren (1999).

²²⁸ Esimerkiksi Ue2, Kymenlaakso, 127; Ue4, Etelä-Karjala, 58; Ue4, Pohjois-Karjala, 98–99; Ue2, Keski-Suomi, 171.

²²⁹ Esimerkiksi, Ue4, Etelä-Karjala, 58–59; Ue2, Päijät-Häme, 21–22. Ue4, Pohjois-Karjala, 185; Ue3, Viipurin lääni, 157–159. Ue2, Kymenlaakso, 123–127; Ue1, Keski-Suomi, 175.

²³⁰ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 277–288; Ue3, Viipurin lääni, 157–158.

²³¹ Pohjola-Vilkuna 1995, 93–96; Markkola et al. 2021b, 11–12; Häkkinen 2018, 124–125.

²³² Pulkkinen & Sorainen 2011, 15–17.

5.1 Soveliaan ja sopimattoman seurustelun häilyvät rajat

”Emäntä kahvija ja ruokoo palakooväille. pyhäilta kuin tul niin kyllä joukkoja tul jotkut toi omat viitakkeensa suurin osa nuorta väkke sillä olihan vetonumero talakootanssit. [katkaisu] sittä kaikki joukko syömää ja syötyvä alakoi tanssi. nuoret tanssi. vanhemmat istui penkillä tehhen ivoo tassijoista. monesta sattui nii ettällä olevat pojat ja tytöt rakastuivat tällä reissulla.”²³³

Kuopion Pohjois-Savon alueella kerätyssä muistelussa tuodaan hyvin esille perinteinen miesten ja naisten välinen soveliaaksi katsottu kohtaaminen sadonkorjuun jälkeisissä juhlissa. Markkolan ja Wariksen mukaan eri paikallisjuhlat, iltamat ja yleisimmin maatalouden palkollispaikat olivat keskeisiä kohtauspaikkoja, joissa syntyi lyhyitä ja pitkiä suhteita.²³⁴ Muistelijat kertovatkin monien nuorten löytäneen toisensa näissä tapahtumissa ympäri suuruhtinaskuntaa Keski-Suomesta Viipurin läänin.²³⁵ Historioitsija Antti Häkkisen mukaan toinen merkittävä perinteinen kohtauspaikka oli kirkkomatkat ja kirkolliset menot. Nämä kohtaukset olivat usein miehen ja naisen suvun valvonnan alaisia ja hyväksymiä.²³⁶ Tämä toiminta oli myös yleisesti muistelijoiden jakama kokemus tyyppillisestä vakavammasta avioliittoon tähtäävästä toiminnasta erityisesti maanomistajasukujen, mutta myös muiden sukujen keskuudessa.²³⁷

Yksilön asema ja sukupuoli määrittivät perinteisessä ajattelussa kevyiden ja vakavien seurustelu suhteiden rajoja. Matias Kaihonvirran ja Tiina Lintusen mukaan maanomistaja miehen ja pojan kunnia sieti enemmän esimerkiksi avioliiton ulkopuolisia seksuaalisuhteita kuin piian.²³⁸ Pohjola-Vilkunan tutkimus jatkaakin ajatusta tuoden esille miehuuteen ja poikuuteen liitetyn rehvaselutavan, jossa miehet ja pojat jakoivat hyvinkin vapaasti seksuaalisia kokemuksiaan. Kuitenkin nämä rehvaselut eivät riittäneet oikeudessa todisteeksi miehen joutumisesta lasten elättäjäksi.²³⁹

Maaseudulla oikeudelliseen vastuuseen joutuminen ei ollut ainoa tapa käsitellä yksilön kokemuksia vääryyksiä. Laura Starkin mukaan naisten keskinäiset tiedonvälitysverkostot ja juoruverkostot välittivät huhuja monesta sulhasesta.²⁴⁰ Miehen kunnian kestävydestä huolimatta juoruilla oli

²³³ Ue3, Pohjois-Savo, 6–8.

²³⁴ Markkola 2003, 150–151; Waris 2003, 114–115.

²³⁵ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 172; Ue2, Kanta-Häme, 48–49; Ue3, Pohjois-Savo, 5–7.; Ue3, Viipurin lääni, 365.

²³⁶ Häkkinen 2018, 123–124.

²³⁷ Esimerkiksi Ue4, Etelä-Karjala, 58; Ue4, Pohjois-Karjala, 98–99; Ue2, Keski-Suomi, 171.

²³⁸ Kaihonvirta & Lintunen 2021, 8–11.

²³⁹ Pohjola-Vilkuna 1995, 92–94, 105–106.

²⁴⁰ Stark 2011, 133–135, 149–151.

vaikutuksensa. Esimerkiksi Kuopion alueella kylän vanhimmaksi järjestystä ylläpitäväksi mieheksi valittu menetti asemansa monien naisten kertoessa tämän jättäneen huomiotta kyläläisten miesten juopottelun, uhkapeluun ja avioliiton ulkopuoliset suhteet.²⁴¹ Tosin tämä toiminta oli rajallista. Nainen oli aikalaisten käsityksissä lähes aina altavastajaan asemassa.²⁴²

5.1.1 Suhteessa työn ohessa, seuroissa ja kammareissa

Tutkimukseni mukaan työt olivat perheen ja suvun järjestämien tapaamisten lisäksi perinteisiä kohtaamispaikkoja. Erityisesti vuosipalvelus oli keskeisessä roolissa ihmisten kohtaamisissa. Järjestelmä pakotti käytännössä suuret määrät nuoria miehiä ja naisia liikkumaan palkollisuhteesta toiseen muuttaman vuoden välein. Tämä väistämättä johti seksuaalisten suhteiden, seurustelusuhteiden ja avioliittojen rakentumiseen palvelusaikana.²⁴³ Avioliittoon päätyneestä, töissä alkaneesta suhteesta kertoo seuraava muistelu Pirkanmaan Lempäälästä 1880-luvun lopulta:

”Ja sitten ehtoolla tanssattiin pirtissa. Ja ne sai tassata rytyyttää vaihka koko yön. Ja sitte tuli tytärkin sinne. Ja äijäkin katteli kanssa siinnä jo sitte. Ja Mikko se kunnan poika kun otti sitte sitä tanssaan. Ja se meinas tehreä vastustu ei meinannu mennä. Kun se oli nyt semmosissa rihmussakin ett se siinnä ni viinisti ollu puettu. Mutta isä sano plikkaansa että, sinä menet ny, me men vaan kus kerran tänne tulit ja toinen pyytää taikka sitte menet pirtistä vallan pois, jolles tanssaakan.”²⁴⁴

Muistelun mukainen palkollisten välisen seurustelusuhteen muuttuminen avioliitoksi saman ryhmän sisällä oli yleisesti hyväksytty ja suorastaan mieluinen asia maaseudulla.²⁴⁵ Talollisten maata omistavien tyttäreiden eikä myöskään poikien katsottu soveliaaksi seurustella, saati avioitua ryhmänsä ulkopuolisen jäsenen kanssa.²⁴⁶ Tämä ihanteiden ja tapojen mukainen toiminta ei kuitenkaan toteutunut käytännössä. Markkolan mukaan enemmistö maanomistajaluokan pojista ja tytöistä teki työtä yhdessä palkollisten kanssa tai liikkui muutoin yhdessä esimerkiksi kylän juhliin.²⁴⁷ Tutkimuksessani käy ilmi, että enemmistö asemansa ylittävien suhteiden aloitteen tekijöistä oli maanomistajaryhmän

²⁴¹ Ue3, Pohjois-Savo, 25.

²⁴² Esimerkiksi Ue2, Päijät-Häme, 35–36; Ue4, Lappi, 344.

²⁴³ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 277–288; Ue3, Viipurin lääni, 157–158.

²⁴⁴ Ue1, Pirkanmaa, 240–243.

²⁴⁵ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 172; Ue2, Kanta-Häme, 48–49; Ue3, Pohjois-Savo, 5–7.; Ue3, Viipurin lääni, 365.

²⁴⁶ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 277–278; Ue4, Viipurin lääni, 1.

²⁴⁷ Markkola 2003, 150–152.

miehiä ja poikia. Näiden rajojen ylittävien suhteiden ylläpitäminen ja kehittyminen vakavammaksi ei ollut mahdotonta, mutta hyvin vaikeaa.²⁴⁸

Perinteisten hyväksytyjen seurustelumuotojen muuttumisessa tapahtui ensisijaisesti muutos miesten ja naisten tapaamispaikoissa. Palkolliset olivat isäntänsä ja emäntänsä valvonnan sekä kurinpidon alaisuudessa eivätkä talollisten lasten toiminnan mahdollisuudet olleet kovin suuria.²⁴⁹ Kuitenkin edellisissä luvuissa esiteltyjen uudistusten myötä aikaisempaa vapautuneempien tapojen ja koontumisten mahdollisuuksien laajentuessa maalaiset pystyivät tapaamaan toisiaan ilman perinteistä valvontaa.

Nuorisoseurojen perustaminen yhdessä esimerkiksi työväentalojen ja kansakoulujen kanssa herättivät uskonnollisissa yhteisön jäsenissä ja vanhemmassa väestössä syytöksiä säädyttömästä ja siveettömästä toiminnasta. Kritiikin pääpainona oli iltamien ja muiden tapahtumien toteuttaminen, mutta varsinainen arkipäiväien toimintakaan ei säästynyt konservatiivisten ryhmien antamalta tuomiolta.²⁵⁰ Syytökset säädyttömyydestä johtuivatkin siitä, että uudet seurat ja tapahtumat miellettiin sosiaalisen kontrollin ja valvonnan ulkopuolisiksi. Tällöin tapahtumiin osallistuvat rikkoivat perinteiseen asemaan perustuneita rajoja. Esimerkiksi Sysmässä yhdessä kylässä vanhoilliset suoranaisesti pelkäsivät kansakoulua, kun opettaja ei halunnut erottaa talon tytärtä torpparin pojasta. Samainen opettaja ei myöskään puuttunut koulumatkalla tapahtuviin oppilaiden keskinäisiin saatteluihin.²⁵¹

Tutkimuksessani selvisi se, että kansakouluun menijöiden vähyydestä johtuen 1860-luvulta 1900-luvun alkuun saakka saattamiseen liitetyt ystävyys- ja seurustelusuhteet keskittyivät enemmän muihin tapahtumiin. Nuorten keskuudessa yleiseksi tavaksi tuli mennä yhdessä esimerkiksi iltamiin ja tansseihin. Tapahtumien päätyttyä tyttö tai nuori nainen saatettiin kotiin.²⁵² Monet nuorisoseurat pyrkivät osoittamaan paikkansa yhteisössä kutsumalla mukaan toimintaansa kritisoivia seuraamaan järjestettyjä tilaisuuksia. Osa vanhemmista suhtautuikin myönteisesti toimintaan ja myös iltamiin. Tämä kertoo erityisesti 1890-luvulta uudelle vuosisadalle siirryttäessä tapahtuneesta normiston muutoksesta myös vanhemman väen keskuudessa.²⁵³

Talollisten välisessä seurustelussa tapahtui muutoksia. Kansakoululaitoksen alussa kouluun menivät pääasiallisesti vauraiden talojen pojat hyvin lyhyeksi aikaa. Jotkut kävivät koulua mahdollisesti vain muutaman kuukauden. Isännät päästivät verkkaisesti talojen tyttäriä kouluun, mutta usein heidänkin koulunkäyntinsä jäi lyhyeksi. Erityisesti kouluissa tyttärien oppimia uusia ja aikaisemmin

²⁴⁸ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 254; Ue1, Pirkanmaa, 146; Ue1, Etelä-Pohjanmaa, 205; Ue1, Pirkanmaa, 277–278.

²⁴⁹ Ue3, Viipurin lääni, 249–250, 278–279;

²⁵⁰ Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 157–158; Ue2, Keski-Suomi, 248–250; Ue1, Uusimaa, 308.

²⁵¹ Esimerkiksi Ue2, Päijät-Häme, 22.

²⁵² Esimerkiksi Ue2, Päijät-Häme, 104; Ue2, Keski-Suomi, 171;

²⁵³ Esimerkiksi Ue1, Kymenlaakso, 312; Ue2, Pirkanmaa, 59; Ue2, Etelä-Savo, 277; Ue3, Viipurin lääni, 157–159.

talonpoikaisuuden ulkopuolisia tyylejä ja muotia ihmeteltiin. Tyttäret rupesivat vaatimaan esimerkiksi asuinrakennuksiin erillisten omien kammareiden rakentamista, pitsiliinojen tekemistä, puleerattujen huonekalujen ja uuden muodin mukaisten vaatteiden hankkimista.²⁵⁴ Oman näkemykseni mukaan tämä kehitys erotti talollisia yhä enemmän muista yhteisön jäsenistä. Talollisten tyttären seurustelu omassa kammarissa vakiintuikin 1890-luvun ja 1900-luvun alussa yleiseksi tapaamis-
muodoksi. Tämä ei kuitenkaan poistanut edellytystä vanhempien antamalle hyväksynnälle soveliaasta seurustelukumppanista. Samalla muiden uudistusten tavoin talolliset olivat esimerkkinä tahtoon ja tahtomattaan muulle maaseudun väestölle.

5.1.2 Aittaelämä hyväksyttynä nuorten seurusteluna

Tutkimuksessani kävi ilmi se, että suvun ja vanhempien myötävaikutuksella aloitettu seurustelu ja avioliitto eivät olleet ainoita hyväksytyjä seurustelutapoja ennen nuorisoseurojen ja iltamien yleistymistä. Kesäisin useimmissa taloissa nuoret naiset ja miehet nukkuivat omissa aitoissaan. Tämä johti maaseudulla luhtielämän eli nuorten aitoissa vierailemisen syntymiseen.²⁵⁵ Luhtielämässä syntyneet seurustelusuhteet ja ystävytydet tapahtuivat vakiintuneen kaavan mukaisesti. Yleisesti yökylään haluavat ja aittaaan sisään päästävät tunsivat toisensa aikaisemmin ja kokivat tunteita toisiaan kohtaan. Tällöin kysymyksessä saattoi olla jo nykyisessä mielessä vakiintunut parisuhde.²⁵⁶ Toisaalta aittavierailun osapuolten ei tarvinnut tuntea toisiaan. Luhdissa täysin tuntemattomien vierailu oli yleistä. Nämä suhteet kehittyivät joko pidempiaikaisiksi parisuhteiksi tai jäivät lyhyiksi nykyisten yhden yön suhteiden tapaisiksi suhteiksi.²⁵⁷

Perinteisten tapojen valossa luhtielämä näyttäytyy mielenkiintoisena ja ristiriitaisena ilmiönä. Tutkimukseni aikaisemmissa luvuissa on selvinnyt se, että omasta asemasta poikkeaminen nähtiin maaseudulla ongelmalliseksi. Tähän liitettiin tutkijoiden mukaan uskonnon ja sivistyneistön ajamat vaatimukset siveellisestä elämästä, jonka valvojina toimivat kirkon lisäksi talojen isännät.²⁵⁸ Kiinnostavasti samaiset isännät ja muun väestön tavoin pitivät valvonnan ulkopuolista yöjuoksua hyväksyttävänä toimintana.²⁵⁹ Kysymys saattaa olla James Scottin ja Satu Apon tutkimuksissa ilmenneistä talonpoikaisperinteiden joustavuuksista. Tämä näkyi omassa yhteisössä valtavirran perinteistä

²⁵⁴ Esimerkiksi Ue2, Pirkanmaa, 61; Ue3, Viipurin lääni, 236–237; Ue4, Etelä-Karjala, 58.

²⁵⁵ Markkola 2003, 149–150; Waris 2003, 114–116.

²⁵⁶ Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 236–237; Ue2, Pirkanmaa, 61.

²⁵⁷ Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 236–237; Ue2, Päijät-Häme, 104.

²⁵⁸ Stark 2011, 33, 200–202; Markkola et al. 2021a, 78–80.

²⁵⁹ Esimerkiksi Ue3, Viipurin lääni, 236–237; Ue2, Päijät-Häme, 104; Ue2, Pirkanmaa, 61.

omaksuttujen ja muokattujen tapojen valikoimisessa.²⁶⁰ Tutkimukseni mukaan esimerkiksi pukeutumistapojen muutoksessa eri ryhmät omaksuivat aikaisemmin normiston vastaisia tapoja. Samalla maanomistajat eivät kuitenkaan hyväksyneet ryhmänsä ulkopuolisten vuokraviljelijöiden, palkollisten ja työläisten vastaavia tapojen muutoksia.

Yksilön aseman lisäksi luhtielämään kuului miehille ja naisille ominaisia tapoja. Useasti kilpailevat miehet vaikeuttivat yökulkijamiehen kulkua esimerkiksi paaluttamalla aitan ovi. Tällöin aamulla kiinni jäänyttä vierailijaa saattoi odottaa talon isäntä seipään kanssa.²⁶¹ Erityisen kiinnostavaa oli kylien välinen kilpailu. Oman kylän ja alueen nuorista miehistä ja pojista koostuvat ryhmät lähtivät kiertämään kylänsä aittoja. Nämä ryhmät suojelivat oman kylän aittoja naapurikylien nuorilta ja hyökkäsivät vuorostaan naapurikyliin. Samalla he pyrkivät vierailemaan naapurikylän naisten aittoissa.²⁶² Näkemykseni mukaan nuoret miehet esittivät aittavierailussa aktiivista roolia nuorten naisten jäaden pitkälti huomattavasti passiivisempaan rooliin. Kuitenkin monet vierailut saattoivat päätyä aitan oven kiinni pysymiseen. Nuoren naisen kunnia ja maine olikin helpommin menetettävissä, jos yhteisössä levisi juoruja monesta yöjuoksusta.²⁶³

Aittaelämän ei tarvinnut olla seksuaalisuuteen ja naimiseen sidottua. Luhtielämä oli myös ilanviettämistä ja yhdessä nukkumista. Tutkimusaineiston mukaan enemmistö aittavierailuista ei johdantanut seksuaaliseen suhteeseen, mutta luonnollisesti poikkeuksiakin tapahtui. Seuraava lainaus Viipurin läänistä kertoo paikallisen talon tyttären kokemuksesta:

*”Menimme tuon tytön keralla iltasilla aittaan ja yritimme nukkumaan, mutta silloin kuului koputus ovelta, ja Virolaiset ylioppilaat haastelivat, että ”kuulkaas päästäkää meitä neijin juureen (neitien viereen) Me tietysti nuoret ja vallattomat kun olimme aukaisimme aitan oven ja istuimme kynnyksellä koko yön. Olihan se niin komeata, kun herrat, Wirolaiset ylioppilaat tulivat meille, talon tytön tallukoille pyrkimään. Pojat esittivät kyllä itsensä, vaikka nyt yhtään en muista erään heidän nimeään, heillä oli toisella viulu toisella mandoliini, ja vuoroin Virolaisia, vuoroin Suomalaisia lauluja laulellen kuului yä ruisrääkkä laului pellolla ja heinä sirkka siritti pientareella, kun aurinko nousi, tuli naapurin isäntä käskemään meitä tyttöjä riiheen ja herrat lähtivät nukkumaan ja sanoivat: että Nyt räakitään Eestimaassa että Soome neijin juuressa”.*²⁶⁴

Edellä kerrotussa muistelussa aittaelämään liittyikin tuntemattomienkin välinen yhdessä oleminen ja ajanviettäminen. Yleisemmistä yöjuoksuista poiketen kyseessä oli kahdenkeskisen tapahtuman sijaan ryhmävierailu, ja tyttöjen puolella ei vaikuttanut olevan suurta halua viedä asiaa pidemmälle. Toisena

²⁶⁰ Scott 2013, 10–14; Apo 1995, 164–165.

²⁶¹ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Pohjanmaa, 296; Ue4, Pohjois-Karjala, 98–99; Ue1, Keski-Suomi, 175.

²⁶² Esimerkiksi Ue2, Kymenlaakso, 123–127; Ue4, Pohjois-Karjala, 128; Ue1, Keski-Suomi, 175.

²⁶³ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Karjala, 99; Ue1, Keski-Suomi, 175.

²⁶⁴ Ue3, Viipurin lääni, 237–139.

ajanvieton esimerkkinä Etelä-Pohjanmaan Alavudella oli kylässä tapahtunut aittavierailu. Edellisten esimerkkien tavoin tytöt ja nuoret naiset nukkuivat aitoissa, joihin tulivat nuoret miehet iltaisin koputtelemaan. Ensin heillä oli tapana käydä tansseissa ja matkat sujuivat yhdessä laulaen. Paluumatkalla tytöt menivät ensin omiin aittoihin ja pojat tulivat perässä tuoden mukanaan mintunlehtiä ja makeisia.²⁶⁵

Pohjola-Vilkunan, Wariksen ja Markkolan mukaan luhtielämän viehäytys perustui vakiintuneen tavan lisäksi nuorten naisten ja miesten haluun viettää aikaa yhteisön valvovan silmän ulkopuolella.²⁶⁶ Tutkimukseni mukaan yhteisölliset tilat hankaloittivat seurustelusuhteita, eivätkä enemmistön toive omasta tilasta toteutunut. Lähes koko 1800-luvun ajan ihmiset elivät ahtaissa torpissa, joissa hyvin harvoin oli mahdollisuuksia yksityisyyteen. Tämä näkemykseni mukaan osaltaan selittää yöjuoksujen viehätysten ja hyväksynnän aikalaisten näkökulmasta. Sijaittivathan aitat isäntien valvovien silmien ulkopuolella ja ne tarjosivat vähän enemmän yksityisyyttä kuin torppien vähäiset huoneet. Toisaalta tytöt ja nuoret naiset nukkuivat usein yhdessä aitoissa. Tämä ei silloin juuri muuttanut tilannetta yksityisemmäksi.²⁶⁷

Muuttuvien elinkeinojen myötä saadun varallisuuden ja rakennustapojen muutoksen yhteydessä myös yöjuoksu muutti muotoaan. Talollisten tyttäret siirtyivät omiin uusiin kammareihinsa ja seurustelu sijoittui enemmän tapahtumiin erityisesti 1890-luvulta uudelle vuosisadalle siirryttäessä. Monien muiden uudistusten leviämisen tavoin talon tyttäreiden seurustelun siirtyminen uusien rakennusten kammareihin herätti muissa ryhmissä kiinnostusta samanlaiseen toimintaan. Vastaavanlainen kehitys ei ollut mahdollinen taloudellisesti heikommassa asemassa olevien piirissä, mikä näkyi yöjuoksun yleisyydessä vielä 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä.²⁶⁸

5.2 Parien jäykkä ja joustava matka kohti avioliittoa

Osapuolten nauttima korkea tai alhainen asema yhteisössä vaikutti seurustelusuhteiden muuttumiseen vakavammaksi. Tutkijoiden mukaan maanomistajien suhteilla oli huomattavasti enemmän merkitystä yhteisön näkökulmasta.²⁶⁹ Pohjola-Vilkuna avaa laajasti tutkimuksessaan maaseudun avioliiton rajoja seuraavilla tavoilla: aseman ylittäviä seurustelusuhteita tapahtui eniten talollisten poikien ja palkollisten tyttöjen välillä, joista vain osa johti avioliittoon. Kuitenkin enemmistö maanomistajan ja

²⁶⁵ Ue4, Etelä-Pohjanmaa, 231.

²⁶⁶ Pohjola-Vilkuna 1995, 76–78; Waris 2003, 116–117; Markkola 2003, 149–150.

²⁶⁷ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Karjala, 128; Ue4, Pohjois-Pohjanmaa, 98–99.

²⁶⁸ Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 146; Ue2, Etelä-Savo, 274.

²⁶⁹ Waris 2003, 118–120; Pohjola-Vilkuna 1995, 95–96.

alempiarvoisen välisistä suhteista jäi yöjuoksun tavoin vain väliaikaisiksi tapahtumiksi. Kuitenkin perimysjärjestyksestä johtuen useat talon nuoremmat pojat avioituivat torpparien tyttären tai palkollisten kanssa. Vastaavasti torpparien keskuudessa pyrkimys oli säilyttää oma asemansa, mutta avioliittoja solmittiin talollisia enemmän palkollisten kanssa. Palkollisten keskuudessa avioliitot olivat kaikkein selkeimpiä. Valtaosa palkollista ja työläisistä avioitui oman ryhmänsä sisällä.²⁷⁰

Edellä mainitut avioparit muodostavat kuvan tiukasta, mutta tarvittaessa joustavasta käytännöstä mitä alemmas yhteisön nauttiman asemaan portaikossa mennään. Joustavuus rinnastuu hyvin aikaisemmissa luvuissa käsitellyille työnteon sukupuolirooleille, joista myös on mahdollista poiketa tarpeen vaatiessa. Perinteen näkökulmassa erikoinen joustavuus törmää säätyläisyyteen osaksi liitettyyn säätypuhtauden tavoitteluun. Tämä osaltaan perustui ja tuki luterilaisen huoneentaulun mallin mukaiseen hierarkkiseen suhteeseen yhteisöissä ja taloissa. Maaseudulla, kuten ajan maailmassa yleisesti, avioliitto pääasiallisesti solmittiin saman säädyn, luokan tai nykytutkimuksen termein sosioekonomisen taustan omaavien henkilöiden välillä aivan kuten edellisessä alaluvussa käsitellyt seurustelusuhteetkin.²⁷¹

Ajanjakson avioliitto on usein mielletty patriarkaaliseksi. Nykyisen tasa-arvokäsityksen näkökulmasta naiset olivat yleensä altavastajan asemassa. Markkolan, Malisen, Eilolan ja Frigenin tutkimuksissa tuodaan esille naisten oikeuksien muuttuminen lainsäädännössä. Lainsäädännöllisesti naiset olivat joko holhouksen tai edusmiehen alaisia vuoteen 1864 asti, mutta jo tällöin poikkeuksena olivat täysivaltaiset leskinaiset. Vuoden 1864 lainuudistus takasi 15 vuotta täyttäneille naimattomille naisille oikeuden ansiotulojensa käyttöön. Samalla 21 vuotta täyttäneet naimattomat naiset saivat omaisuuden hallintaoikeuden. Kuitenkin varsinainen täysvaltaisuus myönnettiin aluksi 25 vuotta täyttäneille naisille, mutta 1890-luvulla ikärajaa laskettiin samaksi kuin miesten eli 21 vuotta täyttäneille.²⁷²

Seuraava muistelijan kertomus koskee Viipurin läänin Säkkijärvellä tapahtunutta kosintaa:

*”Rasi Jussi oli kotosii, Säkkijärven rantapuolelta, sanottiin, Hovikyläksi, ja Warpu oli teinperin kylästä, hyä viellä molemmat elliit miun nuorena olessain, ja Warpu itse haastoi kuin jussi käi häntä kosimassa. Ikännää eivät olleet nähneet toisiaan, sitte joku oli laulanut Jussille että Timperin kylässä siinä, ja siinäki talossa on sellainen naitava, tyttä ja hää tuli toisen miehen keralla ja pyysi, Warpuu, ja varpu lupais, vaikka ei ollut ikännää miestä nähnyt, ja Warpu antoi jussille tupakka pussin. Ennen oli ollut sellainen tapa Säkjärvellä, että sulhanen antoi rahat, niin morsian antoi tupakka pussin ja sulhanen kantoi sitä sitte sulhasena ollessaan, niin että sen tupstu näkkyivt taskusta.”*²⁷³

²⁷⁰ Pohjola-Vilkuna 1995, 92–98.

²⁷¹ Häkkinen 2018, 123–125; Pohjola-Vilkuna 1995, 93–96; Markkola 2003, 152–153.

²⁷² Markkola 2003, 139–140; Malinen et al. 2021 131–132.

²⁷³ Ue3, Viipurin lääni, 322–323.

Ennen avioliittoa tapahtui kosinta, minkä muodot vaihtelivat yksilön aseman perusteella. Informantin kerronnassa toisilleen tuntemattomat Jussi ja Warpu aikoivat avioliittoon, kun ensimmäiseksi mainittu oli kuullut seutunsa sopivista puolisoehdokkaista. Tähän kosintamatkaan tuli mukaan myös kosijan puolestapuhuja. Morsianehdokas suostui kosintaan ja alueen tavan mukaisesti antoi sulhaselleen merkiksi lupauksesta tupakkapussin. Muistelu jatkuu, että molemmat menivät pappilaan kuulutusta kuulemaan, mutta kumpikaan ei tunnistanut toisiaan tuvan väestä. Tällöin Warpu kävi katsomassa jokaisen miehen tupakkapussin nauhoja, kunnes löysi lopulta sulhasensa.²⁷⁴

Kosimiseen kuuluva tunnistettavan käsityön antaminen osoittaa tutkimusajanjaksolla ja erityisesti 1860-luvulta uuden vuosisadan alkupuolelle saakka Wariksen mukaan käsityötaitojen korkeaa arvostusta.²⁷⁵ Tytöt ja nuoret naiset valmistivatkin paikallisperinteestä riippuen tupakkapusseja, ryyjiä tai erilaisia kankaita.²⁷⁶ Kosimiseen ja avioliittoon liittyi yhteisöllisiä piirteitä ja laajempia yhteisöllisiä vaikutuksia, joita lyhyesti tarkastelen seuraavan Kuopion alueella tapahtuneen esimerkkitaupauksen kautta:

”Miina muhail ja arvet tuliko tuosta mittää kohe köyhän naimiskaupasta. kyllä tulloo. lupha sormuksen lainaksiks aijaks sanoihan vanhat että pappi vihki vihtasormuksellaki vaan ei hoppesormuksella. ja niin kävi että syksyllä Matti ja piika Miina vihittiin yhtee ja isäntä antoi Matille takametsästä mökin paikan sinne Matti rakenti kartanon ja kaatoi kaskee Miinan kanssa.”²⁷⁷

Nykyajan ajattelussa avioliitto mielletään pääasiallisesti yksityisten henkilöiden väliseksi asiaksi, mutta tutkimusaikakaudella avioliitto oli tutkijoiden mukaan harvoin pelkästään yksilön asia. Naimisiin meneminen vaikutti laajemmin yhteisöön avioparin asemasta riippuen.²⁷⁸ Muistelijan kerronnassa ilmeneekin, että palkollisten välisessä avioliitossa taloudelliset kysymykset liikkuivatkin enemmän seremoniakulujen ja tulevasta yhteiselämästä selviämisen ympärillä. Informantin kuvaama uusi aviopari oli kuitenkin moniin muihin palkollisiin nähden hyvässä asemassa, kun hänen isäntänsä tarjosi heille torpan paikkaa maaltaan. Muutaman vuoden päästä vuokraviljelijä sai sedältään perinnöksi huomattavan summan rahaa, jolla osti isännältään koko tilan noustessa samalla maanomistajan asemaan yhteisössään.²⁷⁹

²⁷⁴ Ue3, Viipurin lääni, 322–323.

²⁷⁵ Waris 2003, 119.

²⁷⁶ Esimerkiksi Ue2, Kymenlaakso, 116.

²⁷⁷ Ue3, Pohjois-Savo, 6–8.

²⁷⁸ Waris 2003, 118–120; Malinen et al. 2021, 129–130.

²⁷⁹ Ue3, Pohjois-Savo, 6–8.

Edellinen esimerkki oli näkemykseni mukaan maaseudulla monen palkollisen, työväestön ja vuokratilijän ihanne, jonka laaja-alainen toteutuminen oli tutkimusaineiston ja muiden tutkimusten perusteella vähäistä. Maanomistajasuvun edustajan ei sopinut seurustella ja avioitua alemman ryhmän edustajan kanssa. Tällöin väistämättä palkollisten avioliittoa monimutkaisempi asia oli talolisten ja ryhmän ulkopuolisten väliset avioliitot. Kysymys oli statuksen lisäksi taloudellisten resursien jakamisesta, mikä väistämättä tarkoitti vanhempien tai suvun laajempaa osallistumista soveliaaksi koetun kumppanin valitsemiseen.²⁸⁰

Aseman lisäksi naimisiin menemiseen liittyi paikoittain korkea ikäero, joka ei ollut aina muistelijoiden mukaan morsiamesta mieluinen asia, kuten seuraava lainaus Viipurin läänistä osoittaa:

”Se kampa taavetti se oli muutenkii sellanen erikoinen mies, hänel oli ikkää ainakkii siinä kiiskymenä vuotta kun otti naisen, Saara oli sen naisen nimi, Saara oli monta kymmentä vuotta miestään nuorempi. Hyö kun mönniit naimisii niin Saara teki Aukustille kolme lasta, mut’ ei enempää. Kerrankin kun naapurit olliit männeet Aukustille, niin akka oli uunin päällä, peränurkassa ja Aukusti pitkän uunin koukun keralla soki häntä sieltä pois, ja akalla oli halko käes, se huuto halon keralla vastaan, ja sano ”Mie en tuo alas, sie kannat minut sänkyy”.”²⁸¹

Kylän tapahtumista kertonut informantti ei anna Saarasta kovin mairittelevaa kuvaa. Tosin Saara muistelussa levitti aviomiehestään juoruja.²⁸² Tutkijoiden mukaan tämä johtuu ajan käsityksestä, jossa avioliiton solmittuaan nainen viimeistään siirtyy aikuisuuteen ja pois vanhempien holhouksesta aviomiehensä alaisuuteen.²⁸³ Muistelussa esitetty kokemus avioparin ikäerosta ei ollut maaseudulla harvinainen ilmiö. Tämä johtui Malisen, Eilolan ja Frigenin mukaan miehen tai naisen aiemman avioliiton päätyemisestä puolison kuolemaan. Leskeksi jäänyt meni ajan tavan mukaan usein uudelleen naimisiin.²⁸⁴

5.3 Perheiden monet muodot

Seurustelun, yöjuoksun ja avioliiton myötä tai edellisten ilmiöiden aikana ajankohtaiseksi tulee perheen perustamiseen liittyvät asiat. Aikakaudella ehkäisyyn ja lapsiluvun rajoittamiseen ei ollut

²⁸⁰ Waris 2003, 118–120; Malinen et al. 2021, 129–130. Esimerkiksi Ue1, Pirkanmaa, 277–278; Ue4, Viipurin lääni, 1.

²⁸¹ Ue3, Viipurin lääni, 197–198.

²⁸² Ue3, Viipurin lääni, 197–198.

²⁸³ Vilkuna et al. 2021, 111–112.

²⁸⁴ Malinen et al. 2021, 129.

juurikaan tutkimukseni mukaan yhdynnän keskeyttämistä parempia keinoja.²⁸⁵ Tätä kuvastaa seuraava miehen muistelu Jämsänkoskella nuorille kerrotusta lasten saannin ehkäisemiseksi:

”Etelleen lasten tuloa vähennettiin kun sanottiin njoille miehille sanan paarsi että pui riihestä ja puhista porstuassa. Se on paritella oikeen vaan sitten kun miehen siemen tulee niin se käskettiin laskemaan mekon helmaan. Olen kuullut monta riitaa pojan ja isien välillä kun poika sanoo isälleen mitäs minua ”tönit tähän maailmaan”, niin isä sanoo no lakkiskos sinä sitten väliin laitat.”²⁸⁶

Vuosisadan lopulla ja 1900-luvun alussa ilmaantui erilaisia aikaisemmin tuntemattomia lääkäreiden suosittelemia ehkäisykeinoja. Tutkimukseni mukaan uudet ehkäisytavat eivät juurikaan saaneet vastakaikua maalaisilta päätyen usein humoristiseen väärinymmärrykseen.²⁸⁷ Esimerkiksi vuosisadan vaihteeseen sijoittuvassa kertomuksessa Viipurin läänin Sakkulan alueella mies tiedusteli arvokkaammalta herralta neuvoja lasten määrän rajoittamisesta. Kyseinen herra neuvoi käyttämään pilleriä, kordonkia tai perinteisesti naimisen keskeyttämistä. Muutaman vuoden päästä herra oli tullut katsomaan samaista miestä, mutta talossa olikin kolme lasta. Neuvoa kysynyt mies sanoi antaneen lapsilleen nimeksi Pilleri Wille, Kordomki Kalle ja Kesken veetty Roope, kun ei ollut ymmärtänyt herran neuvoja.²⁸⁸

Yhteiskunnan modernisaatioon liitetään tutkijoiden mukaan usein porvarillinen tai keskiluokkainen ydinperhemalli vastakohtana agraariyhteisöissä hyvin joustavalle ja laajalle perhekäsitykselle.²⁸⁹ Aineistossani monilapsisuus miellettiin talonpoikaisuuteen ja laajemmin maalaisuuteen kuuluvaksi piirteeksi. Tämä erottui vähälapsista herrojen ja herraskaisten perheistä.²⁹⁰ Kiinnostavaa oli havaita henkilön aseman liittyminen lasten määrään suhtautumisessa, kuten seuraava Kusta Hermannin perhettä koskeva muistelukatkelma osoittaa:

”Kerran oli taas lautamies Antti neuvonut, kun kylän ukot olivat kyselleet, ”miten ei lapsia tulisi?” ”Että ori on köytettävä siksi aikaa nuoralla kiinni, että ei hypää liijan korkialle.” Mutta ei auttanut, köyhillä oli paljon lapsia. Eräälläkin Kusta Hermannilla kun oli kaksitoista lasta niin koko kylä pilkkasi, ja kyseli Hermannilta, että ”Ettekös tyä Tildan kanssa yöllä nuku ollenkaan?” Mutta Hermannin oli sepittänyt että Meillä köhillä kun

²⁸⁵ Esimerkiksi Ue2, Keski-Suomi, 137–138; Ue4, Viipurin lääni, 21–22; Ue3, Viipurin lääni, 247–248. Ks. kansainvälisestä ehkäisyn historiasta Angus McLaren (1990). Suomalaisen perhesuunnittelun ja ehkäisyn historiasta ks. Marketta Ritamies (2006).

²⁸⁶ Ue1, Keski-Suomi, 178–179.

²⁸⁷ Esimerkiksi Ue1, Keski-Suomi, 177; Ue3, Viipurin lääni, 247–248.

²⁸⁸ Ue3, Viipurin lääni, 245.

²⁸⁹ Vilkuna et al. 2021, 109–112; Malinen et al. 2021, 129–130.

²⁹⁰ Esimerkiksi Ue4, Pohjois-Karjala, 155; Ue4, Viipurin lääni, 21–22; Ue1, Pirkanmaa, 148–149.

ei muuta lustia olekkaan, ja lapset ovat Herran lahjat ja joka lapsi tuopi leipä säkin tullessaan. Kuitenkin kylässä pidettiin Kusta Hermannia vähän lepsuna joka ei muuta osaa kun lapsia laittaa.”²⁹¹

Kusta Hermannin ja hänen vaimonsa Tildan tapauksessa kylän väki pilkkasi heitä osittain suuren lapsimäärän takia, mutta kuitenkin pääpaino pilkalla ja kritiikillä oli perheen heikossa taloudellisessa asemassa. Perheen lapsirikkaus yhdistettiin erottamattomasti heidän köyhyyteensä, mikä laajeni yleiseen käsitykseen miehen pitämistä ”vähän lepsuna”. Kustan vastaus oli humoristinen kansankulttuurille tyypilliseen pilkkaamiseen. Syntyvyyden sääntely ja perhesuunnittelu maaseudulla ennen lääkäreiden ja uusien ehkäisykeinojen yleistymistä painottui vanhoihin ehkäisytapoihin ja uskomuksiin.²⁹² Tutkimukseni mukaan pääsääntöisesti miehet kysyvät lääkäreiden puuttuessa neuvoa paikallisilta luottomiehiltä, mikä kertoo yleisestä kiinnostuksesta lapsiluvun rajoittamisessa. Naisten kokemuksista ei kerrottu aineistossa.²⁹³ Toinen tutkimuksessa noussut kiinnostava ilmiö oli käsitysten muutos suhtautumisessa lasten määrään muiden aikaisemmissa luvuissa esiteltyjen ilmiöiden tavoin.

5.3.1 Lasten määrän muuttuvat merkitykset

Kyläyhteisön pilkkaama lapsirikas vähävarainen Hermannin perhe ei ollut yksittäinen tapaus. Monilapsisuus rinnastettiin maaseudulla köyhyyteen ja rahvaanomaisuuteen erityisesti 1890-luvulta lähtien muuttuneiden käsitysten johdosta. Perinteisesti monilapsisuus kuului osaksi maaseutuyhteisöjä ja vielä tutkimukseni näkökulmasta merkittävästi 1900-luvun alkupuolella monilapsisia vanhempia paikasta riippuen kohdeltiin joko myönteisesti tai pilkkaavasti.²⁹⁴ Tutkimukseni mukaan vähävaraisia pilkattiin, mutta toisaalta samalla heidän monilapsisuuttaan ymmärrettiin enemmän kuin parempiosaisten. Näkemykseni mukaan lasten määrään suhtautumisen muutoksen voi käsittää osana laajempaa normiston pirstoutumista. Yleisesti vähälapsisuus miellettiin herraskaiseksi. Toisaalta tämä oli osoitus perheen statuksesta ja vauraudesta. Tutkimuksessani nousi esille, että vain herroja pidettiin tarpeeksi vauraina työväestön palkkaamiseksi paikkaamaan oman talon työvoimapuutetta. Vähälapsisuus tarkoitti myös pienempää työmäärää erityisesti äidin, vanhempien sisarusten sekä palkattujen lapsilikkojen kohdalla.

²⁹¹ Ue3, Viipurin lääni, 247–248.

²⁹² Suominen 2021, 85–86.

²⁹³ Esimerkiksi Ue4, Viipurin lääni, 20–22; Ue2, Päijät-Häme, 36.

²⁹⁴ Esimerkiksi Ue2, 51–52, Kanta-Häme; Ue3, 60, Pohjois-Savo; Ue4, 101–102, Pohjois-Karjala.

Kusta Herman vetosi perinteiseen ajatukseen lapsista tulevaisuuden turvana, joka oli normistojen pirstoutumisesta huolimatta edelleen laajasti jaettu näkemys.²⁹⁵ Tämä pohjautui Tarja Kakkon mukaan luterilaiseen käsitykseen lapsista Herran lahjoina. Tällä tarkoitettiin kristillisessä perinteessä äidin valmistautumista lapsen vastaanottamiseen jo raskauden aikana.²⁹⁶ Aineistossani tämä näyttäytyi esimerkiksi siten, että äidin oli rukoiltava, laulettava virsiä ja yleisesti noudettava siveellisiä elämäntapoja.²⁹⁷ Herran lahja -käsitys tarkoittaa lasten mieltäminen Jumalan omaisuudeksi, joka on palautettava osaksi taivaan valtakuntaa. Tämä tarkoitti kristillisen kasvatuksen tasapainoilua maallisen kansalaisen sekä taivaallisen kansalaisen kasvattamisen välillä.

Maatalouden ja laajemmin alkutuotannon yhteisöissä lapset olivat takeena työvoimasta ja myöhemmin erityisesti talollisten yhteydessä suvun sekä sukutilan jatkuvuudesta myöhemmille sukupolville. Vastaavasti käsityöperinteessä ja laajemmin ammateissa työperinteen siirtyminen seuraavalle sukupolvelle kuului osaksi monen perhesuunnittelua. Kristillisessä kasvatuskäsityksessä lasten työnteke liitettiin käytännön tasolla pahan ja joutilaisuuden torjumiseksi.²⁹⁸ Monilapsisuuden käänköpuolella oli erityisesti poikalasten kohdalla perinnönjakaminen ja tyttärien puolella myötäjäiset. Lasten hankinnan suunnittelu oli pieni osa aikalaisten perhesuunnittelua. Suunnitteluun liittyivät ruokaturvan varmistamisen lisäksi yleisemmin varautuminen tulevaisuuteen. Lapsia pidettiin vanhempien vanhojen päivien turvana.²⁹⁹

Agraariyhteisöjen keskuudessa tapahtui pitkällä aikavälillä merkittäviä muutoksia, jotka rinnastuivat edellisissä luvuissa käsiteltyihin murroksiin yhteisöjen rakenteessa, työssä ja normeissa. Aikaisemmin vuosien 1860–1900 välillä maataomistavien talollisten ja muun maaseudun väestön välinen eroavaisuus ei ollut yleisesti kovin jyrkkää poikkeuksia lukuun ottamatta. Oman näkemykseni mukaan uusien elinkeinomuotojen, käytäntöjen, tavaroiden ja vaatteiden yhteisvaikutuksesta yhä useampi talollinen erottautui vielä erityisemmäksi ryhmäksi. Lisäksi yhteisöjen osittain ristiriitainen suhtautuminen monilapsisuuteen liittyi osaltaan kulkutautien, satovuosien ja erityisesti yhteiseen muistiin jääneeseen nälkävuosien aiheuttamiin kuolemiin ruokahuollon pettäessä. Erityisesti 1860-luvulta lähtien maatalouden uudistusten myötä työväestön tarpeen väheneminen vaikutti perhesuunnitteluun. Uudella vuosisadalla uudistusten leviäminen jatkoi entisestään työvoimana tarvittavan väestön vähenemistä. Tämä johti perherakenteen muutoksen kiihtymistä.

²⁹⁵ Esimerkiksi Ue1, Keski-Suomi, 178–179; Ue4, Lappi, 344. Ue2, 51–52; Kanta-Häme; Ue3, 60, Pohjois-Savo; Ue4, 101–102, Pohjois-Karjala.

²⁹⁶ Kakko 2005, 61–63.

²⁹⁷ Esimerkiksi Ue1, Keski-Suomi, 178–179; Ue4, Lappi, 344.

²⁹⁸ Silvasti 2001, 95–97; Heywood 2015, 126–129; Kakko 2005, 78–80.

²⁹⁹ Esimerkiksi Ue2, 38–39, Päijät-Häme; Ue3, 247–248, Viipurin lääni; Ue4, Lappi, 344.

5.3.2 Perinteistä poikkeavat perheet

”Ja se pidettiin syntinä ja häpeällisenä tekona että avioton nainen synnytti, vaan jos hedemöitynyt nainen tahtoi vapautua sikiöstään oli se jo kuoleman rikos jota ei voinut pestä puhtaaksi ihmisten mielestä vaikka Jumalan edessä olisikin löytänyt armon.”³⁰⁰

Aikakaudella perhesuunnittelua ongelmallisemmaksi nähtiin avioliiton ulkopuolelle syntyneet lapset sekä lapsettomuus, kuten edellä oleva muistelu Kuopion alueelta osoittaa. Yleisesti maaseudulla noudatettiin luterilaista maailmankatsomusta, jota voimistivat 1800-luvun aikana herännäisliikkeiden ajamat uskonnollisten käsitykset. Nämä vaikuttivat tutkimukseni mukaan yhteisöjen jäsenten suhtautumiseen avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin ja lapsettomiin perheisiin.³⁰¹ Tutkijoiden mukaan talollisten näkökulmasta sukutilan jatkaminen ja oman suvun aseman parantaminen kuuluivat keskeisiksi osiksi maaseudun arkea. Lisäksi työvoiman tarve ennen maatalouden koneellistumista korosti avioliiton ja lasten merkitystä.³⁰²

Perherakenteiden yhteydessä ilmeni monia eri perhemalleja. Aviottomien lasten kohtalo ei välttämättä ollut niin huono kuin mitä uskonnollinen liturgia antoi ymmärtää. Esimerkiksi yhden talon isän poika oli tehnyt lapsen Saarenpään tytölle. Poika lähti kuitenkin karkuun Yhdysvaltoihin jättäen nuoren naisen lapsen kanssa yksin, jolloin pojan isä ilmoitti ottavansa lapsen hoitoonsa. Vanha isäntä kasvatti lapsen ja kuollessaan jätti puolestaan nyt nuoreksi mieheksi kasvaneen yksin, sillä hänen äitinsä ei ollut mukana kasvatuksessa. Ajan kuluessa hänen Yhdysvaltoihin mennyt isänsä palasi takaisin varakkaana miehenä mukanaan englantilainen vaimo ja kaksi lasta. Muistelussa hän lupasi aviottomalle lapselleen osan rahoistaan tehden pojastaan yhteisön mielestä varakkaan ja arvostetun henkilön.³⁰³

Toinen kiinnostava tarina oli niin ikään Viipurin läänissä tapahtunut tilanne, jossa maanviljelijän esikoistytär joutui hoitamaan sisaruksiaan ja talon emännän velvollisuuksia hänen äitinsä kuoltua. Muistelussa tytär kertoo, kuinka hänen vastuulleen jätettiin kodin ylläpito ja naisten muut työt, kuten karjanhoito. Näiden lisäksi hän hoiti nuorempia sisaruksiaan. Töiden johdosta hänelle ei jäänyt juuri aikaa itselleen. Tämä asia korjaantui hänen isänsä mentyä uusiin naimisiin, mutta samalla tytär menetti paikkansa talon emäntänä. Muistelija koki kohdanneensa suuren vääryyden menettäessään

³⁰⁰ Ue3, Päijät-Häme, 34–35.

³⁰¹ Esimerkiksi Ue2, 137, Keski-Suomi; Ue4, 59, Etelä-Karjala; Ue4, 273, Keski-Pohjanmaa.

³⁰² Wood 2010, 12–14; Sinnemäki, Nelsson, Portman & Tilli 2019, 9–10; Vilkuna 2010, 14.

³⁰³ Ue3, Viipurin lääni, 198–200.

osaltaan lapsuutensa ja työllään ansaitsemansa asemansa talon emäntänä, mikä aiheutti jännitteitä perheen sisällä.³⁰⁴

Aviottomien lasten syntyminen oli jokseenkin yleistä ajanjaksolla, joskin asiasta joutuivat vastuuseen enemmänkin naiset kuin miehet. Lisäksi tarvittaessa talon emännäksi ja talouden toiseksi pääksi voitiin korottaa väliaikaisesti talon oma tytär ennen isännän uudelleen naimisiin menemistä. Aineistossa esiintyi myös aviottomuutta ja valittua lapsettomuutta. Molempia pidettiin perinteisissä tavoissa paheksuttavina asioina, mutta yhä useampi nuori nainen ei halunnut avioliittoon esimerkiksi nähtyään miniän huonon kohtelun. Lisäksi monet olivat hoitaneet nuorempia sisarusiaan ja yhteisönsä muita lapsia pienestä pitäen, jolloin omien lasten hankkiminen ei vaikuttanut houkuttelevalta asialta.³⁰⁵

6 Tutkimukseni tulokset ja niiden merkittävyys

Tutkimuksessani kysyin miten maaseudun perinteisten tapojen muutokset ja jatkuvuudet koettiin maalaisten keskuudessa vuosien 1860–1910 välillä. Pyrkimykseni oli selvittää ja tulkita muistelijoiden kertomusten avulla kahden maailman välisen suurruhtinaskunnan väestön enemmistön arjen kokemista. Suomen suurruhtinaskuntalaiset elivät jo aikalaisten mielestä vanhentuneessa ja samanaikaisesti modernisoituvassa maailmassa. Tämän ristiriidan yhteensovittaminen ei ollut ongelmattonta. Kysymykseksi tuli kenellä oli oikeus muuttaa tapoja ja samalla osallistua muutoksiin.

Käytännössä rakensin tutkimukseni tapojen muutosten kokemisen tarkastelusta neljän laajan ilmiön avulla. Ensimmäisenä selvitin perinteisten yhteisöjen rakentumisen ja muuttumisen kokemista esimerkiksi puoluepolitiikan leviämisen kautta. Seuraavaksi käsittelin vuorostaan työn muuttumisen vaikutuksia maaseudulla. Kolmantena keskityin pukeutumisen tapojen muutoksiin. Viimeisenä selvitin sukupuolten välisten suhteiden asettumista muuttuvassa maailmassa. Keskeisiksi tarkastelun kohteiksi tulivat maaseudun ryhmien ja alueiden yhtenäisyys sekä niiden eriytyneisyys. Kylien sisällä maanomistajat suhtautuivat kriittisesti muiden maalaisten muutoksiin tavoissa. Samalla ryhmien sisällä tapahtui hajontaa. Kuitenkin kylän sisäiset ristiriidat unohdettiin muualta tulleiden ihmisten saapuessa esimerkiksi iltamiin.

³⁰⁴ Lastenhoitoperinne, Viipurin lääni, 989–995.

³⁰⁵ Esimerkiksi Lastenhoitoperinne, Etelä-Savo, 171; Ue1, Pirkanmaa, 149.

6.1 Tutkimukseni tulokset

Perinteisten yhteisöjen murrokset ja uusien yhteisöjen muodostumiset vaikuttivat muistelijoiden tapahtumapaikasta ja tapahtuma-ajasta riippuen maalaisten kokemiin muutoksiin. Tutkimuksessa selvisi se, että enemmistö maalaisista suuruhtinaskunnassa vuosien 1860–1890 välillä toimi ja osallistui paikallisiin kokouksiin vakiintuneiden käytäntöjen mukaisesti. Tämä tarkoitti sitä, että virallisia päätöksiä paikallisista asioista tekivät säätyläiset talonpojat, varakkaat maanomistajat, kirkollisen säädyn edustajat ja muut arvostetut miehet. Virallisen vallan ulkopuolelle suljettiin naiset, lapset, vuokraviljelijät, palkolliset ja työläiset. Paikallisista asioista sopiminen tapahtui muisteluissa miesten keskinäisissä kokouksissa ja kirkollisten tapahtumien, kuten lukukinkereiden, yhteydessä.

Vuosien 1860–1890 välillä yksilön oli mahdollista rikkoa ja ylittää yhteisön asettamia rajoja. Tosin kaikki nämä mahdollisuudet eivät olleet universaaleja suuruhtinaskunnassa. Yleisesti sukupuoleen ja ikään liittyneistä rajoituksista oli mahdollista poiketa, kuten esimerkiksi Viipurin läänissä nuoren tytön nouseminen talosta vastaavaksi emännäksi äidin kuoltua osoittaa. Vastaavasti naisten oli mahdollista toimia tarpeen vaatiessa heille asetetuista käyttäytymisen tavoista poikkeavalla tavalla, kuten esimerkiksi tekemällä perinteisesti miehille katsottuja töitä. Kysymys oli vain poikkeuksista. Sukupuolen mukaisesti käyttäytymiseen ja työnjakoon edellytettiin palattavan mahdollisimman nopeasti. Paikallisissa asioissa yksilöiden vaikuttamisen mahdollisuudet nousivat mitä korkeampaa ympäröivän yhteisön arvostusta henkilö nautti. Tämä sulki maanviljelijöiden, maanomistajien ja käsityömistareiden ulkopuoliset ryhmät helposti vaikutusvallan ulkopuolelle, mutta oli myös poikkeuksia. Esimerkiksi lukukinkereillä naiset onnistuivat painostamaan pappia vaihtamaan kylän järjestystä ylläpitävän miehen toiseen. Virallisen vallankäytön ulkopuoliset ryhmät joutuivat tyytymään varsin naisten valtaryhmien vaikuttamiseen.

Uskonnollisissa kokoontumisissa tapahtuneet muutokset heijastuivat laajalle. Tutkimukseni mukaan maaseudun uskonnollinen väestö oli monin paikoin ensimmäisiä uusien asioiden omaksujia. He hankkivat maallisia kirjoja ja lehtiä, minkä lisäksi ryhmän jäsenet olivat aktiivisia osallistujia monien seurojen kokouksissa. Lisäksi tutkimusaineistossa korostettiin uskonnollisissa tapahtumissa vakiintuneiden tapojen rikkomisia, mikä laajentui koskemaan muita kokoontumisia. Uskonnolliset naiset äänestivät jaloillaan, jos tapahtuma ei miellyttänyt heitä. Kääntöpuolena monet vanhoilliset vastustivat muutoksia kokien niiden rikkovan aikaisempia asemaan sidottuja rajoja ja talonpoikaisuuden tapoja. Kuitenkin tutkimuksessani selvisi, että monet uskonnolliset olivat valmiita hyväksymään ja osa jopa osallistumaan muutoksiin.

Uudet yhteisöt rakentuivat jo 1860–1890-luvuilla, mutta kehitys nopeutui ja levisi maaseudulla vuosien 1890–1910 välillä. Uudet yhteisöt koostuivat osittain jo vanhoista olemassa olevista ryhmien jäsenten muodostamista kokoontumisista ja aikaisempaa ryhmäjakoja sekoittavista tapahtumista. Näitä uusia osittain perinteitä murtaneita asioita olivat tutkimukseni mukaan sanomalehtien lukupiirit, kansakoulut, nuorisoseurat ja poliittiset puolueet.

Sanomalehtien lukupiirien kautta muodostuneet yhteisöt perustuivat perinteisille uskonnon harjoittamisen tavoille. Aikaisemmin oli kokoonnuttu lukemaan hengellisiä kirjoja, mutta nyt tutkimusaineiston mukaan 1860-luvulta eteenpäin samanlaisia kokoontumisia oli maallisten kirjoitusten ympärillä. Maalliset lehdet saivat osakseen kovaakin kritiikkiä muiden uusien tapojen tavoin väestön uskonnollisessa osassa. Perinteisiä tapoja mukaillen sanomalehtien tilaaminen ja lukeminen sai aikakaudella huomattavasti yhteisöllisemmän luonteen kuin nykyaikana. Lehtiä tilattiin naapuruston kanssa yhdessä tilausten kalleuden takia. Sanomalehtien noutamisen jälkeen lehdet kiersivät talosta taloon tai asukkaat kokoontuivat yhdessä kuuntelemaan jonkun lukemia uutisia. Näin yhä useampi sai monipuolisempaa tietoa suuruhtinaskunnan, keisarikunnan ja maailman asioista. Ennen uutisten leviäminen oli jäänyt lähinnä kirkossa ilmoitettujen kuulutusten varaan. Toisaalta tutkimuksessa enemmistö lehtien lukijoista eivät ylittäneet oman ryhmänsä rajoja, jolloin monin paikoin esimerkiksi maanomistajille, vuokraviljelijöille ja työväelle vakiintuivat oman näkökulmansa mukaiset lehdet.

Kansakoulut, nuorisoseurat ja muut yhdistykset herättivät tutkimukseni mukaan poliittisten puolueiden lisäksi eniten keskustelua ja jakautumista maaseutuyhteisöissä. Kiinnostavaksi seikaksi nousi maanomistajien sisäinen hajanaisuus kansakoulu- ja nuorisoseuratoimintaan osallistumisessa erityisesti vuosina 1860–1890. Osa suhtautui kehitykseen hyvin myönteisesti esimerkiksi antaen omia rakennuksia kokoontumisille, lahjoittamalla työväkeä ja rakennustarvikkeita tarvittavien rakennusten rakentamiseen ja muutoin tukemalla toimintaa rahallisesti. Kääntöpuolena osa maanomistajista piti kehitystä perinteisten ryhmäjakojen ylittämisenä ja talonpoikaisten tapojen vastaisina. Seurojen ja kansakoulujen toimintaa pidettiin herraskaisena ja maalaiselle turhana toimena, mutta vuosikymmenten edetessä yhä useampi maanomistaja muutti käsitystään ja hyväksyi vähitellen alueella uudet toiminnat. Tällöin tutkimukseni mukaan huomio kiinnittyi maanomistajien sisäisistä eroavaisuuksista huoleen muiden maaseudun väestön kasvaviin mahdollisuuksiin ylittää perinteisiä rajoja.

Ryhmittymänä nuorten, naisten, vuokraviljelijöiden, palkollisten ja työläisten oli helpompi tavata toisiaan kuin aikaisemmin. Aikaisemmin rajoitetusti paikalliseen vaikuttamiseen osallistuneet vuokraviljelijät, palkolliset, työväestö, nuoret ja naiset pääsivät nyt uusien seurojen, yhdistysten ja kansakoulun myötä tiukemmin osaksi yhteisöä. Tutkimuksessani korostui nuorisoeurojen merkitys maaseudun nuorempaa väkeä kokoavina tapahtumina. Kansakoulu ei ollut maaseudulla vielä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa koko kansan koulu. Enemmistö nuoremmasta väestöstä oppi

seuroissa ja yhdistystoiminnassa esiintymään ja vaikuttamaan paikallisissa asioissa. Moni paikallisen seuran jäsen päätyi puoluepuhujaksi tai ehdokkaaksi ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Kokonaisuudessa mielestäni kehitys oli merkinä ensimmäisistä askeleista kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntajakoa.

Tutkimuksessani näkyi aikalaisten yhteisenä jaettuna kokemuksena *vastakkainasettelu maanomistajien ja heidän asemaansa tavoittelevien vuokratilajelijöiden, palkollisten ja työläisten välillä*. Vastakkainasettelu perustui ajan hierarkkisuuheen, jossa jokaisella oli oma paikkansa. Tavan joustavuus mutta samalla verkkaisesti sen murtuvuus oli havaittavissa uusissa kokoontumismahdollisuuksissa. Maaseudulla keskeiseksi kysymykseksi nousi, kenellä oli oikeus määrittellä talonpoikaisia ja samalla koko maaseutua kattavia tapoja. Lisäksi oli kysymys siitä, kuka kuului mihinkin ryhmään.

Muistelijat painottavat, että 1800-luvulla muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta maaseudulla kaikki elivät suhteellisen samoissa oloissa. Maalaiset söivät samaa ruokaa, asuivat samanlaisissa rakennuksissa ja tekivät samoja töitä. Talollinen maanomistaja asui periaatteessa yhtä savuisessa torpassa kuin hänen vuokratilajelijänsä. Muusta väestöstä poikkeavasti maanomistajat edustivat asemaansa paikallisen hierarkian huippua, johon tutkimukseni mukaan enemmistö väestöstä halusi liittyä. Monet halusivat saavuttaa maanomistajan nauttiman aseman. Lisäksi maanomistajuuteen liitettiin taloudellinen vakaus ja laajemmat mahdollisuudet omaksua herraskaisia tapoja.

Maanomistajien eriytyminen muusta väestöstä tapahtui tutkimukseni mukaan verkkaisesti vuosisadan kuluessa ja erityisesti 1880-luvulta lähtien. Muutoksen alkulaukausten selvittäminen on ongelmallista, sillä monet muutokset ja uudistukset tapahtuivat päällekkäin. Tutkimuksessani nousi esille maatalouden uudistusten viljelytapojen, viljelykasvien, uusien koneiden ja työvälineiden merkitys maanomistajan muuttuneisiin näkemyksiin maahansa, vuokratilajelijöihinsä ja työntekijöihinsä.

Tutkimukseni mukaan perinteisesti ja vielä 1870- ja 1880-luvuilla vuokratilajelijät nähtiin tärkeänä osana talon työvoimaa ja yleisemmin keinona kohottaa maan arvoa. Muistelijat kertoivat, että epäilyksistä ja muutamista epäonnistumisista huolimatta enemmistö maanviljelijöistä siirtyi noudattamaan uusia maanviljelytapoja. Tämä tarkoitti esimerkiksi vanhojen ja uusien peltojen raivaamista uusilla työkaluilla. Peltoihin kylvettiin uusia viljoja, kasveja ja hyödynnettiin apulantaa. Sadonkorjuussa perinteiset työkalut korvattiin niittokoneilla. Monet maanomistajat laskivat tarkkaan työntekijöidensä tuottaman tuloksen. Tämän jälkeen isännät vertasivat tulosta koneilla saatuaan työhön. Ihminen hävisi yhä useammin koneille työn tuottavuudessa, mikä lisäsi jännitteitä työväen ja maanomistajien välillä. Samanaikaisesti uudistuksia toteuttaneiden isäntien arvostus kasvoi suhteessa perinteisissä tavoissa pysyneisiin maanomistajiin.

Maanomistajaryhmän sisällä maanviljelyn uudistukset eivät johtaneet aina menestymiseen. Tutkimukseni mukaan monet talot päätyivät konkurssiin, kun isännät eivät joko parantaneet

peltojensa tuottavuutta tai tehdyt uudistukset eivät tuottaneet toivottua tulosta. Erityisesti uudet koneet olivat kalliita, mikä tarkoitti talojen velkaantumista ja lisätulojen etsimistä. Tutkimuksessani nämä lisätulot löytyivät maanomistajien omista metsistä, joita aikaisemmin pidettiin lähes arvottomina. Vuosien 1870–1910 välillä kasvanut metsäteollisuus tarvitsi lisää raaka-aineita tehtaisiin. Maanomistajan näkökulmasta arvokasta metsää hakkasi nyt maanomistajan mielestä rahallisesti vähemmän arvokas vuokraviljelijä. Aikaisemmin hyvin varman vuokraviljelyn harjoittamisesta tuli vaikeampaa ja epävarmempaa. Vastaavasti palkolliset ja työläiset näkivät kehityksen uhkaavan omaa elämäntapaansa, mutta vuokraviljelijöistä poiketen heille oli helpommin töitä tarjolla uusista elinkeinoista, kuten teollisuudesta, sahoista ja meijereistä.

Tilastollisesti maaseudun yhteenlaskettu varallisuus nousi palkollisesta maanomistajaan, mutta aineistossa yleisenä jaettuna kokemuksena oli varallisuuden kasautumisesta tietyille suvuille ja ryhmille. Uudistusten katsottiin hyödyttävän eniten maanomistajia, jotka pystyivät myymään metsää, uudistamaan maanviljelyä kannattavammaksi ja osallistumaan esimerkiksi meijeritoimintaan muutoin kuin maidon toimittajina. Samalla kehitys poisti aikaisemmin mahdollisen nousun talon palkollisesta ja työväestöstä vuokraviljelijäksi ja maanomistajaksi. Tutkimuksessani nousi esille muutamia alempien maalaisväestön osien laajentuneista mahdollisuuksista. Esimerkiksi elinkeinoelämän vapautuminen mahdollisti naisten osallistumisen elinkeinoelämään kauppojen ja meijerien kautta. Kuitenkin kiistattomasti taloudelliset muutokset johtivat maaseudun väestön kasvavaan eriytymiseen, joka heijastui maaseudun arkeen.

Tutkimuksessani nousseista tuloksista erityisen kiinnostavia ovat *havainnot maanomistajien ja muun maalaisväestön sisäisestä yhtenäisyydestä ja hajanaisuudesta tapojen muuttumisessa*. Maanomistajat kävivät sisäistä keskustelua heille soveliaista tavoista vuosien 1860–1890 välillä. Talonpoikaisuuden hyväksyttävät tavat muuttuivat merkittävästi maanomistajaperheissä. Enemmistö ryhmästä hyväksyi ja osallistui uusimuotisten vaatteiden hankintaan ja asuinrakennusten muokkauksiin. Yhä useampi maanomistaja vaati muun yhteisön osoittavan heille kunnioitusta. Karttuneen varallisuuden myötä maanomistajat toimivat paikallisina lainoittajina ja hyväntekijöinä monissa paikallisissa hankkeissa, kuten nuorisoseurojen ja kansakoulujen perustamisissa.

Seurustelutavat muuttuivat ja pysyivät osittain ennallaan. Tutkimuksessani selvisi, että avioituminen tapahtui edelleen pääsääntöisesti oman ryhmän jäsenten välillä. Lyhyissä seurustelusuhteissa oli mahdollista ylittää ryhmärajoja. Varsinainen muutos tapahtui tutkimukseni mukaan tapaamispaikkojen muutoksessa. Nuorisoseurat ja muut paikalliset yhdistykset keräsivät joukon nuoria miehiä ja naisia asemasta riippumatta yhteen. Perinteiset nuorten miesten aittavierailut tyttöjen ja naisten aitoissa jatkuivat vielä pitkälle 1910-luvun jälkeenkin vähävaraisimmissa ryhmissä. Pääsääntöisesti maanomistajat rakennuttivat uusia asuintaloja, joissa tyttärillä oli omat kammarinsa. Tanssijaisten ja

muiden tapahtumien lisäksi talojen tyttärien seurustelu siirtyikin kammareihin. Tosin seurustelu kammareissa edellytti vanhempien lupaa. Näkemykseni on se, että tämä rajoitti talollisten seurustelumahdollisuuksia kotipiirissä.

Perheen perustamisessa tapahtui myös muutoksia. Perinteisesti monilapsisuutta pidettiin tutkimukseni mukaan tulevaisuuden työvoiman ja vanhuushoidon takeena kaikissa maaseudun väestönosissa. Vuosien 1860–1910 välillä monilapsuus siirtyi verkkaisesti tarkoittamaan köyhyyttä ja perheen lepsuutta. Nämä näkyivät muisteluiden mukaan yhä enemmän miesten keskusteluissa ja neuvonnassa lasten määrän vähentämiseksi. Tosin monet pitivät köyhien maalaisten monilapsisuutta ymmärrettävänä asiana.

Tutkimukseni osoitti, että maanomistajien kritiikki talonpoikaisuuden sisällöstä menetti merkitystään muiden maalaisten osallistuessa samojen tapojen noudattamiseen. Herraksi pukeutunutta vuokratilajelijää, palkollista ja työläistä pidettiin maanomistajien näkökulmasta suoranaishana uhkana maaseudun yhteiskuntajärjestykselle. Vanhempien valvonnan ulkopuolisten nuorten uudet mahdollisuudet tavata toisiaan tanssiaisissa, seuroissa ja kouluissa lisäsivät kritiikkiä maanomistajapiireissä ja vanhoillisissa piireissä. Kuitenkin tutkimuksessani kävi ilmi, että saamastaan pilkasta huolimatta maanomistajien kritisoiivat muut maalaiset pukeutuivat uuden muodin mukaisesti vaatteisiin ja omaksuivat parhaansa mukaan herraskaisia tapoja.

Tutkimuksessani maaseudun jakautumisessa oli myös muita kiinnostavia ilmiötä. Kyläyhteisöt muodostivat omat jakolinjansa. Oman kylän väki suojeli toisiaan muualta tulleilta. Esimerkiksi ulkopaikkakuntalaisen pukeutumista arvosteltiin huolimatta oman kylän väestön samanlaisesta pukeutumisesta. Erityisesti nuoret miehet eivät pitäneet siitä, että muiden kylien ja alueiden miehet tulivat paikallisiin tanssijaisiin tanssittamaan oman kylän tyttöjä. Muutamissa muisteluissa ulkopaikkakuntalaiset häädettiin pilkkaamalla pois iltamista ja lopulta kylästä. Aittaelämässä toiminta näyttäytyi väkivaltaisempaan. Nuoret miehet puolustivat oman kylänsä aittoja ja hyökkäsivät naapurikyliin.

Sukupuolella oli vaikutusta muiden erojen lisäksi. Tutkimukseni osoitti, että yksilön taustasta riippumatta miesten perinteisiä rajoja rikkova toiminta katsottiin hyväksyttävämmäksi kuin naisten vastaava käytös. Naiset joutuivat helpommin kylänsä muun väen pilkkaamaksi kuin miehet. Tosin maanomistajan tytär sai käyttäytyä herraskaisesti, mutta samalla hänelle osoitetut seksuaalisen siveyden vaatimukset olivat korkeammat kuin piian.

Yhteisöjen muuttuneet rakenteet ja tapojen muutokset johtivat poliittiseen jakautumiseen. Puoluepolitiikka levittäytyi tutkimukseni mukaan verkkaisesti 1870-luvulta lähtien. Enemmistö aineiston muistelijoista korosti vuosien 1890–1910 välistä aikaa politiikasta kiinnostumisen kasvamisena. Lehtien lukupiirit muuttuivat 1880-luvulta lähtien yhä enemmän puoluepoliittisten lehtien ja puoluepuhujien kokoontumisiksi. Samaan aikaan poliittiset kokoontumiset kilpailivat nuorisoeurojen kanssa

osallistujista esimerkiksi tanssijaisissa ja iltamissa. Maanomistajien muuttunut suhtautuminen maahansa, palkollisiinsa ja työväkeensä heijastui vuosien 1880–1910 välillä poliittisen järjestäytymisen kiihtymiseen. Muistelussa monet muistelivat torpparien kieltäytyneen sopimuksen ulkopuolista töistä ja ryhtyneen suoranaisiin torpparilakkoihin. Maanomistajien vastaus moiseen toimintaan oli nopea ja jyrkkä: häätö torpasta. Lisäksi monet isännät ryhtyivät valvomaan vuokraviljelijöidensä ja työntekijöidensä poliittista toimintaa.

Poliittinen jännite purkautui osittain ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907. Tutkimuksessani vastakkain asettuivat sosiaalidemokraatit ja muut puolueet. Puoluepuhujat kiersivät kyliä ja torppia käännättäkseen kuulijat puolueensa äänestäjiksi. Monessa tapauksessa isännät ja emännät pyrkivät vaikuttamaan vuokraviljelijöidensä, pakollistensa ja työväkensä äänestämiseen ennen varsinaista äänestyspäivää. Lisäksi muistelijat kertovat sosiaalidemokraattien vaalipuheiden olleen maanomistajien näkökulmasta selkeä uhka toimeentulolle ja olemassaololle. Tuolloin työväen puhujat korostivat maanomistajien omaisuuden pakko-ottoa ja jakamista muulle väelle. Tutkimuksessani päädyin siihen, että jakolinjoista huolimatta ensimmäisiä vaaleja pidettiin kansanjuhlamaisena tilaisuutena, joka toi uskoa tulevaisuuteen. Toisaalta vaalit eivät ratkaisseet poliittisesti ja kulttuurisesti jakautuneen maaseudun ongelmia jättäen nämä kytemään pinnan alle.

Tutkimuksessani kokonaisuudessaan selvisi se, että maaseudulla asuva väestö koki tapakulttuurin samanaikaisesti laajentuvan ja rajautuvan vuosien 1860–1910 välillä. Eniten uusia mahdollisuuksia kokivat maanomistajat, palkolliset ja työväki perheineen. Yhdistystoiminta rikkoi aikaisempia ryhmärajoja ja toi perinteisten juhlien ja kokoontumisen lisäksi uusia tapahtumia jäsenilleen ja kyläläisille. Kansakoulun verkkainen aloitus lisäsi kuitenkin luku- ja kirjoitustaitoa mahdollistaen uusien elinkeinojen myötä maalaisten työllistymistä. Uusien elinkeinojen, viljelytapojen ja koneiden verkkainen levittäytyminen toi uusia mahdollisuuksia vaurastumiseen.

Väestöryhmät kävivät sisäisiä keskusteluita ryhmänsä vanhojen tapojen pitämisestä ja uudistamisesta. Vaurastumisen mahdollisuudet eivät jakautuneet tasaisesti ja hyötyjien enemmistö kuului maanomistajaryhmään. Kehitys muutti perustavanlaatuisesti maanomistajien itseymmärrystä ja suhdetta muuhun yhteisönsä. Maanomistajat perheineen omaksuivat uusia aikaisemmin herraskaisina pidettyjä tapoja ja asioita, joista muu maaseudun väestö pyrki ottamaan mallia. Työväki, palkolliset ja vuokraviljelijät pukeutuivat mahdollisuuksiensa mukaisesti samoihin uuden muodin mukaisiin vaatteisiin kuin maanomistajat, mikä ei miellyttänyt talollisia. Kuitenkin muun väestön osallistuminen ei pysähtynyt maanomistajien vastustukseen, mutta kehitys antoi suuntaviivoja aikaisempaa jyrkemmälle maaseudun ryhmien toisistaan eriytymiselle. Erityisesti vuokraviljelijöiden asema heikkeni vuosien 1880–1910 välillä, mikä antoi pontta samoihin aikoihin levittäytyneille poliittisille liikkeille.

Muutoksista hyötyjinä olivat maanomistajien lisäksi nuorempi väestö ja naiset. Nuoret miehet ja naiset kokivat uusia asioita ja mahdollisuuksia. Uudet yhdistykset ja koulut kokosivat kylien ja alueiden nuorisoa yhteen monista aikaisemmista ryhmärajoista riippumatta. Metsäteollisuus, kaup-paverkostojen laajeneminen ja muu teollisuustoiminta toi uusia työpaikkoja, mutta samalla maatalou-den koneellistuminen hävitti perinteisiä työmahdollisuuksia. Koulujen myötä maaseudulle levisi uu-sia käyttäytymisen ja pukeutumisen tapoja, joista nuoret ottivat mallia. Naisten mahdollisuus koulut-tautua, vaikuttaa yhteisönsä päätöksiin ja osallistua kylänsä elinkeinoelämään laajenivat huomatta-vasti vuosien 1880–1910 välillä. Kuitenkin uudet mahdollisuudet olivat rajattuja. Tutkimukseni mu-kaan maalaiset suhtautuivat jyrkemmin naisten osallistumiseen muutoksiin kuin miesten. Samalla yleisesti maanomistajat perheineen pystyivät eniten hyödyntämään uusia mahdollisuuksia asemansa ja varallisuutensa ansiosta. Yleisenä huomiona on se, että tapojen muutokset johtivat lähes aina vain herroille kuuluvien tapojen omaksumisena ja soveltamisena maaseudun oloihin. Tavat ja asiat muut-tuivat maaseudulla, mutta muutokset eivät tarkoittaneet niiden tasaista jakautumista yhteisöissä. Nä-kemykseni on se, että kokonaisuudessaan maaseudulle tuli uusia mahdollisuuksia, jotka pitkällä ai-kavälillä tasa-arvoistivat yhteiskuntaa.

6.2 Tutkimukseni merkitys ja tulevaisuus

Vuosien 1860–1910 välisen ajan tutkiminen on jäänyt vähäiseksi. Suurruhtinaskunnan viimeisiä vuo-sikymmeniä on tarkastelu usein poliittisten liikkeiden, valtionrakentamisen ja taloushistorian näkö-kulmista jättäen sivuun muutosten laaja-alaiset heijastumiset maaseudulle. Kysymys oli vuosisatoja vaikuttaneista tapojen normeista, jotka vaikuttivat politiikkaan, talouteen ja kulttuuriin. Hierarkkinen säätyläisyyden tutkiminen ryhmien ja tapojen jakajana vaikuttaa nykyajan näkökulmasta historiasta kiinnostuneiden akateemiselta keskustelulta. Säätyläisyys liittyy kuitenkin nykyaikaan luokkayhteis-kunnan kautta.

Tämä tekee säätyläisyyteen liitettyjen tapojen tutkimisesta tärkeän ja hedelmällisen tutkimus-kohteen. Tutkimuksessani on kysymys ajallisesti ja osittain teemallisesti suppeasta katsauksesta mo-nikerroksellisen tapojen muutosten maailmaan. Tutkimus olisi voinut keskittyä pelkästään sukupuol-ten välisissä suhteissa tapahtuneisiin muutoksiin ja jatkuvuuksiin. Samoin työn, työntekijöiden ja työnantajien välisten vuorovaikutusten tutkiminen on murrosten aikana hedelmällinen tutkimus-kohde. Kaikkiaan tutkimukseni sisältämistä ilmiöstä olisi kiinnostavaa jatkaa nykypäivään saakka.

Muissa maissa tapahtuneiden tapojen muutoksiin ja jatkuvuuksiin vertaaminen olisi myös mielekästä. Kysehän ei ollut ainutlaatuisesta suomalaisesta järjestelmästä.

Nykyajan näkökulmasta katsoen enemmistö tutkimuksessani esitellyistä normeista ja tavoista näkyvät varovaisesti tulkiten edelleen keskuudessamme. Samalla monet keskustelut heijastuvat hyvin nykyisiin väittelyihin soveliaista tavoista toimia. Esimerkiksi perhesuunnittelussa ja seurustelussa monet ihmiset menevät yhteen oman ryhmänsä edustajan kanssa. Samalla sukupuoleen ja yksilön asemaan liitettyjä asioita mielletään jäsenille sopiviksi tai sopimattomiksi. Lisäksi pukeutumisen ja tapojen osalta on vaatteita, esineitä ja toimintatapoja, jotka luetaan edelleenkin herraskaisiksi. Jossain määrin sosiaalinen kontrolli on sosiaalisen median kautta vastaavaa kuin tutkimusajan ihmisten harjoittama toisin toimijoiden pilkkaaminen. Ajan ja tapojen muuttumisesta huolimatta vaikuttaa siltä, että on olemassa monia asioita, jotka pysyvät jossain muodossa samoina.

7 Alkuperäislähteet ja tutkimuskirjallisuus

Alkuperäislähteet

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KANSANRUNOUDEN ARKISTO, SKS KRA

SKS, KRA. E 150–153. Vastaukset *Kansantieto*-lehdessä 11/1939 julkaistuun kyselyyn 65: Miten kansa vastaanotti uudet elämänmuodot?

Tutkimuksessa erottelen keruukyselyiden niteet toisistaan seuraavalla tavalla:

Esimerkiksi Ue (nidenumero), Maakunta, Signumi.

SKS, KRA. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keruu 1996: Lastenhoitoperinne.

Tutkimuksessa erottelen keruukyselyiden niteet seuraavalla tavalla:

Esimerkiksi lastenhoitoperinne, Maakunta, Signumi.

Tutkimuskirjallisuus

Apo, Satu 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää, Helsinki.

Cubitt, Geoffrey & Rigney, Ann 2019. History of Memory. Teoksessa Marek Tamm & Peter Burke (toim.) *Debating New Approaches to History*. Bloomsbury, New York, 127–158.

de Vries, Jan 2008. *The Industrious Revolution. Consumer Behaviour and the Household Economy, 1650 to the Present*. Cambridge University Press, New York.

Einonen, Piia 2020. Johdanto. Teoksessa Piia Einonen & Miikka Vuotilainen (toim.) *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria*. Vastapaino, Tallinna, 9–42.

Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 25–48.

- Fingerroos, Outi & Peltonen, Ulla-Maija 2006. Muistitieto ja tutkimus. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 7–24.
- Haapala, Pertti 2004. Talous, valta vai valtio – johdatus näkökulmaan. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino, Tampere, 2. painos, 9–15.
- Haapala, Pertti & Markkola, Pirjo 2021. Kun yhteiskunta selviytyi: Vuosisadan kolme kriisiä. Teoksessa Petri Karonen, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1. Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino, Turenki, 340–373.
- Haapala, Pertti; Tikka, Marko; Wassholm, Johanna & Östman, Ann-Catrin 2021a. Poliittiset voimat: Säädyt, kansa, puolueet ja sotilaat. Teoksessa Petri Karonen, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1. Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino, Turenki, 265–298.
- Haapala, Pertti; Häkkinen, Antti & Kaarninen, Mervi 2021b. Luokka rajana ja identiteettinä. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Turenki, 240–286.
- Hanska, Jussi; Vainio-Korhonen, Kirsi & Rahikainen, Marjatta 2010. Johdanto. Teoksessa Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Huoneentaulun maailma. kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. SKS, Hämeenlinna, 12–16.
- Harjula, Minna; Annola, Johanna & Ekholm, Laura 2021. Etniset ja sosiaaliset vähemmistöt Suomessa. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Turenki, 289–352.
- Harro, Bobbie 2013. The Cycle of Socialization. Teoksessa Maurianne Adams, Warren J. Blumenfeld, Carmelita Castañeda, Heather W. Hackman, Madeline L. Peters & Ximena Zúñiga (toim.) *Readings for Diversity and Social Justice*. Routledge, New York, 3. painos, 45–52.
- Heywood, Colin 2015. Children's work in countryside and city. Teoksessa Paula S. Fass (toim.) *Childhood in the Western World*. Routledge, New York, 125–141.
- Häkkinen, Antti 2018. Elämäntietä esiteollisessa yhteiskunnassa 1700–1900. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, Tallinna, 114–141.
- Häkkinen, Antti 2022. Paikka, muisti ja elämä. Muistitiedon käyttö historiantutkimuksessa. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. SKS, Turenki, 327–354.

- Jokiaho, Mika 2002. Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. SKS, Helsinki, 203–220.
- Jussila 2009. Suomi suurruhtinaskuntana 1809–1917. Teoksessa Osmo Jussila, Seppo Henitlä & Jukka Nevakivi (toim.) *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY oppimateriaali, Helsinki, 6. painos, 10–100.
- Kaihonvirta, Matias & Lintunen Tiina 2021. Johdanto. Seksuaalisuuden aatteet, normit ja kokemukset työväentutkimuksessa. Teoksessa Matias Kaihonvirta & Tiina Lintunen (toim.) *Työväki ja seksi. Aatteet, normit ja kokemukset*. Työväen historian ja tutkimuksen seura, Turenki, 7–23.
- Kakko, Tarja 2005. *Kurissa ja Herran nuhteessa. Luterilainen kasvatusaate 1900-luvun vaihteen Suomessa*. Turun yliopisto, Turku.
- Kalela, Jorma 2006. Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistietutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 67–92.
- Kalleinen, Kristiina 2023. *Valtioamun aika. Suomen suurruhtinaskunta 1809–1863*. Gaudeamus, Helsinki.
- Karonen, Petri 2002. Patriarkaalisen järjestyksen monet todellisuudet. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. SKS, Helsinki, 255–259.
- Karonen, Petri 2020. Suomi vuoden 1809 jälkeen: rauhankriisi ja sen ratkaiseminen. Teoksessa Piia Einonen & Miikka Voutilainen (toim.) *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskunta-historia*. Vastapaino, Tallinna, 97–123.
- Karonen, Petri; Frigen, Pirita; Suodenjoki, Sami & Haapala, Pertti 2021. Vuorovaikutus ja poliittinen kulttuuri: Alamaiset, kansalaiset ja valtiovalta. Teoksessa Petri Karonen, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1. Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino, Turenki, 301–338.
- Katajala-Peltomaa, Sari; Toivo, Raisa Maria; Kuha, Miia; Villstrand Nils Erik & Markkola, Pirjo 2021. Uskonto erontekona keskiajalta 2000-luvulle. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Turenki, 205–239.
- Kinanen, Robert 2020. *Tytöt ja pojat: sukupuoli agraariyhteisöissä Suomessa vuosien 1900 ja 1930 välillä*. Trepo. Kandidaatintutkielma.

- Kivilaakso, Katri; Pesonen, Pete & Taavetti, Riikka 2022. Muistitiedon keruut, kerääjät ja osallisuus. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. SKS, Turenki, 88–114.
- Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia; Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria 2016. Kirjoittamalla kerrottua. Teoksessa Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala & Anna-Maria Åström (toim.) *Kirjoittamalla kerrotut. Kansantieteelliset kyselyt tiedon lähteenä*. Ethnos, Tallinna, 7–39.
- Koski, Leena 2011. Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Hämeenlinna, 159–183.
- Kuisma, Markku 2004. Yrittäjät sääty-yhteiskunnan luokkakuvassa. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Vastapaino, Tampere, 2. painos, 29–54.
- Lamberg, Marko 2018. Ylirajainen Suomi 1500–2000. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Suomen rakennehistoria. Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, Tallinna, 31–66.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja 2011. Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Hämeenlinna, 16–33.
- Löfström, Jan 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”*. SKS, Vaasa.
- Malinen, Antti; Eilola, Jari & Frigen, Pirita 2021. Perheyhteisö modernisoituvassa yhteiskunnassa: ihanteet ja eletty arki. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Turenki, 124–158.
- Markkola, Pirjo 2003. Moninainen maalaisnuoriso. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. SKS, Jyväskylä, 128–159.
- Markkola, Pirjo; Rähä, Antti; Koskinen, Ulla & Hiljanen, Mikko 2021a. Varhaismoderni paikallis-yhteisö hallinnon ja toiminnan tilana. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Turenki, 65–97.
- Markkola, Pirkko; Niemi, Marjaana & Haapala, Pertti 2021b. Suomalainen yhteiskunta: yhteisöt ja identiteetit. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Turenki, 8–21.

- Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin 2021. Guardians of the Land? Smallholders Living Their Nation in Interwar Finland. Teoksessa Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (toim.) *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Palgrave, 187–213.
- McLaren, Angus 1990. *A history of contraception. From antiquity to the present day*. Blackwell, Oxford.
- McLaren, Angus 1999. *Tewntieth-century Sexuality. A History*. Blackwell, Oxford.
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan: uutuuksien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. SKS, Helsinki.
- Mikkola, Kati 2019. Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat. Säädynmukaisen pukeutumisen murtuminen 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa. Teoksessa Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.) *Säädyllystä ja säädytöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. SKS, Turku, 147–178.
- Nenonen, Marko 2018. Alueiden Suomi 1500–2000. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Suomen rakennehistoria: näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, Tallinna, 67–91.
- Nummela, Ilkka 2018. Väestö asutus ja elintaso ennen teollistumista 1500–1900. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) *Suomen rakennehistoria: näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Vastapaino, Tallinna, 92–113.
- Ollila, Anne 2010. *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. SKS, Vantaa.
- Oswell, David 2013. *The Agency of Children. From Family to Global Human Rights*. Cambridge University Press, New York.
- Paloposki, Toivo J. 1961. *Suomen talonpoikaissäädyn valtiopäiväedustus vapaudenajalla*. SHS, Forssa.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995. *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. SKS, Mikkeli.
- Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu 2011. Johdanto. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.) *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. SKS, Helsinki, 9–35.
- Ritamies, Marketta 2006. Sinappikylvystä ehkäisy pilleriin. *Suomalaisen perhesuunnittelun historia*. Väestöliitto, Helsinki.
- Roivanen, Päivi 2016. *Puettu lapsuus. Löytöretkiä lastenvaatteiden saarille*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.

- Savolainen, Ulla & Taavetti, Riikka 2022. Muistitietotutkimus. Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. SKS, Turenki, 10–43.
- Scitovsky, Tibor 1992. *The Joyless Economy. The Psychology of Human Satisfaction*. Oxford University Press, New York; London.
- Scott, James C. 2012. *Decoding Subaltern Politics: Ideology, disguise, and resistance in agrarian politics*. Routledge, London; New York.
- Silvasti, Tiina 2001. *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. SKS, Helsinki.
- Sinnemäki, Kaius; Nelsson, Robert H.; Portman, Anneli & Tilli, Jouni 2019. The Legacy of Lutheranism in a Secular Nordic Society: An Introduction. Teoksessa Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli & Robert H. Nelson (toim.) *On the Legacy of Lutheranism in Finland*. SKS, Helsinki, 9–36.
- Stark, Laura 2006a. Johdanto. Pitkospuita modernisaation suolle. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. SKS, Tampere, 9–46.
- Stark, Laura 2006b. Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla. Tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkerroissa. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. SKS, Tampere, 47–109.
- Stark, Laura 2011. *The Limits of Patriarchy. How Female Networks of Pilfering and Gossip Sparked the First Debates on Rural Gender Rights in the 19th-century Finnish-Language Press*. SKS, Vantaa.
- Suodenjoki, Sami 2019. Kohti edustuksellista harvainvaltaa? Kunnanvaltuustojen perustaminen työväestön huolenaiheena 1890–1917. Teoksessa Ilkka Kärrylä, Pete Pesonen & Anna Rajavuori (toim.) *Työväestö ja demokratia. Työväen ja perinteen tutkimuksen seura, Turenki, 119–148*.
- Suominen, Riikka 2021. Liikaa vai liian vähän lapsia? Naisten reproduktiotoiveet ja -pyrkimykset 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa Matias Kaihonvirta & Tiina Lintunen (toim.) *Työväki ja seksi. Aatteet, normit ja kokemukset. Työväen historian ja tutkimuksen seura, Turenki, 85–122*.
- Taavetti, Riikka & Heimo, Anne 2022. Muistitietotutkimus ja digitaaliset ihmistieteet. Teoksessa Ulla Savolainen & Riikka Taavetti (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka. Teoriat, käytännöt ja muutos*. SKS, Turenki, 243–269.

- Tuomaala, Saara 2004. *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. SKS, Helsinki.
- Tuomaala, Saara 2011. Kamppailu yhteisestä koulusta ja oppivelvollisuudesta. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Hämeenlinna, 95–110.
- Turunen, Arja 2019. Säädytöntä ja miesmäistä. Naisten housut ja sukupuolikäsitysten muutos 1900-luvulla. Teoksessa Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.) *Säädyllistä ja säädytöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. SKS, Turenki, 276–307.
- Turunen, Arja & Niiranen, Anna 2019. Pukeutumisen muuttuvat merkitykset. Teoksessa Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.) *Säädyllistä ja säädytöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. SKS, Turenki, 11–49.
- Ukkonen, Tarja 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. SKS, Helsinki, 175–198.
- Uotila, Merja 2019. Kun talonpojat ryhtyivät kuluttamaan. Pukeutuminen miehen aseman ja varallisuuden ilmentäjänä 1800-luvun alun suomalaisessa maaseutuyhteisössä. Teoksessa Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.) *Säädyllistä ja säädytöntä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. SKS, Turenki, 115–144.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 1998. *Käsin tehty – Miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde*. SHS, Helsinki.
- Vainio-Korhonen 2001, Ruokaa, vaatteita ja hoivaa – Suomalaisen naisryhtäjän historia. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna”. Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. SKS, Tampere, 100–117.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2010. *Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. SKS, Helsinki.
- Vilkuna, Kustaa H.J. 2014. Viina miehen mitta: Vapaa-ajalla rakennettu miehekkyyys 1550–1850.
- Markkola, Pirjo; Östmän, Ann-Catrin & Lamberg, Marko 2014. Onko suomalaisella miehellä historiaa? Teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.) *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Vaasa, 92–113.
- Vilkuna, Kustaa H.J.; Hemminki, Tiina; Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin 2021. Kotitalouden rajat varhaismodernin ajan yhteiskunnassa. Teoksessa Pirjo Markkola, Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Turenki, 99–122.

- Villstrand, Nils Erik; Einonen, Piia; Karonen, Petri & Rähä, Antti 2021. Kriisikausien vuorovaikutuksen muodot ja vaikutukset. Teoksessa Petri Karonen, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.) *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1 Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino, Turenki, 197–228.
- Virtanen, Matti 2003. Nuoren Suomen traditio sukupolvien ketjuna. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. SKS, Jyväskylä, 34–65.
- Voutilainen, Miikka 2020. Köyhyys, kadot ja korvikeravinto 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa Teoksessa Piia Einonen & Miikka Vuotilainen (toim.) *Suomen sodan jälkeen. 1800-luvun alun yhteiskuntahistoria*. Vastapaino, Tallinna, 293–319.
- Waris, Elina 2003. Tytöt, pojat ja yhteisö. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. SKS, Jyväskylä, 109–127.
- Wood, John Carter 2010. ”Blessed is the nation”? Christianity and National Identity in Twentieth-Century Europe. Teoksessa John Carter Wood (toim.) *Christianity and National Identity in Twentieth-Century Europe. Conflict, Community, and the Social Order*. Vandenhoeck & Ruprecht, 11–31.

8 Liite 1

Kansantieto-lehti SKS Kansanrunousarkiston kyselylehti N:o 11 1939

65. Miten Kansa vastaanotti uudet elämänmuodot?

1. Miten suhtauduttiin uusin viljelystapoihin- ja kasveihin: perunan, kauran ja kylvöheinän, myöhemmin juurikasvien viljelykseen? Mitä ajateltiin apulannoituksen käyttämisestä? Mitä sanottiin maanviljelyskoneiden, kuten rauta-auran, kylvö- ja niittokoneen, hevosharavan, hevoskiertoisen puimakoneen yms. käyttämisestä? Millainen oli luonteeltaan ja tavoiltaan se kylän isäntä, joka otti tällaisia uutuuksia käyttöön? Seurasivatko toiset pian esimerkkiä, vai odottivatko? Kuultiinko halveksuvia lausuntoja?
2. Vaatetuksessa tapahtui myös suuria muutoksia. Mitä sanottiin, kun nähtiin kylässä ensimmäinen uusimuotisiin vaatteisiin pukeutunut henkilö? Mitä sanottiin esim. kun otettiin käyttöön tärkkikaulukset ja kalossit, kun ruvettiin käyttämään alushousuja, sekä miehet että varsinkin naiset? Entä kun miehet rupesivat käyttämään lyhyeksi leikattua tukkaa? Tehtiinkö pilkkalauluja, ensin uudesta muodista, sitten myöhemmin vanhasta? (Kellomoukat, pöksyt, soukat, jne.)
3. Kuinka ja mihin aikaan uusia rakennustapa pääsi valtaan? Mitä sanottiin kun kylään ilmestyi ensimmäinen pärekatto, ensimmäinen talo maalattiin päältä, ikkunoita suurennettiin, lasikuis-teja tehtiin, tapetit pantiin seiniin, permannot maalattiin, kaakeliuuni tehtiin jne.? Mistä oli saatu esikuva; sukulaistenko välityksellä, uuden miniänkö tai vävyn kautta jne.? Ruvettiin väheksymään ja häpeämään vanhoja asuin- ja ym. huoneita? Hävittivätkö isännät rakennuksiaan ja siirtyivät uusiin vai vastahakoisesti lasten pakotuksesta? Jäivätkö vaarit ja muorit itse-pintaisesti asumaan vanhoihin rakennuksiin? Siirryttiinkö samaan aikaan uudenlaisiin huonekaluihin? Kuinka ja milloin sorvatut ja puleeratut huonekalut pääsivät muotiin? Mitä niistä sanottiin? Ruvettiinko halveksumaan vanhoja huonekaluja? Nostettiinko arkut vinnille, kaapit vajaan, ryijyt yms. pantiin näkyvistä sänkyvaatteiden joukkoon?
4. Kuinka suhtauduttiin kouluihin? Kuvaavia kertomuksia siitä, kuinka vanhempi polvi pilkkasi koulunkäyntiä. Millä mielellä katsottiin kylän ensimmäistä opettajaa? Kun jonkin talon poika lähetettiin kouluun, vaikka vain kirkonkylän kansakouluun, toiko hän mukanaan kotiinsa uusia tapoja, uusia katsomuskantoja?
5. Miten suhtauduttiin sanomalehtien tilaamiseen ja lukemiseen? Minkälaiset isännät niitä etupäässä tilasivat? Pilkattiinko henkilöä, joka tilasi useampia sanomalehtiä? Kokoonnuttiinko

taloon johon lehtiä tuli, kuulemaan, kun joku luki niitä ääneen? Kirjoiteltiinko kylästäne lehtiin uutisia ja kuka kirjoitti?

6. Millä tavalla suhtauduttiin yleensä maallisten kirjojen lukemiseen? Oliko kylässäne henkilöitä, jotka ostivat kirjoja? Millaisia kirjoja? Opetteliko joku vieraita kieliä? Tunnetteko tapauksia, että jonkun isännän tai pojan täytyi salassa lukea maallisia kirjoja, kun vaimo tai vanhemmat eivät sitä sallineet? Pidettiinkö maallisten kirjojen lukemista syntinä?
7. Milloin kylässäne alettiin pitää iltamia ja arpajaisia? Minkä hyväksi tulot käytettiin? Olivatko niissä vanhatkin mukana, vai välttivätkö niitä ja pitivät syntinä? Miten suhtauduttiin, kun kylässä pidettiin valistuspuheita ja esitelmää? Kävivätkö vanhatkin mielellään kuulemassa? Luultiinko ensin, että esitelmä- ja puhetilaisuudet olivat hartaustilaisuuksia, joissa mukana selitettiin sanaa ja joihin tultiin virsikirja kainalossa?
8. Kertokaa, miten raha tuli yleiseksi? Mistä sitä saatiin? Milloin alettiin rahaa viedä pankkeihin? Onko kuvaavia kertomuksia siitä, miten vanhempi polvi ei uskonut rahojaan pankin haltuun? Kuinka ja milloin palvelusväen palkkauksessa rahapalkka sai enemmän sijaa? Milloin esim. alettiin palvelusväen rahapalkka maksaa säännöllisesti kuukausittain tai viikoittain?
9. Tapahtuiko kylässäne ja mihin aikaan sellainen muutos, että isäntäväki rupesi syömään erikseen omassa kamarissaan ja palvelusväki erikseen? Mikä sen aiheutti? Vähenikö isäntäväen vaikutusvalta palvelusväkeen? Miten se ilmeni? Kuinka tyttöjen ja poikien seurustelu muuttui? Jatkuiko luhtielämä? Jos ennen olivat miehet ja naiset käyneet yhdessä saunassa, muuttuiko tapa ja mihin aikaan? Voitteko esittää esimerkkejä, että sukupuolihäveliäisyys olisi lisääntynyt? – Onko merkkejä siitä, että ruvettiin pilkkaamaan perheitä, joissa oli paljon lapsia? Oliko muka herraskaisempaa, kun oli vähemmän lapsia? Pääsikö vallalle halu ja keinot estää lapsien syntyminen?
10. Miten valtiolliset mielipiteet, siis puolue-elämä, alkoi kylässä ilmetä? Kuvailkaa aikaa ennen ensimmäisiä valtiollisia vaaleja. Toiko puolue-elämä eripuraisuutta isäntäväen ja palvelusväen välille, isäntien omaankin keskuuteen? Miten isäntien ja torpparien suhteet muuttuivat? Miten arvosteltiin, kun joku kansan omasta keskuudesta tuli puoluepuhujaksi tai kansanedustajaksi?

Älkää vastatko ylimalkaisesti, ei varsinkaan ilman muuta kysymyksiin myöntäen, vaan kertokaa kuvaavia tapahtumia ja mainitkaa henkilöt ja paikkakunnat. Tutkijat haluavat erikoisesti kuulla, miten perusteltiin uusien esineitten ja tapojen vastustamista ja miten niiden käyttöönottoa puolustettiin.

9 Liite 2

Lapsuutta pidetään ihmiselämän tärkeimpänä kautena. Sitä ovat Suomessa eniten tutkineet psykologit ja kasvatustieteilijät. Kuva lastenhoidon perinteestä on kuitenkin jäänyt hämäräksi. Miten suomalaisia vauvoja ja leikki-ikäisiä lapsia on hoivattu ja kasvatettu menneinä vuosikymmeninä? Toivomme saavamme vastauksia tähän kysymykseen Teiltä, Kansanrunousarkiston kokenut tiedonantaja.

Kysely on jo ennakolta herättänyt kiinnostusta, sillä varsinkin lasten varhaishoiva on jäänyt valkoiseksi läiskäksi aiemmassa tutkimuksessa. Kuitenkin aihe on läheinen jokaiselle vanhemmalle ja isovanhemmalle sekä monelle sisaruksiaan ja sukulaislapsiaan hoitaneelle. Lisäksi meillä kaikilla on kokemuksemme ja mielikuvamme omasta lapsuudestamme ja hoitajistamme.

Toivomme, että Te innostutte muistelevaan sekä oman lapsuutenne aikaista lastenhoitoa että kokemuksianne omien tai muiden lasten hoivaamisesta. Näin saadaan tärkeitä lisätietoja suomalaisesta perheestä, lapsuudesta ja vanhemmuudesta.

Kysely kohdistuu 0 – 3 vuoden ikäisiin lapsiin. Kuvatessanne omaa lapsuusympäristöänne toivomme Teidän kertovan, mikä oli kotipaikkanne ja mikä oli vanhempienne ammatti. Mikäli kysymykset tuovat mieleenne sattumuksia ja juttuja (hauskoja, ikäviä, järkyttäviä), ovat nämä erittäin tervetulleita.

1. Lapsuuden ikävaiheet. Nykyään puhutaan vauvoista, taaperoista, uhma- ja leikki-ikäisistä. Miten ikävaiheet hahmotettiin menneinä vuosikymmeninä? Millä nimityksillä minkäkin ikäisiä lapsia kutsuttiin?
2. Eri ikäisten pienokaisten vaatetus. Miten vauvat ja pikkulapset puettiin eri ikävaiheissaan? Millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä oli tyttöjen ja poikien välillä? (Mainitkaa, mitä vuosikymmeniä tietonne koskevat sekä se, oltiin ko maalais- vai kaupunkiympäristössä.)
3. Vauvat, pikkulapset ja siisteys. Miten vauvat kapaloitiin? Miten usein kapalot (rievut, vaipat) vaihdettiin, ja miten ne puhdistettiin? Miten vauvan ja pikkulapsen vuode pidettiin kuivana? Milloin ja miten lasta alettiin opettaa käyttämään astiaa (keijaa, pottaa)?
4. Imetys. Miten äidin työntekeo vaikutti imettämiseen? Tapahtuiko imettäminen vauvan toivomusten (itkun) mukaa vai rytmittikö sitä äidin työ (kotiaskareet) tai tunteihin sidottu ruokkimisaikataulu? Kuinka pitkään lasta imetettiin? Minkä ikäisenä lapsi vieroitettiin? Miten vieroitus tapahtui (Vuosikymmenet, maaseutu vai kaupunki?)
5. Pikkulapset ja ruoka. Mitä ravintoa annettiin vauvalle, jota ei imetetty? Valmistettiin ko (ostettiin ko) imeväisiä sivuuttaneille lapsille omia ruokia? Millaisia?

6. Vauvojen ja pikkulasten nukkuminen. Millainen oli vauvan vuode? Missä se sijaitsi? Entä pikkulasten vuode ja sen paikka? Saivatko lapset tulla äidin ja isän sänkyyn nukkumaan? Millä tavoin vauva ja pikkulapsi tavallisesti nukutettiin? Käytettiin kehtoa, sylissä pitoa, laulua, kertomista tai lukemista?
7. Mitä tehtiin, kun vauva itki? Käytettiin rauhoittamisessa tutteja, riepua, leluja?
8. Mitä vauva ja pikkulapsi ymmärsi ja osasi? Millä tavoin äiti (aikuisen, vanhempi lapsi) ja vauva leikkivät ja seurustelivat keskenään? Mitä kaikkea voitiin tehdä yhdessä pikkulasten (1-3 vuotiaiden) kanssa? Liittyikö lapsen puhumaan oppimiseen leikkejä, loruja, hauskoja tapahtumia tai ongelmia? Minkä ikäisenä lapsi alkoi ymmärtää neuvoja ja kieltoja? Millä tavoin pikkulapset saatiin tottelemaan?
9. Ketkä hoitivat vauvaa ja pikkulasta? Ketkä hoitivat vauvaa ja pikkulasta äidin ollessa poissa tai muissa askareissa (sisarukset, isovanhemmat, palvelusväki)? Osallistuivatko isät (miehet) pienten lasten hoitoon? Vaikuttiko lapsen ikä siihen, kuka häntä hoiti? Oliko erilaista hoitaa tyttö- ja poikavauvaa, entä pikkutyttöä ja -poikaa? (Mainitse vuosikymmen tai -kymmenet sekä maalais- tai kaupunkiympäristö.)
10. Äidit ja työ. Pitkä äitiysloma on varsin uusi asia. Suurin osa suomalaisista äideistä on tehnyt työtä myös silloin, kun heidän lapsensa ovat olleet pieniä. Missä määrin Teidän kokemusten mukaan äidit ehtivät ja jaksoivat seurustella vauvojensa ja pikkulastensa kanssa? (Vuosikymmenet, ympäristö?)
11. Mistä ja miten lapsenhoitoa opittiin? Millä tavoin omiin hoitotapoihinne on vaikuttanut perheperinne eli äidiltä, mummoilta, muilta sukulaisilta tai naapureilta saadut opit? Aiheuttiko lastenhoito joskus kiistoja esimerkiksi anopin ja miniän välillä? Saatiinko lisäneuvoja kättilöiltä, terveysesarilta ja neuvolasta? Miltä asiantuntijoiden ohjeet tuntuivat ja miten niihin käytännössä suhtauduttiin? Luitteko lehdistä lastenhoitoa koskevia neuvoja? Luettiin opaskirjoja?